

HISTORIE ČASOPISU POLITICKÁ EKONOMIE (ČÁST VI: 1979 – 1989)

Jiří ŘEZNÍK

1. Výchozí situace

V 11. čísle XXXV. ročníku v úvodníku k 70. výročí VŘSR nazvaném „Od revolučního Října k revoluční přestavbě“ (1987) Z. Hába postavil proti sobě odkaz bolševické revoluce a následný vývoj systému řízení SSSR i jeho teoretické zdůvodnění v politické ekonomii socialismu: „Přestavba vyrůstá z ideových kořenů Října, navazuje na ně a uskutečňuje jeho myšlenky. Po zestátnění se ekonomická sféra zařadila pod státní řízení, které má tendenci vnucovat ji metody, které jsou státní správě přirozené, ale které v oblasti ekonomiky zdaleka nemusí být vhodné. Iniciativa, která je nezbytná pro rozvoj hospodářství, by způsobila zmatek, kdyby ji uplatňovali úředníci při vyplňování občanských průkazů. Jsou-li si všichni rovni před zákonem, ne všichni jsou si rovni pracovním výkonem, potřebami a schopnostmi; vyžadovat rovnost v tomto ohledu umožňuje počítat jedince, ale podkopává to ekonomické základy společnosti. Předpis předvídá všechny situace, ekonomický postup zahrnuje riziko. Úředníkovi záleží na dodržení předpisu; hospodáři na dosažení reálného výsledku, prospěšného společnosti a tím i jemu“ (s. 1121-1122).

Myšlenkově tak autor úvodníku dospěl tam, kde byl T. Ježek před mnoha lety. Určitou dobu však trvalo než tato idea prorazila z poslední na první stránku tohoto časopisu, než se stala všeobecně přijímanou frází. Této frázi chybí ještě dovětek, že každý jednotlivec musí brát riziko na vlastní účet, nikoliv na účet společnosti, těch druhých, nést břemeno jeho efektů i nákladů nejen v psychologickém, právním, ale i ekonomickém smyslu, tj. musí soukromě hospodařit. Pouze J. Jonáš donesl tuto zvěst ze Svazu sovětů, když v Moskvě absolvoval v únoru 1988 Školu mladých ekonomů: „Kapitalistický systém má svůj vnitřní zdroj – soukromý zájem, který představuje jeho hybnou sílu. V socialismu nebylo vynalezeno nic, co by tuto sílu překonalo. Člověk se hospodářem necítí a v socialismu tak, jak fungoval, toto postavení ztratil. K tomu, aby ale mohla ekonomika fungovat efektivně, je nezbytné, aby disponovali výrobními prostředky a výsledky výroby konkrétní lidé“ (s. 877). K dokreslení situace stačí uvést, že V. Rambousek ve stati „Změny běžného ekonomického vědomí“ (1988) uvedl, že v jednom sociologickém výzkumu na otázku Co byste dělali, kdybyste viděli, že někdo odcizuje předmět společenského vlastnictví 50,9 % dotázaných odpovědělo, že by dělalo, že to nevidí (s. 933).

Průlom představovala až stať V. Klusoně „K prognóze vývoje hospodářského mechanismu“ (1988/11), podle něhož stav představby hospodářského mechanis-

mu poznamenává uplatnění principů tradičního modelu řízení (společenské vlastnictví výrobních prostředků, státní plán určující hmotné proporce, nákladové ceny, administrativně zabezpečovaná mobilita zdrojů, paternalismus státu, zaručení velké části mzdy, právo na práci). „Uplatnění uvedených principů v nezměněném rozsahu a obsahu vystavuje proces přestavby hospodářského mechanismu rizikům neúspěchu a ohrožuje stabilitu rozvažovaných řešení. Je nutné změnit výchozí principy, tj. demonopolizovat ekonomiku prostřednictvím principu soutěživosti a soupeření v ekonomice, přijmout ideu odpovědnosti za výsledky práce a přijatá rozhodnutí, ideu tvrdého rozpočtového omezení, cen jako exogenní proměnné, smluvního plánování, likvidace neefektivní ekonomické činnosti a zabezpečování mobility finančních zdrojů na organizovaném trhu, který umožní nákup obligací hospodářským organizacím a obyvatelstvu a nákup a prodej akcií omezený na státní a družstevní sektor. V budoucnosti se budou měnit podíly vlastnických sektorů, zvýší se podíl sektoru družstevního. Očekáváme i zvýšení soukromého sektoru při zachování dominantního postavení sektoru státního. Otevřenou zůstává otázka dalšího vývoje samosprávného řízení, jež se dříve nebo později do vlastnických forem promítne a podíly vlastnických sektorů ovlivní. Již změny ve struktuře vlastnických sektorů mohou vyvolat změny v ekonomickém klimatu, jež ožíví soutěživost a podnikavost ekonomických subjektů v socialistické ekonomice“ (s. 1124, 1136).

Jaká fakta postrčila tuto ideu tak výrazně vpřed za situace, kdy „nové složitější podmínky rozvoje naší ekonomiky“ mělo napomoci vyřešit více než 6500 pracovníků na téměř 90 pracovištích ekonomického výzkumu. Na tomto počtu pracovníků se podílel kolektiv EÚ ČSAV více než třemi procenty (Rendoš, 1980, s. 20).

Na této cestě jako výrazné milníky stojí statě analyzující vývoj a stav čs. ekonomiky, které bod zlomu spatřují ve vývoji vnitřních a vnějších ekonomických podmínek po r. 1973. Jde o články A. Bála „Nové jevy v reprodukčním procesu čs. ekonomiky v 70. letech“ (1979/11), R. Vintrové, J. Klacka a V. Kupky „Ekonomický růst v ČSSR, jeho bariéry a efektivnost“ (1980/1), K. Janáčka, J. Klacka a R. Vintrové „Naléhavost obratu k intenzifikaci reprodukčního procesu v ČSSR v osmdesátých letech“ (1983/12), K. Dyby a V. Kupky „Přizpůsobení československé ekonomiky vnějším nárazům“ (1983/1), M. Hrnčíře „Vnější kritéria a hospodářský mechanismus čs. ekonomiky“ (1985/10), I. Šujana „Analýza příčin spomalenia rozvoja čs. ekonomiky v r. 1980-1985“ (1987/3), J. Sereghyové „Koncepte rozvíjení čs. vnějších ekonomických vztahů“ (1987/11) a V. Nachtigala a J. Vanera „Využití mezioborových bilancí pro komparativní analýzu ekonomické úrovně“ (1988/4). Tyto analýzy byly doplněny příspěvkem Šreina (1981) o regulaci rozestavenosti a národohospodářském plánu, Orlíčka (1981) o zahraničním obchodu ČSSR, Kynštetra (1981) o růstové dráze čs. ekonomiky, Bála (1981) o čs. ekonomice mezi XV. a XVI. sjezdem KSČ, Rosického (1981) o teoretických východiscích zdokonalování organizace výrobní základny. Tato snaha o postižení stavu a vývoje čs. ekonomiky v mezinárodním srovnání byla od roku 1986 doprovázena diskusí o její ekonomické výkonnosti, tj. úrovni HDP (viz dále).

Rok 1979

V prvním čísle lze nalézt zajímavé pojednání Z. Šreina a V. Novotného „K vývoji míry investic v čs. hospodářství“. Autoři v návaznosti na Goldmannovo dilema si kladli otázku rozhodování centrálního plánovače. Doplnili tak Izákovu analýzu objektivní stránky selhání plánu o její subjektivní rozměr. Povšimli si, že „skutečnost, že posilování hledisek efektivity v soustavách hmotné zainteresovanosti vede k odklonu výroby od záměrů centrálního plánu, je dána nesouladem mezi preferencemi centrálního plánu, soustavou relativních cen a hmotné zainteresovanos-

ti" (s. 14). Kupka v recenzi sborníku *Investice v československém hospodářství* (Linhart aj.) upozornil na příspěvek, podle něhož „v plánovaném hospodářství ne-
le ekonomické jevy vysvětlit bez studia chování plánovačů. V ekonomice, ve kte-
ré je plán rozhodujícím nástrojem řízení, je třeba respektovat genezi tohoto plánu
jako výslednice rozboru minulosti a představ o budoucnosti v centru" (s. 320).

První číslo PE vyšlo v lednu 1979, šesté číslo bylo předáno do tisku 19. 3. 1979 a vyšlo v červnu
téhož roku, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 26. 9. 1979 a vyšlo v prosinci. Rozsah XXVII. roč-
níku PE se zvýšil na 1344 str. Předplatné se zvýšilo na 84,- Kčs. S výjimkou NSR, Západního Berlína
a socialistických zemí si jej zahraniční čtenáři mohli objednávat za zvýšenou cenu 100,- Dutsch
Glds u firmy JOHN BENJAMINS B. V. V NSR a Západním Berlíně časopis distribuovala firma Ku-
bon a Sagner nebo jakákoliv jiná předplatitelská agentura. Objednávky ze socialistických zemí vy-
řizovala Artia.

Vedoucím redaktorem byl Josef Nikl, jeho zástupcem Imrich Rubík. Členy redakční rady byli
Zdeněk Hába, Antonín Kerner, Jan Knop, František Koláček, Miroslav Křížek, František Kutta, An-
tonín Romanec, Květoslav Roubal, Miroslav Rumler, Vítězslav Soural, Václav Šedivec a Miroslav
Toms. Členy redakčního kruhu byli Jiří Dvořák, Zdeněk Chalupský, Antonín Chyba, Jaroslav Kroi-
her, Pavel Dušan Nikolič, Ladislav Říha, Zdeněk Tlustý, Oldřich Truhlář, František Valenta, Franti-
šek Vencovský a Jaromír Vepřek. V druhé polovině roku 1978 se stal ředitelem Ekonomického
ústavu ČSAV Květoslav Roubal, který se stal i vedoucím redaktorem PE, Josef Nikl přešel do re-
dakční rady.

Obsah byl rozdělen do rubrik: K 30. výročí RVHP (č. 7), K cenové problematice (č. 2), Pojednání,
K soustavě plánovitého řízení, Diskuse, K ekonomické problematice vědeckotechnického roz-
voje, Vědecký interview, Překlady, Přehledy, K vývoji a kritice buržoazního ekonomického
myšlení, K ekonomické výuce, Z vědeckého života, Poznámky a Informace a Z nové ekonomické
literatury. 51. rozhovor v rubrice Vědecký interview byl uveden poznámkou: „Interview na strán-
kách vědeckého časopisu je spíše výjimečným jevem. Jestliže právě uveřejněný interview pře-
kračuje prvních padesát, je důkazem účelnosti tohoto publicistického žánru a pro něj od roku
1973 vyhrazené rubriky. Široký záběr respondentů a náročnost otázek se staly tradicemi, na nichž
rubrika hodlá i do budoucna setrvat. Spolutvůrcem všech dosud uveřejněných interview je Z.
Lamser. Našemu spolupracovníkovi chceme při zveřejnění v pořadí 51. interview poděkovat za
vytrvalost a obětavost, za náměty a invence, které do této rubriky vkládá" (s. 388). Výroční prémii
Českého literárního fondu získali M. Křížek za úvodní pojednání „K analýze socialistického výro-
bního způsobu jako logického systému" (č. 12) a B. Dolejší za stať „Produktivita práce, mzdy a uspo-
kojování potřeb obyvatelstva" (č. 5).

Monotematické číslo K cenové problematice bylo uvedeno poznámkou edito-
rů J. Kasana a P. Soukupa: „Číslo je věnováno cenám jako součástí zdokonalování
plánovitého řízení. Z toho vychází nejen teorie vytváření racionální cenové sou-
stavy (model ceny, resp. obsah a rozsah společensky nutných nákladů práce, typ
ceny, jakož i ocenění jednotlivých činitelů výroby atd.), ale i přístupy ke zdokona-
lování cenové soustavy jako úkolu hospodářské politiky, což se koncentruje do
požadavku, aby proces přibližování cen společensky nutným nákladům byl pova-
žován za rys racionalizace cenové soustavy" (s. 113).

„Uspořádání čísla bylo realizováno s ohledem na redakční požadavky pestrosti, tj. zachování
tradičních rubrik. Záměr vedl k zařazení úvodního příspěvku, který svou komplexností vytváří rá-
mec pro rozvíjení cenové problematiky v čs. podmínkách. Výběrem dalších statí, ve kterých je po-
dána charakteristika stavu a rozvíjení teoretických otázek ceny na světovém socialistickém trhu a
cen v kapitalistické ekonomice, se doplňuje koncepční záměr. Ostatní příspěvky diskusní formou
ukazují na možnost zdokonalování cenové soustavy. Určité překrývání v příspěvcích není na ško-
du věci, bohužel se jen řídce střetávají rozdílné názory. Objevuje se zde problematika tvorby a plá-
nování cen na světovém socialistickém trhu, resp. otázky cen ve vzájemném obchodě zemí RVHP,
protože otázky týkající se oblasti cenové jsou aktuální pro RVHP i pro naši ekonomiku. Chtěli by-

chom poděkovat redakční radě za pochopení, s nímž jsme mohli realizovat toto cenové číslo, a A. Kernerovi za péči, kterou věnoval lektorování většiny příspěvků" (s. 113).

Číslo bylo uvedeno nezvykle rubrikou Vědecký interview, v níž Z. Lamser zpovídal M. Sabolčíka z Federálního cenového úřadu. Poté následovala pojednání „Tvorba mezinárodních cen na světovém socialistickém trhu" od A. Neustadta, „Problémy sbližování vnitřních cenových soustav v socialistické ekonomické integraci" od H. Kysilky a I. Zahradníčka, „K homogenní teorii inflace a růstu ceny v kapitalismu" od J. Kreutera, „K problematice vyjádření společensky nutných nákladů v soustavě velkoobchodních cen" od J. Jandy, „Úloha a místo zahraničních cen v systému řízení československé ekonomiky" od J. Štouračové-Rindtové a J. Matějky, „Poznámky k další racionalizaci cenové soustavy" od J. Kasana, „Ke komplexnímu ocenění živé práce" od F. Nevařila, „Způsoby a metody komplexního zdokonalování systému cenové tvorby v obchodu členských zemí RVHP" od L. Merhautové a recenze knihy N. M. Mitrofanova „Ceny v mechanisme ekonomického sovětského sdružení stran – členov SEV" od A. Neustadta. Číslo bylo uzavřeno přehledem příspěvků k cenovým otázkám na stránkách časopisu PE od r. 1971. Zvláštní je, že v této bibliografii chyběly stati Adamíčka (1971, 1972, 1973, 1974). Jednu z těchto statí přitom citoval V. Klaus. Monotematický ráz tohoto čísla zvýraznilo souhrnné ruské a anglické resumé opublikovaných materiálů.

Druhé monotematické číslo „K 30. výročí RVHP" bylo opatřeno úvodem ve znění: „RVHP zrychlila proces mezinárodní socialistické dělby práce a usnadnila budování základů rozvinutého socialismu v členských státech. Společenství států RVHP umožnilo překonat pokusy o narušení výstavby socialismu a přispělo k upevnění pozic socialismu ve světovém měřítku. Koncem 60. let dozrály podmínky pro prohloubení této spolupráce, pro zvýšení úrovně jejich společného ekonomického úsilí. Základnu poskytovaly dohodnuté principy a cíle mezinárodní socialistické ekonomické integrace" (s. 657).

„PE hodlá publikovat články zaměřené na ekonomickou integraci a na prohloubení účasti ČSSR v tomto procesu. Bude nutné zaměřit pozornost na vztahy mezi RVHP a EHS, mezi RVHP a rozvojovými zeměmi, jakož i na kritiku nemarxistických názorů a přístupů k mezinárodní socialistické ekonomické integraci. Rozpracování této problematiky je možné za mezinárodní spolupráce, zejména spolupráce čs. ekonomické vědy se sovětskou vědou, ať již v rámci spolupráce akademií věd socialistických zemí nebo v rámci spolupráce s Mezinárodním ústavem ekonomických problémů světově socialistické soustavy v Moskvě" (s. 658).

Za tímto prohlášením následovaly stati o současnosti a perspektivách RVHP (Rohlíček), její struktura (Holeček), ekonomice (Amort), soběstačnosti a zemědělské integraci (Klusáková-Svobodová), investičních úvěrech (Jarkovský) i mezinárodní socialistické ekonomické integraci: její teorii (Chalupský-Tauchman), jejím rozvoji (Širjajev), plánování (Valouch), účasti ČSSR (Hlídek) a funkcích národních měn (Rusmich). Dále následovala zpráva o činnosti problémové komise mnohostranné spolupráce Akademií věd socialistických zemí „Světová socialistická soustava" (Chyba) a recenze publikace J. Plichty „Cena a socialistická ekonomická integrace" (Kasan). Číslo bylo ukončeno výběrovou bibliografií sovětských a čs. autorů, dotýkajících se integrace v rámci RVHP, přehledem příspěvků k problematice RVHP na stránkách časopisu PE od r. 1972 a souhrnným ruským a anglickým resumé opublikovaných materiálů.

Platnost paradoxu, na který upozornil svého času Kaigl, potvrdila stať o mezinárodní socialistické specializaci a kooperaci výroby (Špaček-Fingerland, 1980): „Objem exportu na jednoho obyvatele převyšuje ve společenství RVHP celosvětový průměr, nicméně existuje nesoulad mezi vysokým podílem RVHP na světové průmyslové výrobě (cca 1/3) a na světovém obchodu (méně než 1/10) v období sedmdesátých let" (s. 729). Dále Djakin a Fingerland (1981) tvrdili, že „formování mezistátních výrobních komplexů neomezuje samostatnost národních komplexů, neboť fungují na základě realizace vlastnického práva každého státu, nevede k oslabení vnitřních ekonomických vazeb a je podmínkou efektivnosti reprodukčního cyklu v každé zemi RVHP" (s. 981).

Pozornost si zaslouží přehled „Ekonomické problémy životního prostředí I-II“ (č. 9, 11) od A. Černé a E. Tošovské pro své začlenění teorie externích efektů do ekonomické analýzy oceňování faktorů životního prostředí, soustavy ochrany a tvorby životního prostředí a dopady jejich působení v makroekonomických agregátech. Stejně tak lze vyzvednout článek V. Klusoně „Postupy strategického plánování“ (č.10) o dlouhodobém plánování, které má „za úkol realizovat adaptaci vyššího typu na změny vnějšího prostředí“ (s. 1068).

Ročník byl uveden statí o hodnocení záměrů a úkolů vědeckotechnického rozvoje a kritériích jejich výběru (Mervart). Dále se příspěvky zabývaly vnějšími vztahy zemědělsko-průmyslového komplexu členských zemí RVHP (Kraus), ukazateli ekonomické efektivity a řízení (Tíkal), dálkovým ekonomickým studiem na vysokých školách (Nerlich), soběstačnosti produkce potravin (Jeníček), vývojem kvalifikace pracovních sil v zemědělství (Kalinová-Hořejší), vztahy mezi Evropskými společenstvími a zeměmi Evropského sdružení volného obchodu (Tíkal), informační základnou plánování sociálních procesů (Kutta), modelem cen a změnami velkoobchodních cen (Matějka [František]), postavením zemědělského podniku (Matoušková aj.), ekonomickým růstem a společenským pokrokem (Maier), vzděláním a jeho úlohou v ekonomice (Texler), vědeckotechnickým pokrokem v průmyslu a socialistickými vztahy v zemědělství (Tošovská), strategií průmyslového rozvoje v rozvojových zemích (Fárek), kritikou Kocmanova výkladu Novožilovy koncepce diferenciálních nákladů (Seják-Pernica), zahraničním obchodem v chozrasčotních vztazích výrobní sféry (Hrnčíř), plánovitou tvorbou cen (Mann), vývojem ekonomiky Bulharska (Popov-Miloševski), normativními aspekty celospolečenského plánování (Klusoň), maticovým souborem programů rozvoje národního hospodářství (Vavroušek), modely pro plánování (Adamec), produktivitou práce, mzdami a uspokojováním potřeb obyvatelstva (Dolejší), ukazateli investičního plánu (Fidrmuc), mezinárodně společenským vlastnictvím (Malý [polemika s Machovou]), teorií národohospodářského optima (Zaveskij), místem vědy ve struktuře výrobních sil (Tepper), úlohou energie v ekonomickém růstu (Klacek-Stainer), ekonomickou politikou v ČLR (Níkl [Miroslav]), problematikou přidružení rozvojových zemí k EHS (Landa), výkladem soustavy ekonomických vztahů (Fedorenko), vývojem mezd v kapitalistických zemích (Kociánová), chozrasčotem a plánovitým řízením (Dvořák), hospodářským mechanismem řízení (Bunič), mezinárodním socialistickým úrokem (Kruliš), vznikem a charakteristikou zvláštních práv čerpání (Klausová), přestavbou mezinárodních ekonomických vztahů a přípravou rozvojové strategie OSN na 80. léta (Fárek-Vraný), strategickým plánováním (Klusoň), vztahem mezi spoluprací členských zemí RVHP v plánování a plánováním integrace v rámci národohospodářského plánování (Kroll), Misesovou teorií vlastnictví (Sůsa), vysokoškolskou výukou oboru politická ekonomie (Romanec), vývojem pojetí základního ekonomického zákona socialismu v sovětské literatuře (Fedorov), modelem dynamiky životní úrovně (Gál-Majtán-Vykopal), vztahem cílových programů a státního programu (Spišiak), keynesovským a monetaristickým pohledem na fiskální a peněžní politiku (Bachar), mezinárodním obchodem licencemi ([Luděk] Urban), alokací a využíváním deficitních faktorů výroby pro exportní výkonnost čs. zpracovatelského průmyslu (Orlíček), intuitivními přístupy v prognostice (Vobořil), energetickou politikou Evropských společenství (Tíkal), apologetickou funkcí buržoazních teorií řízení (Afanasjev).

Rok 1980

V. Klaus rozpracoval společné programové vystoupení (Klaus-Rudlovčák, 1978) do celistvější podoby. Nejprve se v r. 1979 zabýval nepravidelností spotřebních výdajů domácností v 70. letech. Spolu s Rudlovčákem se věnoval navíc vztahu úspor obyvatelstva a měnovým kritériím „Vztah úspor a příjmů považujeme za základ pro měnovou politiku, pro možnou stabilizaci míry úspor na úrovni, která by byla požadována v měnovém kritériu“ (s.1042).

„Nemůžeme najít důkazy o působení úrokové míry na dynamiku úspor v čs. ekonomice. Podobně není v teorii pochyb o vlivu pohybu cen na vývoj úspor, ale ekonomika s rigidní cenovou hladinou neposkytuje dostatek důkazů o pevném vztahu těchto veličin. Zbývá orientovat se na

příjmy obyvatelstva, ale k tomu nestačí příjmy běžného období. Obyvatelstvo se rozhoduje i podle minulých příjmů i podle očekávaných příjmů. Spotřebitelé se rozhodují i podle běžného příjmu, ale i podle přírůstku příjmu v běžném roce. Výkyv v dynamice příjmů (což je výrazem širších změn) bude následován výkyvem v dynamice úspor a tím i narušením rovnováhy" (s. 1044, 1045, 1049).

Práce V. Klause a V. Rudlovčáka (PE 1977/8, PE 1978/8) se dočkaly mezinárodního ohlasu. V poznámce se k nim vyjádřil V. A. Volkonskij, Ju. P. Solovjev a R. M. Entov „K rozboru dynamiky úspor obyvatelstva v socialistických zemích". Povzbuzen tímto přijetím přistoupil V. Klaus k vypracování programové stati „Metodologické problémy makroekonomického modelování" (1980) založené na tezi, že „překotný rozvoj ekonomicko-matematických modelů nebyl brzděn přísnými požadavky ekonomie, matematiky a statistiky. Předstupněm vytváření modelů je ekonomická teorie fungování socialistické ekonomiky (a to teorie normativního, ale zejména pozitivního, deskriptivního typu), adekvátní matematický aparát, sloužící pro rigorózní formulaci teorie a pro numerickou práci s daty, postupy matematické statistiky, umožňující propojení čistých vztahů teorie s reálnými daty, zatíženými šumem, kvalitně připravená ekonomická data a výpočetní technika" (s. 697).

„Typ růstu čs. ekonomiky od 50. let vede k tomu, že není snadné vyloučit platnost dokonce navzájem nekonzistentních ekonomických hypotéz – korelace mezi dynamikou většiny ekonomických proměnných a časem je tak silná, že překrývá jejich faktický nesoulad, který se projeví až při vážnějších poruchách. Očekávání, že modelování bude tlačit teorii před sebou na vyšší úroveň, se nepotvrzuje. Dalším úkolem politické ekonomie i mikro a makroteorie je poskytnout alespoň elementární výklad mechanismu fungování ekonomiky. Bez jeho existence nemůže aplikovaná ekonomie žít plodným životem. Musíme pokročit za poučky politické ekonomie socialismu, které představují východisko pro konstituování mikro i makroekonomické teorie socialistické ekonomiky, ale které jsou příliš abstraktní pro aplikovanou ekonomii. Musí jít o deskriptivní zobrazení ekonomické struktury, které by bylo relevantní procesu fungování naší ekonomiky. Při její deskripci je pro většinu ekonomů východiskem model vzájemného ekonomického působení subsystémů s lokálními kritérii optimality. Jde o pohled týkající se nejen plánování, ale také fungování ekonomického systému spojujícího centralizované řízení s hospodářskou samostatností s využitím zbožně peněžních vztahů (Rusmich). Centrální plánování je jedním z prvků fungování ekonomického systému. Své zákonitosti má jak plánování, tak reakce ekonomiky na plán. Existuje (potencionálně modelovatelné) chování centrálních plánovacích a řídicích orgánů, ale paralelně existuje stejně pravidelné (a tudíž formalizovatelné a modelovatelné) chování ekonomických subjektů). Mají-li finanční a úvěrové vztahy jistou míru autonomnosti, neprovádí-li finanční a úvěrová soustava pouhou finanční nebo peněžní ‚validaci‘ vývoje reálné sféry ekonomiky, nýbrž aktivně ovlivňuje tento vývoj, pak je pokus o modelování finančních a úvěrových vztahů odůvodněný. Předpokladem je odhalení zákonitostí reakce finanční a úvěrové sféry na situace ekonomického vývoje a odhalení zákonitostí působení finančních a úvěrových veličin a nástrojů na vývoj reálné ekonomiky. Představa o oprávněnosti makroekonomického přístupu a z toho plynoucí požadavek na hledání zákonitostí jak ‚administrativní‘ pravidelnosti v chování makrosubjektů, tak pravidelností vznikajících na základě vzájemné kompenzace individuálně neurčitelných projevů chování mikroekonomických subjektů patří do úvah o čs. ekonomice. Měl by tam patřit i předpoklad o existenci pravidelné reakce subjektů na změnu parametrů jejich chování. I když neznáme hodnoty těchto reakcí, našim společným vlastnictvím je znalost jejich směru či kvality. Protože v ekonomice působí vedle cen a důchodů i jiné informační toky, jak direktivy centra vůči podnikům, tak výměna informací mezi centrem a podniky (v etapě sestavování i hodnocení plánu), je tento problém širší. Protože existuje byt' omezená subjektivita podnikové sféry, a protože je subjekt subjektem jen tehdy, pokud na direktivu (původní impuls) reaguje, nikoli pokud ji pouze plní, vzniká prostor pro reakci subjektů (a úkol jejich adekvátního modelování). Jejich reakce většinou odpovídá záměru, není ani stoprocentní kopií původního impulsu, ale není ani nahodilá. Argumentem

proti aplikaci ekonometrického přístupu je existence centrálních orgánů, jejichž rozhodnutí ovlivňují chování velkého počtu mikrosubjektů a tím likvidují jeho autonomnost. Model by měl modelovat chování plánovacích orgánů, ale o tomto chování se předpokládá, že postrádá některé charakteristiky, které jsou podmínkou pro aplikovatelnost statistických metod analýzy (malý počet subjektů, neopakovatelnost rozhodnutí, neexistence hromadných jevů atd.). Nejsnadnější je věřit v existenci systematických vztahů i bez explicitního mechanismu jejich utváření prostřednictvím souhry rozhodování subjektů různého typu, a takto získané rovnice případně doplňovat exogenními proměnnými centrálních zásahů a dummy proměnnými, které mají umožnit náhradním způsobem modelovat změny aspektů systému řízení a plánování ekonomiky“ (s. 701 a další).

V rámci realizace tohoto programu Klaus s Rudlovčákem v článku věnovaném stagnaci úložek vkladů obyvatelstva dospěli k významnému závěru, jenž se týká racionálních očekávání jednotlivců: „Ukládání vkladů nepovažujeme jen za pasivní činnost, která by byla odvozena od nějaké jiné, z tohoto hlediska primární činnosti, kterou je rozhodování o spotřebě. Zatímco v minulosti úspory byly považovány za pouhý rozdíl mezi disponibilními příjmy a realizovanými spotřebními výdaji, dnes se klade důraz na zkoumání úspor. Jde o oddělení normální a přechodné složky příjmů obyvatelstva. Bylo-li tempo růstu příjmů v ČSSR v letech 1966-1979 vyšší než jejich očekávané tempo (5,16 %), přechodně vyšší příjmy byly uloženy jako vklady (tj. v letech 1966-1974 s výjimkou r. 1970), v opačném případě se ukládalo méně (1975-1979)“ (1982, s. 418).

Za nejdůslednější aplikaci tohoto programu lze považovat stať V. Klause a D. Třísky „Ekonometrické centrum, přestavba a rovnováha“ (1988), která popisuje model fungování socialistické ekonomiky ve vztahu k přestavbě hospodářského mechanismu v jazyce standardní ekonomie. Přístupy k přestavbě roztřídili na tradičně reformátorský, který požaduje co nejlépe splnit hlavní úkol plánovacího centra, tj. plynulost ekonomického koloběhu, strukturalistický, věřící na racionální odvětvovou strategii a makroekonomický, věřící v možnost uvádět do souladu nabídku s poptávkou na všech trzích prostřednictvím makroekonomických nástrojů a požadující rozlišení ekonomického centra na plánovací a měnové centrum. Proti tomuto dělení se postavil O. Turek ve stati „Rovnováha a koordinace ekonomických aktivit“ (1989): „Stavět politiku globální rovnováhy do protikladu k systémovým změnám a řešení strukturálních problémů (autorům se to přitom daří spíše tím, že zastánce názorů o dominantním významu struktury či systému vykreslují v primitivních barvách) je nesprávné a může založit v čs. hospodářské politice omyly“ (s. 702).

M. Křížek ve stati „Marx a socialismus“ (1983) formuloval na rozdíl od Klause jiným způsobem úkoly pro ekonomickou teorii socialismu: „Dokud politická ekonomie socialismu nedosáhne v rozsahu a hloubce poznání téže úrovně, jaké dosáhl svým Kapitálem pro kapitalismus Marx, nebude možno hovořit o vědeckém poznání socialismu. Toto nedostatečné poznání se projevuje v nedostatečném využití možností, tj. společenských zdrojů a rezerv, které má socialismus na rozdíl od kapitalismu“ (s. 228, 230).

O něco později ve stati „Objektivní rozpory socialistické ekonomiky a hospodářské řízení“ tentýž autor (1983) konstatoval, že „vnější rozpor mezi zájmy společnosti a zájmy výrobního podniku má hlubší podstatu, že v ekonomice socialismu existuje podstatný rozpor, jehož rozvíjení musí společnost ovládnout. Existující nedostatky tkví v dosud nedostatečném poznání socialistických vlastnických vztahů a v souvislosti s tím v nedostatečcích souvisejících s plánovitým řízením socialistické ekonomiky. Potřebu analyzovat objektivní, vnitřně rozpornou dialektiku ekonomického vývoje socialismu si politická ekonomie socialismu začala uvědomovat ve druhé polovině 60. let a začátkem 70. let. Stranou zůstalo jak teoreticko-metodologické ujasnění obecných východisek, tak stavění otázky základního rozporu socialismu samého“ (s. 887).

Na výzvy Křížka zareagoval jedině J. Lukas (1984) diskusním příspěvkem „K obecným východiskům ekonomické teorie socialismu“, zabývající se v obecné rovině rozlišením mezi metodou zkoumání a metodou výkladu, mezi genezí a strukturou ekonomického systému a mezi logickou a

historickou metodou jeho výkladu. Operacionalizuje zkoumání ekonomických vztahů socialismu, když tzv. základní zákon socialismu formuluje jako zákon volného času, základní výrobní vztah jako vztah kolektivního vlastníka a souhrnného pracovníka, tedy jako vztah disponibilního společenského času k té jeho části (pracovnímu času), kterou je nutné věnovat na zabezpečení fungování společenské výroby, základní rozpor jako rozpor mezi účastí společenského individua na fungování společenské výroby a jeho účastí na jejím zdokonalování, tedy jako rozpor mezi pracovním a volným časem, základní pohybový zákon jako zákon stoupající míry efektivnosti společenské výroby, tedy jako zákon rostoucího poměru volného času k disponibilnímu společenskému času.

Princip subjektivizace individua rozvinul J. Mervart (1985) ve stati „Metodologické aspekty vztahu subjektu a objektu v ekonomické teorii a praxi“. Připomněl, že „nemohou centrální orgány řízení postihnout a plánovitě usměrňovat a koordinovat veškerou ekonomickou činnost všech jednotlivců“ (s. 943) a že „zaměření soutěživosti může proto být i v socialistické ekonomice využito pro zvýšení náročnosti ekonomického prostředí“ (s. 945).

Další programový manifest „Makroekonomická analýza a systémové paradigma“ byl uveřejněn až v r. 1985. J. Habr v něm deklaroval úkoly pro ekonomický výzkum: „Smyslem makroekonomické analýzy je zkoumat reprodukční proces v jeho celistvosti a předkládat objektivní informace pro rozhodovací činnost centra. Jde o fungování systému, který je ve styku s obdobnými systémy (subsystémy), s nimiž je interakčně spojen. Kombinací výsledků makroekonomické analýzy s výsledky činnosti prognostické se získávají informační vstupy pro národohospodářské plánování. Jde o konstruování systému modelů, který by zobrazoval čs. ekonomiku za měnících se vnitřních i vnějších podmínek, dovoloval provádět modelové experimenty a vyvozovat závěry. Jde o získávání informací schopných posoudit míru shody pouček s hospodářskými jevy a procesy“ (1985, s. 1002).

Došlo též ke vstřícnému obohacování uvedených programů. J. Hlaváček (1986) ve stati „Homo se asecurans“ se odvolal na uvedenou Křížkovu stať: „Způsobem specifikace kritériální funkce hospodářských subjektů v socialismu je postižení přínosu činnosti tohoto subjektu ke společenskému blahobytu, který je – podle základního ekonomického zákona – maximalizační veličinou. Ekonomická teorie si uvědomuje nutnost odhalování utváření ekonomických zájmů a formulování způsobů jejich sladění. Pokud uvedený přínos je měřen a oceňován prostřednictvím splnění adresných úkolů, výrobce maximalizuje pravděpodobnost splnění plánu a zajišťuje se proti nesplnění plánu v důsledku neočekávané změny některého exogenního parametru. Výrobci při plnění plánu nepreferují zhodnocení prostředků vložených do výrobního procesu, nýbrž dávají přednost práci s rezervami, aby jimi mohli pokrýt narušení a poruchy ve výrobě. Tyto tendence mají vedle hodnocení podle toho, zda výrobce splnil adresný plán, další příčiny; vyšší nároky na řídicí práci při výrobě s menšími rezervami, faktor nejistoty (dodavatelsko-odběratelské vztahy, havarijní situace apod.), efekt západky (obava výrobce ze zpřísnění plánu pro rok t v důsledku překročení plánu v roce $t-1$), rozpory mezi společenským charakterem výroby a nedokonalou formou společenského přivlastňování (viz Křížek, 1983). Homo se asecurans, tj. člověk zajišťující se preferuje za situací představujících splnění plánu (a zároveň technologicky přípustných) situaci, vykazující maximální rezervu mezi možnou a skutečnou produkcí“ (s. 633-634, 639).

M. Křížek (1979) ve stati „K analýze socialistického výrobního způsobu jako logického systému“ učinil již předtím vstřícný krok, když podle něj lze v konfrontaci s Marxovým Kapitálem „dojít k závěru, že úroveň politické ekonomie socialismu je vzdálena pochopení základu společnosti. První kritiky této nedostatečné vědeckosti se ozývaly ze strany těch, kdož se opírali o ekonomicko-matematické výpočty a kdož si nevěděli rady se skutečností v oblasti konkrétního plánovitého řízení, ale též ze strany ekonomů erudovaných v marxistické filosofii“ (s. 811-812).

Z. Hába v r. 1987, kdy se rozbíhala diskuse o přestavbě hospodářského mechanismu, v úvodníku „Otázky pro politickou ekonomii socialismu“ (č. 8) konstatoval, že „politická ekonomie socialismu jako celek si nevytvořila takový předstih, aby

mohla být dostatečně připraveným průvodcem praxe na nové historické půdě, na níž dnes socialistický rozvoj vstupuje" (s. 785). Přitom se poprvé dotkl otázek vlastnictví: „Je podnikový kolektiv správce nebo hospodář – spoluvlastník? Je-li přípustná majetková účast v družstvu, lze uvažovat i o majetkové účasti na státním podniku? Čím se z tohoto hlediska liší dividenda od úroku za úsporný vklad? Nemělo by se psát o rozdělování podle efektu práce namísto o rozdělování podle práce?" (s. 789-791, 795-796). Na závěr statě zdůraznil, že „program přestavby hospodářského mechanismu neznamená rehabilitaci názorů autorů deformací ekonomické reformy z konce 60. let" (s. 797), protože „státní plán vyjadřující celospolečenské preference vytváří páteř rozvoje v dlouhodobé perspektivě, trh ji dokresluje v detailech a upravuje v kratším časovém a strukturálním intervalu" (s. 796-797).

První číslo PE bylo dáno do tisku 29. 10. 1979 a vyšlo v lednu 1980, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 25. 9. 1980 a vyšlo v prosinci téhož roku. Rozsah XXVIII. ročníku PE se nezměnil (1344 str.), stejně tak cena (84,- Kč) a způsob distribuce. Pro zahraniční čtenáře se cena opět zvýšila na 108,- Dutsch Glds. Vlastní obsah ročníku byl rozdělen do rubrik: K 25. výročí Ekonomického ústavu ČSAV (č. 1), Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce (č. 4), K úloze vnějších ekonomických vztahů v reprodukčním procesu (č. 11), Pojednání, K zdokonalování plánovitého řízení, Diskuse, Beseda Politické ekonomie u kulatého stolu [lokalizována v rubrice Ekonomika vyspělého kapitalismu...], Vědecký interview, K ekonomické problematice vědeckotechnického rozvoje, Globální problémy, Překlady, Konzultace, K vývoji a kritice buržoazního ekonomického myšlení, Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. V oblasti ekonomickovědní časopisecké publicistiky byly uděleny výroční prémie Českého literárního fondu za rok 1980 M. Hrnčířovi za pojednání „Vnější rovnováha v plánované ekonomice" (č. 11) a v kategorii mladých autorů O. Dědkovi za stat „Měření efektivnosti substitučních procesů" (č. 8).

Redakce pracovala v nezměněném složení pod Roubalovým vedením, který se vyslovil k práci EÚ ČSAV za svého předchůdce: „Koncepte byla pouhým výčtem úkolů. Středem pozornosti se měly stát procesy vědeckotechnické revoluce a její důsledky ve změnách ekonomické a sociální struktury jak v socialismu, tak v kapitalismu. Jednotlivci se odmítali tím zabývat. Řešení otázek teoretických východisek plánovitého řízení ekonomiky se odehrávalo bez specialistů pro teorii plánovitosti. Převládala tendence k atomizaci výzkumu. K odstranění těchto problémů je nezbytné respektovat celistvost kategoriálního systému marxistické ekonomie i nutnost soustředit se na nosné problémy využití předností mezinárodní socialistické dělby práce. Plánovitá selekce směrů výzkumu je podmínkou koncentrace sil. Jde o využívání metodologických podnětů soudobé vědy. Jde nejen o širší aplikaci rozvíjejících se matematických a statistických metod, které vyústily v rozvoj ekonomicko-matematického modelování, ale i o využívání teorie programování, ekonomické kybernetiky, systémové teorie, informatiky aj. ve výzkumné práci. Rozvoj metodologických disciplín pro potřeby ekonomické teorie rozvinutého socialismu patří mezi úkoly ekonomické vědy. Koncepte usiluje stát se předělem v zaměření vědeckovýzkumné práce tak, aby byla zabezpečena syntetizace výsledků v rozvíjejícím se teoretickém systému marxistické ekonomie. Nová koncepte představuje dobré vykočení do dalšího čtvrtstoletí činnosti EÚ ČSAV. Ať pracovníci ústavu ve svorné součinnosti generací díly, jimiž naplní koncepti, obohatí tradice ekonomické vědy v ČSSR, ať vepíší významné stránky do historie marxistické politické ekonomie" (s. 11-15).

Nová rubrika Globální problémy byla v třetím čísle ohlášena úvodníkem M. Soukupa „Komplex globálních problémů rozvoje lidstva", podle něhož „rozhodnutí redakční rady vytvořit novou rubriku věnovanou výzkumu globálních problémů rozvoje lidstva je důsledkem rostoucí závažnosti této kvalitativně nové třídy problémů, jejichž ostří a význam se bude zvyšovat, které ovlivňují osudy lidstva, kterékoli třídy a kteréhokoli národa, a jejichž řešení přesahuje možnosti jednotlivých států nebo jejich seskupení a vyžaduje mezinárodní spolupráci. Problémy to-

hoto typu vznikají až na určitém stupni rozvoje výrobních sil. Krizové procesy předchozích epoch vývoje civilizace byly prostorově i časově omezeny" (s. 225).

Nový seriál konzultací K teorii socialistické reprodukce byl doprovázen úvodníkem, podle něhož „se stalo tradicí časopisu, že publikuje seriály konzultací k vybraným problémům ekonomické teorie. V minulosti to byly např. seriály o metodách lineárního programování a jejich aplikaci v praxi (1961-1962), k použití matematických metod v ekonomii (1963), o meziodvětvových bilancích (1964), o teoriích ekonomického růstu (1965-1966), o teoriích ekonomického vývoje rozvojových zemí (1967), k nemarxistickým teoriím ekonomické integrace a světového kapitalistického hospodářství (1968), k některým závažným tématům z kursu politické ekonomie (1972-1974) a naposled (v letech 1976-1978) seriál konzultací k teorii optimálního plánování a fungování socialistické ekonomiky. Na základě pozitivních zkušeností a příznivého ohlasu, které tyto seriály vzbudily zejména mezi pracovníky a posluchači vysokých škol, přistupujeme k uveřejnění nového seriálu konzultací zaměřených k teoretickým problémům socialistické reprodukce" (s. 284).

„Připravené konzultace podávají přehled teorie socialistické reprodukce s důrazem na nové poznatky. V naší literatuře chybí publikace, jež by komplexně podala vyklad této teorie. Seriál konzultací, určený především pro vysokoškolské studijní účely, bude pravidelně uveřejňován po dobu zhruba dvou let počínaje tímto číslem. Jeho plánovaná struktura je následující: k možnostem využití Marxovy teorie reprodukce v podmínkách socialismu; výrobní proces a jeho činitelé, kvalitativní stránka společenské pracovní síly; úloha energie v reprodukčním procesu; Marxova schémata reprodukce a možnosti jejich aplikace na socialismus; vztah první a druhé skupiny společenské výroby; strukturální analýza; proporcionalita a dynamické strukturální modely; dualita hmotných a cenových proporcí; vztahy mezi akumulací a spotřebou, modelování spotřeby; úloha nevýrobní sféry; sociálně ekonomická efektivnost a možnosti jejího měření; modelování vnějších vztahů; makroekonomické modely a modely světové ekonomiky. Autory seriálu jsou pracovníci EÚ ČSAV i VŠE v Praze. Redakční rada uvítá připomínky či doplňky k publikovaným konzultacím" (s. 284).

První konzultace sepsaná M. Křížkem byla publikována pod názvem „K možnostem využití Marxovy teorie reprodukce v podmínkách socialismu", další připravil M. Hájek pod názvem „Výrobní proces a jeho činitelé I a II" a A. Kotulan pod názvem „Produkční funkce I a II". V roce 1981 rubrika Konzultace, na níž protentokrát spolupracovali politekonomové s makroanalytiky, přinesla příspěvky A. Kotulana o produkčních funkcích CES a nákladových funkcích, rozsahu výrobního procesu a jeho efektivnosti, modelování substitučních procesů, nových typech produkčních a nákladových funkcí, M. Stainera o energii v reprodukčním procesu a A. Romance o kvalitativní stránce společenské pracovní síly a reprodukčním procesu za socialismu. V r. 1982 byly do rubriky zařazeny příspěvky „Marxova schémata reprodukce a otázky jejich aplikace na socialismus" (Křížek), „K problematice přednostního růstu I. skupiny před II. skupinou za socialismu" (Křížek), „Strukturální analýza reprodukčního procesu - východiska a předpoklady" (Izák), „Strukturální analýza reprodukčního procesu - koeficienty plných nákladů" (Izák) a „Strukturální analýza reprodukčního procesu - vybrané aplikace v národohospodářském plánování" (Izák).

U příležitosti kulatějšího výročí založení EÚ jeho nový ředitel Roubal v úvodní stati „Čtvrtstoletí EÚ ČSAV a dlouhodobá koncepce vědeckovýzkumné činnosti" volal po rozpracování výzkumu dějin marxisticko-leninské politické ekonomie v Československu a uvedl: „Rozvětvená mezinárodní spolupráce představuje východisko budoucího vývoje marxistické ekonomie v ČSSR, jejího zrání na světovou úroveň. Podařilo se vyhledat, vychovat a do vědecké práce uvést novou generaci teoretických ekonomů. Po letech revizionistického rozkladu se podařilo položit základy rozvoje marxistické ekonomie v ČSSR. Vytvořily se předpoklady, aby EÚ ČSAV jako ohnisko marxistické teorie dozrál a stal se centrem marxistického myšlení, jež by prohloubilo domácí tradici ekonomického myšlení. Tak zaujme důstojné postavení ve spolupráci marxistických ekonomů socialistických, rozvojových i kapitalistických zemí v historickém zápase za uskutečnění Marxovy a Le-

ninovy teorie v životě naší společnosti, v ideovém boji s odpůrci socialistické obrody světa" (s. 7-8).

Tuto předpověď učinil, přestože vyzdvihl, že „marxistická ekonomie byla od svého vzniku kritickou vědou v trojím smyslu: a) kriticky přistupovala k pozitivním racionálním poznatkům předcházejícího vědeckého poznání a za princip postupu poznání pokládala povinnost zaujímat stanovisko ke všem názorům na daný problém; b) kriticky hodnotila předchozí etapy vývoje svého vlastního systému; c) proces poznání uskutečňovala při kritice buržoazních a revizionistických názorů. Takováto kritičnost jako imanentní prvek vědecké práce je požadavkem pro vědecké pracovníky proto, že až dosud kritický přístup absentoval a byl-li alespoň vůči nepřátelským teoriím uplatňován, byl pokládán za úkol několika jednotlivců specialistů" (s. 11).

Redakce časopisu PE připravila k 25. výročí EÚ anketu, v níž položila významným činitelům ekonomické teorie a praxe otázku: Jak hodnotíte práci EÚ ČSAV a co očekáváte od jeho činnosti do budoucna. Na anketu odpověděli R. Rohlíček, L. Lér, Sv. Potáč, N. Zlocha, M. Fremer, L. Rendoš, I. Rendek, E. I. Kapustin a O. T. Bogomolov. Dále časopis přinesl zdravici J. Kožušníka a rozhovor I. Rubíka se Z. Snítilém. „V souvislosti s pracovním charakterem připomenutí 25. výročí založení Ekonomického ústavu ČSAV redakce vyhradila navazující stránky autorské tvorbě pracovníků své vydavatelské organizace. Rovněž recenze hodnotí aktivitu uvedených pracovníků na úseku knižní publicistiky" (s. 29).

Kromě statě Tomse o vztahu ceny, společenských potřeb a hodnoty (viz dále) byly do tohoto institucionálně zaměřeného čísla soustředěny statě J. Foltýna a N. Ordunga „Odras měnicího se postavení rozvojových zemí v nemarxistických prognózách světové ekonomiky“, J. Dvořáka „Nové přístupy ke vztahu cenové soustavy a systému hmotné zainteresovanosti“ a též článek P. Chvojky „Peníze a ceny na mezinárodním trhu států RVHP“.

Monotematické číslo nazvané *Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce* (č. 4) bylo věnováno zhodnocení knihy M. Rumlera aj. *Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce* (Svoboda, 1979) v rámci rubriky *Beseda Politické ekonomie u kulatého stolu*. Pro odlehčení si čtenáři mohli přečíst úvodník Z. Háby a M. Rumlera „Nad živým odkazem V. I. Lenina“ připomínající 110. výročí jeho narození. 34 ekonomů, kteří neprošli převýchovou v rekreačních zařízeních na Solovkách (viz Gorkij, 1954), ale ztratili mládí bojem s revizionismem a oportunismem, se věnovali besedě o krásách kapitalismu u kulatého stolu 6. 12. 1979 v ulici Politických vězňů v Praze 1 v ponuré budově EÚ ČSAV, která „vyznačovala se vysokou odborností a zároveň polemickou diskusí o posuzovaných problémech. Představovala neformální veřejnou oponenturu posuzované knihy a jejího významu pro danou oblast ekonomie. Úspěšnost besedy spočívá v tom, že vědecky zodpovědnou kritickou diskusí prokázala význam knihy pro proces marxistické analýzy kapitalismu a v tom, že přispěla k formulování úkolů čs. ekonomů podílejících se na mezinárodních výzkumech vývoje ekonomiky kapitalismu.“

Podle úvodního zvolání Rumlera se ještě lze na co těšit: „Rozvoj vědeckotechnické revoluce povede k takovému podemletí kapitalistických vztahů včetně jejich obecného zbožího základu, že sociální revoluce jím vyvolaná a vystupňovaná vyhodí do povětří kapitalismus ve světovém měřítku. Vědeckotechnická revoluce bude prohlubovat proces odumírání kapitalistických výrobních vztahů na nejvyšší možnou míru" (s. 343).

Na besedu navazovaly statě „Vědeckotechnická revolúcia a riadenie priemyselných monopolov“ od M. Melišové, a „Krizový cyklus v podmínkách současného prohlubování všeobecné krize kapitalismu“ od H.-J. Höhma, rozbor knihy J. K. Galbraitha *The Nature of Mass Poverty* od J. Petráčka a M. Sojky ve stati „Chvála gastarbeiterů“. Kromě toho byla součástí čísla recenze knih V. Šedivce *Mezinárodní ekonomická integrace ve vyspělých kapitalistických státech* (Soukupová) a

Mnogonacionalnite monopolii i protivorečijata na sovremennija kapitalizm (není uveden autor a recenze není uvedena v celoročním obsahu) a bibliografický přehled příspěvků k otázkám ekonomiky vyspělého kapitalismu na stránkách PE a Ekonomického časopisu od nultého roku nové éry, tj. od roku 1971. K besedě o ekonomice vyspělého kapitalismu se vrátil J. Štrba poznámkou v PE 1981, č. 5 věnovanou projevům parazitismu kapitalismu.

Rovněž převážně monotematické šesté číslo bylo věnováno uplatňování matematických metod v ekonomickovědním bádání. M. Toms se zamýšlel nad matematickými rukopisy K. Marxe, L. Andrášik nad marxisticko-leninskou interpretací vývoje a výsledků ekonomicko-matematického myšlení pro rozvoj politické ekonomie.

J. Vepřek a I. Pražák se zabývali modelováním struktury ekonomických systémů, V. Klaus již uváděnými metodologickými problémy makroekonomického modelování v ČSSR, J. Klacek a A. Nešporová aplikovali produkční funkci s konstantní elasticitou substituce na analýzu ekonomického růstu. J. Vobořil se zajímal o uplatňování cílově programových metod při zdokonalování soustavy plánovitého řízení a Z. Lamserovi poskytl vědecký interview o ekonomicko-matematických metodách v ekonomických vědách J. Habr. V. Jarkovský rozebíral otázku možnosti vyčíslení fondové náročnosti společenské výroby jak při opatřování zdrojů, tak při jejich zpracování. V. Klaus s V. Rudlovčákem recenzovali knihu A. Klase aj. *Ekonometrické modelování*, J. Večeř knihu L. I. Abalkina *Konečnyje narodnochozjastvennyje rezultaty*, A. Nešporová publikaci J. Kurenkova aj. *Proizvodstvennyje možnosti v promyšlennosti glovnyh kapitalističeskich stran* a A. Chyba statistickou dvojročenku *Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí* (vydání 1978).

11. číslo bylo věnováno tématu „K úloze vnějších ekonomických vztahů v re-produkčním procesu“, čímž navázalo na obdobně zaměřená čísla PE (1973/11, 1977/11). Po stati Z. Chalupského „Vliv socialistické ekonomické integrace na rozvoj národohospodářského komplexu ČSSR“ následovala stať M. Hrnčíře „Vnější rovnováha v plánované ekonomice“, zkoumající vztah mezi vyrovnaností platební bilance a vnější rovnováhou ekonomiky: „Kategorie vnější rovnováhy je relevantní za předpokladu, že hospodářské jednotky jsou ve vztahu k vnějšímu prostředí v té či oné míře reálnými subjekty, že mají prostor pro vlastní rozhodování a chování, že existují alternativy jejich postupu, z nichž mohou volit. Za rovnovážný považujeme stav, kdy záměry, rozhodnutí ex ante jednajících subjektů se také ex post realizují a nevytvářejí se tak podněty a hybné síly ke změně daného stavu“ (s. 1131). Poté následovala řada statí, zabývajících se vnějšími ekonomickými vztahy z různých hledisek a pohledů, dále komparativní analýzy, bibliografie knižních publikací a příspěvků v časopisech Politická ekonomie a Ekonomický časopis na toto téma od r. 1971 a souhrnné ruské a anglické resumé všech příspěvků.

Další články v tomto ročníku zahrnovaly širokou paletu témat od rozvoje systémů řízení přes otázky RVHP, problémy kapitalistických ekonomik a rozvojových zemí až po názory zahraničních ekonomů na jednotlivá ekonomická témata.

2. Zkoumání užitné hodnoty ve vztahu k efektivnosti a ceně

Duchoň (1979) v příspěvku věnovaném výpočtu efektivnosti technického rozvoje si uvědomoval, že „je nutné vymezit způsob stanovení užitné hodnoty určitého produktu. Užitná hodnota je dána kvalitou produktu, kterým se může uspokojovat nějaká potřeba, ať už v materiální nebo v osobní spotřebě. Pokud je kvalita stanovena, lze ji vyjádřit množstvím ve fyzických jednotkách. Každý produkt musí mít vlastnosti a proporce v souladu s národohospodářskými potřebami. Nelze sčítat jednotlivá množství (i ve fyzických jednotkách), jedná-li se o kvalitativně různé produkty“ (s. 1086).

Bojarskij (1979) se vyjádřil k otázkám souměřitelnosti užitečnosti a národohospodářského optima. Téma užitné hodnoty a jejího společenského významu otev-

řel příspěvkem o ekonomické teorii a kvantitativním hodnocení kvality produkce Garaj (1979) spolu s J. Vejvodou, který vyzval v článku „Marxistická teorie hodnoty a vztah mezi užitnou hodnotou a cenou“ (1979/3) k diskusi o mezích platnosti pracovní teorie hodnoty.

„Jsme svědky, že existuje vztah mezi úrovní a charakterem užité hodnoty a ceny. Podle pracovní teorie hodnoty se ceny ne vždy shodují s hodnotou. Při sledování jevových forem hodnoty vypadá věc tak, že velikost hodnoty zboží, a tím v podstatě i jeho ceny, není určována pouze množstvím společensky nutné práce, ale též úrovní jeho užité hodnoty, že hodnota a její cenový pohyb nemá svůj základ jen v množství vynaložené společenské práce, ale rovněž v užité hodnotě výrobků. Stejný typ užité hodnoty se vyznačuje různými parametry kvality, různou úrovní užité hodnoty: od běžné až po vysokou. Cena je rozdílná, a to přiměřeně k rozdílnosti parametrů těchto výrobků, je rozdílná úměrně k rozdílu v úrovni jejich užitných hodnot. Čím dokonalejší parametry výrobek má, tím kvalifikovanější práce je v něm ztělesněna, a naopak. Složitějším problémem je rozlišování mezi tělesným nositelům užité hodnoty a užitnou hodnotou, tj. užitečnou substancí dané věci. Tato substance obsažená v předmětech je užitnou hodnotou, o jejíž získání jde. Studie chce pobízet k další diskusi“ (s. 239-243).

Ve stati o oceňování půdy Seják (1979) oproti Vejvodovi tvrdil: „Rozhodujícím faktorem působností určitých výrobních podmínek je reprodukovatelnost (omezenost) zdrojů v odvětví. V socialistické ekonomice je omezena většina zdrojů vzhledem ke společenským potřebám. V socialistické ekonomice nemohou být lepší zdroje důvodem mimořádných důchodů. Cílem hospodářské politiky je z hlediska společenských potřeb rozdělovat zdroje a zajišťovat výrobcům stejné ekonomické podmínky pro jejich hospodaření. Národohospodářský plán musí zohledňovat omezenost zdrojů (reprodukovatelných i nereprodukovatelných) bez ohledu na charakter a dobu jejich omezenosti. Ceny vycházející z mezních, společensky nutných (tudíž i výsledky společenské výroby ovlivňovaných) nákladů jsou potřebné pro optimální rozhodování a řízení společenské výroby. Mezní (přírůstkové) ceny, tj. ceny rovné nejvyšším společensky nutným nákladům, se shodují s cenami konstruovanými na úrovni marginálních (relativně nejhorších) podniků v podmínkách růstu nákladů při zvětšování příslušné výroby a v podmínkách optimálního plánu výroby. Jestliže náklady s rozsahem výroby stagnují (klesají) nebo plán není optimální, jsou náklady marginálních podniků vyšší než přírůstkové. Mezní náklady jsou výchozí veličinou pro národohospodářskou maximalizaci diferenciální renty, neboť jsou kvantitativní charakteristikou národohospodářských důsledků malé změny daného zdroje z pozic národního hospodářství jako celku. Určení mezních nákladů je rozhodující při oceňování půdy“ (s. 273-274).

Na výzvu Vejvody reagoval M. Toms v článku „K Marxově teorii vztahu ceny, společenských potřeb a hodnoty“ (PE 1980/1), který zkoumá působení faktoru odklonu ceny od hodnoty. Zavedl tzv. korekční člen. Jestliže objem poptávky nezávisí jenom na ceně i -tého produktu, ale také na ceně jiných produktů, platí, že „faktorem odklonu ceny od hodnoty je poměr koupěschopné potřeby i -tého statku k objemu jeho výroby, tj. korekční člen mezi cenou a hodnotou. Je-li koupěschopná poptávka v rovnováze s disponibilní nabídkou, cena se shoduje s hodnotou. Korekční člen se rovná jedné. Existence korekčního členu plyne z existence společenské užité hodnoty statků. Jde o vztah mezi masou zboží daného druhu (dané skupiny) a jeho společenskou potřebou (mezí užité hodnoty). Je to zákon hodnoty, jak se uplatňuje vůči souhrnu výrobků dělbu práce osamostatněných sfér výroby; takže nejenže na každé jednotlivé zboží je použito nutné množství pracovní doby, nýbrž i na různé skupiny je ze společenské pracovní doby použito jen nutného proporcionálního množství. Vztah neurčuje jen odklon cen od hodnoty (dané skupiny statků), ale i odklon cen od různých modifikací hodnoty (např. výrobních cen). Jde o vztah realizační ceny k libovolné výchozí ceně, určené společensky nutnými náklady (tzv. kritériální ceně). Jestliže se poptávka rovná nabídce (korekční člen je roven jedné), tržní cena se shoduje s tržní hodnotou. Poptávka a nabídka neurčuje veličinu hodnoty. Tzv. kvalitativní rozpor mezi cenou a hodnotou (Marx) představuje cena statků, které nemají hodnotu, určených poměrem poptávky a nabídky... Společenské potřeby neurčují veličinu hodnoty, ale okruh individuálních hodnot, které vstupují do procesu utváření tržní (společenské) hodnoty. Na druhé straně uznání společenských

potřeb za hodnototvorný faktor by znamenalo popření kvantitativní inkongruence ceny a hodnoty. Společenské potřeby jsou faktorem odchylek cen od hodnoty, nikoliv hodnototvorným faktorem“ (s. 48, 60). Podobně argumentoval Nevařil (1981) v příspěvku o společensky nutných nákladech a ceně. Výsledky výzkumu teoretických a metodologických otázek měření užité hodnoty komentoval Martinovský (1979).

Toms (1980) v článku o teorii dvojitého charakteru práce a měření efektů vyhlásil, že „subjektivistické chápání užitečnosti bylo příčinou, že buržoazní ekonomové se zřikali pojmu užitečnosti a dospěli k závěru, že užitečnost je neměřitelná veličina. Kapitulace subjektivní školy se objevuje v plné nahotě. Myšlenka, tj. že užitečnost určuje preference, byla odvolána. Rozvíjení ekonomie socialismu stojí před úkolem rozpracovat problematiku užité hodnoty“ (s. 1010, 1012). Klusoň (1981) ve stati o axiologii a teorii plánování vnesl do ekonomické teorie kategorií axiologické hodnoty a zkoumal její vztah k ekonomické hodnotě. Později v knize *Hodnotová základna společenského plánování* (Praha, Academia 1985) dospěl k formulaci, že „axiologická hodnota potřeby iniciuje, vyvolává, užitná hodnota je uspokojuje“ (viz Světlý, 1986, s. 878).

Ve stati o společenských hodnotách a plánování Klusoň (1981) varoval: „Prostřednictvím plánů uvalujeme na budoucnost, resp. na budoucí generace, určitý hodnotový systém. Plánování je proniknuto normami a hodnotami; nejen plánovači, nýbrž rozhodovatelé, politici, hospodářští pracovníci, i občané - jako pracující, výrobci nebo spotřebitelé - jsou ve svém rozhodování a v každodenním jednání ovládáni jistými normami a hodnotami, které včleňují do svých plánů, záměrů a cílů. Plánovači a subjekty plánovitého řízení mohou mít odlišné hodnotové představy. Čím delší je plánovací období, tím více se budoucí hodnotová, resp. normativní struktura odchýlí od současných struktur, tj. v rámci plánování je nezbytné přistupovat k průzkumu norem a hodnot, který by vyúsťoval jak do analýzy, tak do prognózy budoucích hodnot a hodnotových struktur. Plánování vrhá nové světlo na přítomnost, na objekt plánovitého řízení. Prognózování, jako součást poznávacích procesů budoucího stavu plánového systému, směřuje k rozšíření prostoru volby mezi různými alternativními budoucími stavy objektu plánování, tedy k rozšíření prostoru přípustných plánových řešení, a tím i ke zvyšování stupně racionality plánových rozhodovacích procesů“ (s. 351-352).

A. Kubiček (1981) ve stati „Ekonomický obsah kategorie společenské hodnoty za socialismu“ zrekapituloval diskusi v PE. Gürlichová (1981) diskutovala problém agregace individuálních preferencí a Klusoň (1981) vztah vědy a cílové orientace společnosti: „Orientace na existující potřeby, na dosažené poznatky, na existující zdroje, na znalost výrobních a jiných kapacit, na dosažené výsledky atd. při tvorbě plánových cílů je realizací tzv. genetického přístupu k plánování a z předpokladu, že budoucí vývoj plánového systému, tedy i cíle rozvoje, jsou odvoditelné z vývojových tendencí minulosti. Takovýto přístup by ignoroval nahodilosti, rizika a nejistoty, které jsou s každým vývojovým společenským procesem spojeny. Redukoval by rozhodovatele na automaty. Věda ovlivňuje hodnotové orientace společnosti a jejích členů. Protože plánový cíl chápeme jako kategorii faktologickou i hodnotovou, věda musí ovlivňovat formulaci plánových cílů. Věda musí objevovat i nové společenské hodnoty a potřeby, vědci musejí býti angažováni v procesech vytváření hodnotové a normativní struktury společnosti. U zrodu složitého a měnícího se inovačního systému je věda a vědci, kteří musejí vidět nejen dovnitř této nesmírně složité sítě vztahů, které se realizují v rámci každé významnější inovace, nýbrž musejí dohlédnout i konec, tj. žádoucí, společensky chtěný cíl“ (s. 675, 684).

Tématu oceňování zdrojů se chopil J. Šafář (1982) v článku „Ekonomické oceňování přírodních zdrojů“, který přišel s představou ocenění (cennosti) přírodního zdroje jako normativu ekonomického efektu, jehož se musí dosáhnout při jeho racionální, komplexní exploataci. Jarkovský (1982), věnující se využití druhotných surovin, se zmínil o možnosti měřit užitek cenou: „Užitečný efekt odpadů se rovná ceně jejich možného použití, což je hypotetická cena podle společenských účinků užití“ (s. 465). K této možnosti se kriticky vyjádřil Dvořák (1985) a poté Nevařil pojednal o vztazích užité hodnoty, společensky nutných nákladů a cen. V článku o teorii cen plánové vybilancovanosti Toms a Mejstřík (1982) ve vztahu k vlivu potřeb a užitných hodnot na ceny tvrdili, že „zatímco optimální ocenění jsou dána společenskou užitečností produkce, ceny plánové vybilancovanosti jsou vyjádřeny v jednotkách nákladů. Stupeň uspokojování potřeb působí jako faktor

odchylek cen plánové vybilancovanosti od společensky nutných nákladů práce. Odchyłka je dána nejen stupněm uspokojování (*i-té*) potřeby, ale obecně závisí na stupni uspokojování všech ostatních potřeb" (s.1032-1034).

Garaj (1982) se zabýval nemarxistickými teoriemi kvality a Texler (1982) pojetím rozvoje. Možnost jiného přístupu k výzkumu užité hodnoty ukázal J. Lukas (1982) ve stati „Sociálně ekonomická forma produktu socialistické výroby“, podle něhož užité hodnoty lze porovnávat podle jejich příspěvku k sociálnímu přežití individua, přičemž axiologickou hodnotu (Klusoň) přejmenoval na cennost (Šafář). Cennost však nechápal jako normativ efektivnosti zdrojů, ale jako dynamicky proměnlivou veličinu. Jeho přístup představoval pouze určité pokračování myšlenek, již publikovaných na stránkách PE. R. Budínová (1968) hovořila o volném času jako formě bohatství, V. Hábová (1968) o cennosti a hodnotě, M. Zeman (1970) o budoucnosti jako časovém úseku, umožňujícím strukturální změnu systému a P. Hrubý o ekonomickém čase. Později se této problematice ještě věnoval J. Texler (1985) ve stati o ekonomických aspektech lidského rozvoje a L. Kallinová (1986) ve stati o ekonomii času a rozvoji produktivních sil.

Tímto směrem se ubíral i L. Kmoníček (1988) ve stati o logice Marxovy teorie hodnoty se svým důrazem na rozlišování mezi kalendářním a společenským pracovním časem. Tento přístup též umožní kvantifikovat meze velikosti vyhledávacího času člověka vyhledávajícího, Homo sectans D. Třísky (1989) v jeho příspěvku o rozhodování spotřebitele při trvalém převisu poptávky, chápaném jako prostor pro vyhledávací úsilí, jehož velikost je dána množstvím dostatečných komodit na trhu, které nevyvolávají žádné vyhledávání.

Podle názoru O. Dědka (1983) ve stati o cenách plánové vybilancovanosti a měření efektu může cena plánové vybilancovanosti, tj. cena, která vyrovnává plánovanou nabídku s koupěschopnými potřebami, s pomocí modelu optimálního spotřebitelského výběru sloužit při malé změně v existující struktuře výroby, která nevede ke změně této ceny, jako míra užitečného efektu. Ve stati J. Cibulky (1983) o měření sociálně ekonomické efektivnosti byl učiněn pokus o generování jednorozměrných užitkových funkcí jako vhodné základny dílčích heterogenních efektů do výsledného užitkového efektu, protože jejich souměřování pomocí peněžních ekvivalentů není v mnoha případech schůdné a ani přiměřené povaze některých sociálně ekologických efektů. M. Toms (1983) ve stati „Kritérium efektivnosti a zdokonalování hospodářského mechanismu“ upozornil, že není „správné klást otázku, jestli je pro socialistickou ekonomiku důležitější užitná hodnota nebo hodnota“ (s. 1264). B. Stibálová (1984) ilustrovala vztah mezi rozsahem volného času a jeho materiální základnou ve stati „K vývoji počtu pracovníků v nevýrobní sféře ČSSR“ rozdělením služeb k časovému fondu obyvatelstva na služby umožňující zvyšovat objem volného času a služby umožňující tento čas efektivně využívat (s. 406).

Institucionálně organizovaná diskuse o užité hodnotě na stránkách PE v roce 1984 vyvrcholila uspořádáním vědecké rozpravy k dílu M. Tomse *Měření efektů v socialistické ekonomice* (Praha, Svoboda 1981) za účasti více než čtyřiceti účastníků (č. 6). Redakce vyzdvihla, že „průběh vědecké rozpravy se vyznačoval zamyšlením nad teoretickými přístupy ke zkoumání užité hodnoty a užitečných efektů v socialistické ekonomice. Náš časopis bude tematice užité hodnoty, užitečných efektů a efektivnosti v socialistické ekonomice i nadále věnovat zvláštní pozornost. Pro autorský okruh časopisu jsou stránky k vstupům do diskuse stále otevřeny“ (s. 672).

Na rozdíl od Lukase (1982), který měří nepřímo užitou hodnotu strukturou potřeb společenského individua, tak podle J. Dvořáka „Toms stojí na pozici těch autorů, kteří vycházejí z toho, že užité hodnoty různorodých výrobků jsou souměřitelné, přičemž za míru užitných hodnot považuje společenské potřeby“ (s. 562). Podle V. Izáka „jde o poměřování stupně uspokojování různých potřeb, což předpokládá stanovení společenské potřeby každé skupiny výrobků a souměření s objemem výroby“ (s. 664) a „je nesporné, že Tomsova práce jako celek představuje originální příspěvek k rozvoji ekonomické teorie socialismu a poskytuje četné podněty k diskusi i dalšímu rozpracování nastíněných problémů měření užité hodnoty“ (s. 660).

Tomsovu pozici degradoval M. Mach tvrzením, že „řídící orgány socialistického státu měří společenskou užitečnost spotřebních předmětů (služeb) společenskými potřebami, resp. stupněm jejich uspokojení, porovnávají společenskou užitečnost jednotlivých spotřebních předmětů, konfrontují ji s náklady společenské práce na ně, resp. společenskými výrobními zdroji. Zároveň touto cestou formují kritérium efektivnosti ex ante jako kritérium alokace zdrojů ve výrobě spotřebních předmětů a služeb. Touto plánovací činností zakotvují v zásadě soulad přítomných a budoucích společensky nutných nákladů práce (hodnoty) spotřebních předmětů a cen těchto statků“ (s. 654).

Tento přístup změkčil M. Mejstřík kritikou podmínky statického principu optimality nezávislé činnosti jednotlivých subjektů, neumožňující chápat více méně vzájemně podmíněné shluky činností s více méně ovlivnitelnou efektivností, v nichž vystupují jako aktivní činitelé lidé, se svými potřebami, cíli (s. 628). Jiný přístup zvolil O. Dědek, podle něhož „cena, která vyrovnává poptávku s existující nabídkou jistého statku, je proporcionální jeho užitečnému efektu. Užitečným efektem se rozumí spotřebitelské ocenění dodatečné jednotky tohoto statku. Pro ceny s uvedenou vlastností se razí termín cena plánovité vybilancovanosti“ (s. 669).

Výzvu redakce k diskusi nad Tomsovou knihou vzal za svou K. Kříž ve stati „K měření efektů v socialistické ekonomice“ (1985), kterou přes své výhrady ocenil slovy, že „Tomsova kniha se vymyká z průměru prací, publikovaných v oboru politické ekonomie socialismu“ (s. 859). Proti Tomsovi tvrdil, že „subjektem hodnocení je jedinec, uskupení jedinců i společnost. Se vznikem společenské dělby práce vzniká společenská dělba v ekonomickém hodnocení. Vzniká soustava předávání, přejímání a transformování informací, jak se do hodnotícího procesu zapojují jednotlivci, skupiny a společnost, takže společenské hodnocení jeví reprodukčního procesu se prosazuje systémem na sebe navazujících hodnotících aktů a je poznamenáno strukturou tohoto hodnotícího systému“ (s. 741).

Podle J. Havla a L. Kmonička (1986) ve stati „Společenská potřeba, společenská užitná hodnota – možné pojetí a měření“ „stojí před ekonomickou teorií úkol pojetí a měření užité hodnoty“ (s. 379). V duchu přístupů Tomse a Macha napsali, že „subjekt, reprezentant společnosti, posuzuje sféry spotřeby z hlediska reprodukce a rozvoje společnosti. Výsledkem jsou celospolečenské preference jednotlivých sfér spotřeby a je dán program produkce a sféry spotřeby. Z řady hospodářských programů by společnost měla volit ten, který relativně nejlépe uspokojuje její potřeby – maximalizuje společenskou užitečnost“ (s. 377, 376).

M. Toms (1986) ve stati „Způsoby syntézy naturálně věcných a hodnotových parametrů hospodářského mechanismu“ vyslovil názor, že společným jmenovatelem diskusí mezi ekonomy socialistických zemí jsou „otázky vztahů užité hodnoty a hodnoty (efektů a nákladů) a konkrétních způsobů jejich vyjadřování. Princip hospodárnosti se může uskutečňovat při různých objemech, strukturách (a jejich změnách) výroby, které mají různé efekty z hlediska uspokojování potřeb. Společnost není zainteresována na narůstání hodnoty jako takové, ale na přírůstky masy užitečných hodnot při ekonomii nákladů. Hodnota svírá užitou hodnotu a při jejím klíčovém postavení v procesu hodnocení hospodářské činnosti podniků deformuje zájmy výrobců. Při cenách plánové vybilancovanosti dochází k přiblížení požadavků hospodárnosti a společenské užitečnosti a hodnotových ukazatelů a tím k postupnému překonávání dichotomie obou aspektů objektivního kritéria efektivnosti“ (s. 569, 571, 572, 577). Tímto směrem se ubíraly i myšlenky J. Sejáka (1987) ve stati „Hodnota a cena pro intenzivní rozvoj“, podle něhož „z hlediska upřesňování vlivu společenských potřeb na hodnotu (obsah SNNP) je třeba konstatovat, že užitná hodnota ve společenském měřítku má jako společenská mez vliv na realizaci (tvorbu) hodnoty, individuální užitná hodnota výrobků hodnototvorný proces neovlivňuje a může být z hlediska pracovní teorie hodnoty zdrojem odchylek cen od hodnoty. Uznat hodnototvorný vliv individuální užité hodnoty by znamenalo přejít na pozice užitečnosti a připustit možnost trvalejšího odtržení cen reprodukovatelné produkce od společensky nutných nákladů práce (a tím i možnost inflačních tendencí)“ (s. 679).

A. Kotulan ve svém „Příspěvku k interpretaci Marxova pojetí tvorby tržní ceny I-II“ (1987) vyslovil názor, že „v literatuře nabízený výklad Marxova stanoviska k tvorbě tržní ceny neodpovídá textu jeho prací, protože K. Marx nepojímá tržní cenu, která vyrovnává nabídku s poptávkou, jako

cenu tržní rovnováhy. Marxův rozbor tržní ceny je speciálním případem určení tržní rovnováhy v podmínkách, kdy poptávkové funkce vykazují jednotkovou cenovou pružnost" (s. 276). K těmto konstatacím se vyjádřil M. Toms v příspěvku „K interpretaci teorie tržních cen A. Kotulana" na požádání redakce ještě ve stejném čísle, protože „oba příspěvky jsou v mnoha ohledech zavádějící. Ztotožňují ceny plánové vybilancovanosti s cenami tržní rovnováhy a nevidí jejich důležité místo již v procesu tvorby plánu. Činí zbytečné koncese tvrzením ekonomů z druhého břehu. Neorientují vývoj diskuse o cenách směrem, který spočívá v hledání cest k překonávání cen nákladového typu" (s. 279, 282-283).

Rok 1981

V tomto roce začala PE informovat o udělování Nobelových cen za ekonomii. L. Klausová a J. Kreuter v rubrice Z vědeckého života přinesli informaci o jejím udělení L. Kleinovi za rok 1980 a její odůvodnění. Autoři tuto informaci doplnili o nástin myšlenkového vývoje laureáta a a kritiku jeho přístupů: „Z Kleinova díla lze usuzovat na jeho víru, že světové problémy jsou zvládnutelné za předpokladu, že se podaří integrovat modelové přístupy, z nichž každý postihuje určitou stránku reality, a když se je podaří rozšířit na maximum ekonomických podproblémů. Za těchto předpokladů jsou ekonomické problémy řešitelné státními nebo nadstátními opatřeními. Mechanismus vzníkání těchto problémů není pro Kleina a pro modelovou analýzu zajímavý. To oslabuje důvěru v její schopnost vystihnout relevantní faktory a souvislosti ekonomických problémů a zvyšuje riziko, že tento přístup může být - jako už k tomu došlo - nečekanými fakty zaskočen. Svádí k zjednodušenému vidění vyvíjejícího se ekonomického organismu, který není mechanismem neměnných funkčních vztahů. Může se stát, tak jak k tomu již došlo ve 30. a 70. letech, že by analýza modelovala svět, který již neexistuje" (s. 660).

První číslo PE bylo dáno do tisku 29. 10. 1980 a vyšlo v lednu 1981, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 5. 10. 1981 a vyšlo v prosinci téhož roku. Rozsah XXIX. ročníku PE se nezměnil (1344 str.), stejně tak cena (84,- Kč) a způsob distribuce. Pro zahraniční čtenáře se cena opět zvýšila na 118,- Dutsch Glds. Redakce pracovala v nezměněném složení. Obsah byl rozdělen do rubrik: K 60. výročí založení KSČ (č. 5), K XXVI. sjezdu KSSS (č. 9), Beseda Politické ekonomie u kulatého stolu (č. 2), K ekonomické problematice životního prostředí (č. 11), Pojednání, Diskuse, K zdokonalování plánovitého řízení, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje (v jednotlivých číslech se objevuje také starý název), Překlady, Konzultace, Vědecký interview, Přehledy, Vývoj a kritika buržoazního ekonomického myšlení, K ekonomické výuce, Z vědeckého života, Poznámky, Informace, Ohlasy a Z nové ekonomické literatury. Poprvé se v čísle 1 objevily normativní pokyny autorům, v nichž redakce pro usnadnění spolupráce s autorským kolektivem požadovala dodržování určitých pravidel. V oblasti časopisecké publicistiky získali výroční prémii Českého literárního fondu A. Bálek za pojednání „Československá ekonomika mezi XV. a XVI. sjezdem KSČ" (č. 4) a v kategorii mladých autorů A. Červová za stať „Oceňování dovozu při různých variantách měnového kursu" (č. 10).

Pavlu Dušanu Nikoličovi a redakci se podařil lapsus. V rubrice Z nové ekonomické literatury (č. 8) se zamýšlel nad „podnětnou prací o obecné metodologii politické ekonomie, rozbíjející vžité stereotypy, setrvačnost, rutinu a s ní spjatou ekonomickou hantýrkou" bez uvedení alespoň názvu této jistě sympatické a solidní publikace kdekoli v textu, jejíž autoři se pravděpodobně více než všichni nositelé Nobelových cen „zasloužili o vývoj nejen politické ekonomie, nýbrž ekonomických věd vůbec, protože zasvěceným a naléhavým způsobem ukazují na nutnost vracet se při řešení ekonomických problémů k základním kategoriím a metodám. Ukazují, že se tzv. obecná část politické ekonomie, její uspořádání jako dynamické a hierarchické kategoriální pojmové soustavy, jakož i interpretace základních kategorií a metod stává klíčovým problémem úspěšného vývoje politické ekonomie jako teoreticko-metodologického jednotného celku a součásti marxismu-leninismu." Jakým způsobem využít těchto výdobytků vědy pro rozvoj „teoreticky a metodologicky jednotné politické ekonomie ve své historické a logické kontinuitě jako internacionálně platné

vědy" (s. 889), zůstává též díky mírné skleróze autora nesnadným úkolem do dnešních dnů pro ekonomickou archeologii a kodikologii.

Tentýž autor již dříve v diskusi o knize *Národohospodářská bilance – nástroj analýzy reprodukčního procesu* její autorce R. Vintrové vyčítal, že se nezmiňuje o podílu V. I. Lenina na rozpracování Marxovy teorie reprodukce a že její definice politické ekonomie představuje pouze odvar Goldmannova názoru o odcizení této vědy světu pro svou vysokou abstraktnost. Podle Vintrové však „příliš velký důraz na spory kolem těchto otázek lze považovat za předčasné. Nejprve je nutné prokázat výsledky a snažit se tyto výsledky ve společenské praxi co nejvíce využít" (s. 140, 139, 161). Tato publikace aspirovala na aplikaci teorie reprodukce při zachycování makroekonomických vztahů v systému bilancí národního hospodářství. Dostalo se jí pochvaly od M. Macha za zaplnění mezery v čs. literatuře, uznání J. Goldmanna za inovační charakter a ve svých diskusních příspěvcích, které byly publikovány v rubrice Beseda Politické ekonomie u kulatého stolu, se k ní vyjádřili J. Klacek, Z. Tlustý, S. Samek, J. Nikl, S. Erben, M. Farský, A. Suk, V. Kupka, Z. Orlíček, K. Janáček, V. Bárta a B. Dolejší.

Lze vyzvednout článek Novotného o metodologii prognózy investic, který upozornil na práci E. S. Kudrové *Statistika nacionalnogo dochoda jevropejskich socialističeskich stran* (Moskva, Statistika 1968), dospívající k závěru o akumulaci jako reziduální složce užití národního důchodu, což je dáno zájmem hospodářské politiky zachovat plynulost růstu konečné spotřeby, takže v obdobích zvolnění nebo zrychlení hospodářského růstu podíl akumulace reaguje mnohem citlivěji na změny v dynamice národního důchodu než podíl spotřeby. Podle empirického výzkumu v období zrychlení hospodářského růstu je určujícím motivem investic předpoklad růstu výroby a v období zvolnění hospodářského růstu vysvětluje objem investičních výdajů nejlépe vývoj zdrojů (zisky a odpisy).

„V případě, že by efektivita přírůstku investic se stala nulovou, je možné, aby nové investice pokračovaly, avšak buďto na vrub obnovy, nebo na vrub spotřeby, nebo na vrub zahraniční pomoci (úvěru), nebo na vrub deficitního financování (deficit státního rozpočtu na vrub dluhu vůči finančně úvěrové soustavě). Uvedený způsob financování má inflační účinky. Hospodářská politika má možnost volby mezi několika řešeními, resp. jejich kombinacemi, jak financovat nové investice i v případě, že výroba neroste nebo klesá. V takovém případě je zájem na pokračování nových investic podmíněn buďto požadavkem plné zaměstnanosti, nebo požadavkem změny struktury (technologické nebo odvětvové) výroby, nebo nutností rozšířit vývozní kapacity, potřebné pro splácení úvěrů. Úvahy o vývoji investic jsou tím ztíženy i tehdy, jestliže odhadneme budoucí tempa výroby a koeficienty efektivnosti investic, jelikož část nových investic se nemusí vztahovat k přírůstku výroby, ale k tomu, aby výroba neklesla, případně aby pokles výroby byl menší než bez uskutečnění těchto investic. Odvodit tempo růstu spotřeby z makroekonomických veličin je možné, vyjdeme-li z předpokladu, že spotřeba (celková) je dána rozdílem mezi výrobou (hrubým národním důchodem) a (hrubými) investicemi, přičemž abstrahujeme od existence úspor a od akumulace do oběžných prostředků. Jedná se spíše o stanovení trendů než o výpočty bilančního typu. Pomoc při úvahách o vývoji investičních koeficientů, tedy tempa spotřeby jako výsledku investiční politiky spočívající v požadovaných tempech HND a plánovaném podílu (míře) investic, skýtá představa, že plánovací orgány usilují o dosažení nejpříznivějšího poměru mezi investicemi a přírůstky výroby a že dříve či později musí redukovat rozsah investic, jestliže nevede k žádoucím přírůstkům produkce. To je dáno zájmem na zachování požadované dynamiky nebo úrovně spotřeby. Pro každou míru investic existuje koeficient efektivnosti investic, který vyrovnává tempo růstu výroby s tempem růstu spotřeby" (s. 942, 943, 947).

Lze též upozornit na stať J. Tauchmana (č. 8), věnovanou vyličení stavu teorie ekonomického komplexu ve světové ekonomice. Ve vztahu k mezinárodnímu rozpracování a ohlasu této teorie chování subjektu mezinárodního ekonomického vztahu, individuem počínaje a mezinárodním společenským celkem konče, lze

hovořit o ekonomické škole a tradici, která byla započata Tauchmanovým článkem v PE 1967, č. 10.

V 29. ročníku lze nalézt dále příspěvky o experimentálních simulacích obnovení vnější ekonomické rovnováhy s použitím ekonometrického modelu do roku 1990 (Šujan), teorii a metodologii metaprognozy (Kutta), názorech starších českých ekonomů na konjunkturální výkyvy (Večeř), úrokové explozi v kapitalistických státech (Vencovský), optimální rozestavenosti a úloze ekonomických nástrojů (Šrein), metodách vyjadřování ekonomických důsledků znehodnocování životního prostředí (Klacková), vědeckotechnické revoluci (Jakovec), realizaci výrobků zemědělsko-průmyslového komplexu (Matoušková), metodologii měření úrovně ekonomického rozvoje (Schmögnerová), působení zákona nerovnoměrného vývoje v rozvojových zemích (Vokov), metodách plánování sociálně ekonomického rozvoje (Vobořil), omezenosti přírodních zdrojů v pohledu buržoazní politické ekonomie (Chlumský), zemědělsko-průmyslovém komplexu jako objektu plánovitého řízení (Divila), ztrátách v reprodukčním procesu výživy (Kaštánková), změnách ve využití výrobní kapacity průmyslu ČSSR (Nešporová), struktuře časového zpoždění mezi investicemi a základními prostředky získanými výstavbou v ČSSR (Bureš), teorií služeb (Kontra), extenzivním využitím zdrojů a modelování výrobního procesu (Nešporová-Klacková), licencích v ekonomických vztazích socialistických a kapitalistických států ([Luděk] Urban), adaptaci v ekonomice (Texler), hmotných bariérách rozvoje (Fogl), hodnotových aspektech teorie plánovitého řízení národního hospodářství (Pěnkava-Rusmich), ekonomické a hospodářskopolitické charakteristice Evropských společenství (Jakš), dlouhodobých koncepcí rozvoje (Mervart-Schorcht), problematice sepětí vnitřních a zahraničních cen (Kysilka-Valichnač), vazbě naturalních a hodnotových ukazatelů hospodářského mechanismu (Fedorenko-Perlamutrov-Petrakov), krizi buržoazních teorií růstu ([Milan] Sojka), kvantifikaci vlivu změn struktury, kooperace a úspor na změny ekonomických ukazatelů (Samek), postavení zemědělsko-průmyslového komplexu v národním hospodářství ([Josef] Nikl), oceňování dovozu při různých variantách měnového kursu (Červová), uplatňování Souboru opatření v organizaci a řízení výrobně technické základny (Bavlnka), ob-sahu a úrovně společensky nutných nákladů (Nevařil), integraci vnitřních a vnějších kritérií efektivnosti v plánování (Toms), agregátní produkční a nákladové funkce, teorii indexu a měření syntetické efektivnosti (Kotulan), vztahu západoevropské integrace k třetím zemím, zejména k RVHP (Tíkal), vlastních nákladech a mzdách (Matějka) a ekonomice odvětví (Grünwald).

Pozornost v tomto ročníku si zasluhuje esej Zuzany Fontánové-Horské „Plánování rozvoje a ekologie“ (č. 5): „V posledních zhruba dvou desetiletích se mění na-zírání na člověka a společnost vzhledem k přírodě. Je asi jednou z největších ironií lidského rozvoje, že moderní člověk se svým veškerým technickým arsenálem není - jako jeho předkové - ohrožován ničivými silami přírody, ale křehkostí jejích životadárných vazeb. Vztah lidstva k přírodě se řídí spíše lidskými požadavky a potřebami než vědecky poznávanými zákony, člověku chybí vědecká strategie vzá-jemných vztahů s přírodou. Zdroje, resp. jejich omezenost či nedostatek, a znečiš-ťování prostředí se stávají ústředními kameny úvah o rozvoji světa. Významnou příčinou devastace životního prostředí jsou některé ekonomické aktivity společ-nosti. Jsou též zdrojem rozvoje blahobytu. Vystává problém hranic mezi ekono-mickou aktivitou a její hypertrofií, tím spíše, že ekonomické činnosti problém ži-votního prostředí zostřily natolik, že se stal problémem silně pociťovaným“ (s. 483, 485).

Tuto esej označil I. Rubík v rozhovoru se Z. Lamserem za vlaštovku, která jaro nedělá: „Po léta se nám nedaří rubrika eseje, tj. článků vědecky podložených, ale literárně náročněji a volněji styli-zovaných. Chybí nám častější vědecká polemika, a to i v recenzích knižních děl, a zejména v této souvislosti soustavnější písemné ohlasy čtenářů v redakční poště, které bychom uveřejňovali v ustálené rubrice. Každý časopis je přece odkázán na zrcadlo zpětné vazby“ (s.1310).

O stavu časopisu poznamenal, že „nemělo by smyslu hovořit o nějakých modelových před-stavách. Přestože sestavujeme každoročně redakční plány a přestože stále rostoucí počet pří-

spěvků je koncepčně předem vymezen a zároveň redakčními orgány zadán, časopis je tvořen za pochodu. Máme signály, že je to pochod vpřed. Úroveň časopisu ještě zcela neuspokojuje ani věrné čtenáře, ani neméně věrné jeho tvůrce. Pro čtenáře by bylo možná překvapující zjištění, kolik diskusí k jednotlivým příspěvkům i k celkové skladbě čísel probíhá na půdě redakční rady i redakčního kruhu. To ani nemluvíme o diskusích k předkládaným koncepčním materiálům. Stejně čtenář nepostřehne, kolik příspěvků je přepracovaných a kolik jich filtrem lektorování propadá. Zaostáváme za vlastními předsezetými. Měli bychom uveřejňovat více původních příspěvků k teorii ekonomiky rozvinutého socialismu v podmínkách vědeckotechnické revoluce, předkládat ještě podnětější příspěvky ke zdokonalení systému řízení, k prognostice ekonomických jevů do r. 2000, ale i k pozoruhodným jevům v ekonomice státně monopolního kapitalismu (např. k profilování Japonska jako inovační velmoci, ke stěhování některých oborů lehkého průmyslu do rozvojových zemí, ke kritickému stavu nezaměstnanosti atp.). Rovněž globální problémy bychom se měli zabývat. Tyto tematické okruhy uvádím ilustrativně“ (s. 1310).

Na teze ve výše uvedené vědecké esaji pojednávající o spojitosti ekonomického a ekologického aspektu reagoval úvodník R. Lacka „Za ekologicky zdravý sociálněekonomický rozvoj“ v monotematickém jedenáctém čísle PE „K ekonomické problematice životního prostředí“. Za tímto příspěvkem následovala stať J. Stoklasy „K vztahu mezi společensko-ekonomickým rozvojem a přírodním prostředím“, v němž je ve vztahu k přírodnímu prostředí rozlišena ekonomická teorie jako věda o rozhodování o alokaci zdrojů a politická ekonomická věda o sociálně ekonomických a technicko-bilančních vztazích ve výrobě (Hába).

Z tohoto hlediska autor zdůraznil, že „přírodní prostředí je i geografickým prostorem, ve kterém se odehrává celý život lidské společnosti a tedy i ekonomický reprodukční proces v čase. Vytváří tedy pro společnost základní časoprostorový rámec. Tato časoprostorová funkce je stále důležitější determinantou společenského rozvoje. Před narůstajícími ekologickými, prostorovými, surovinovými a dalšími problémy již není možno unikát do nových, dosud neexploatovaných prostorů. Akcelerace společenského rozvoje znamená i akceleraci negativních důsledků na přírodní prostředí. Důsledkem jsou konkurenční nároky na využití prostoru (víceúčelové využití krajiny), které zvyšuje nároky na časoprostorové uspořádání. To vše se projevuje v rostoucích nákladech. Přitom chybí těsnější provázanost mezi územním plánováním, které je vyjádřením těchto časoprostorových vztahů, a hospodářským plánováním, které je základem realizace těchto procesů v ekonomické reprodukci a kde se promítají rostoucí náklady“ (s. 1139-1140). Na názory tohoto autora reagovali J. Mašterová a M. Farský poznámkou „K pojetí antropogeologického systému, jeho vlastnostem a vztahům“ (PE 1982, s.1122-1123).

Stoklasa otevřel škvíru pro příspěvky o kvalitě životního prostředí jako problému alokace, tj. o implementaci ekologických kritérií do alokace omezených zdrojů (Černá), vlivu antropogenního působení na diverzitu přírodního prostředí (Tošovská), migraci pracovních sil z oblastí ohroženého životního prostředí v ČSSR (Měsíček), ekologické rovnováze jako předpokladu trvalého rozvoje (Texler), interakci přírodních procesů a reprodukce národního hospodářství (Paucke-Streibel) a právní úpravě péče o životní prostředí (Madar). Tyto materiály byly doplněny recenzemi publikací R. Lacka *Ekorozvoj-problémy a perspektivy* (Klacková), T. S. Chačaturova aj. *Ochrana okružující srody i jeho socialno-ekonomičeskaja effektivnost'* (Zelenková), O. F. Balackého *Ekonomika čistogo vozducha* (Mašterová-Farský) a autorů E. A. Solovjeva-T. N. Govard-E. V. Mitris *Ekonomičeskaja effektivnost' ispolzovanija nēdr* (Večeř) i informací o publikační činnosti Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací k problematice životního prostředí (Tošovská) a soupisem knižních příspěvků na stránkách časopisů PE a Ekonomického časopisu v letech 1971-1980. V květnu 1982 se v EÚ ČSAV konala k tomuto číslu tříhodinová beseda zorganizovaná redakcí a sekci politické ekonomie socialismu ČSE za účasti téměř třiceti účastníků (autorů a čtenářů) pod vedením I. Rubíka (viz PE 1983/1).

Rok 1982

N. Ordnung ve stati „Prognózy Světové banky“ v monotematicky orientovaném druhém čísle Ke globálním problémům a prognózám světového vývoje viděl chybu reálnosti odhadů Světové banky v tom, že ve svých zprávách o světovém rozvoji „má zabudován předpoklad kapitalistického vývoje v rozvojových zemích a jejich integraci do světového kapitalistického hospodářství. Reálnost tohoto předpokladu – ve světle rostoucího počtu rozvojových zemí socialistické orientace – je sporná“ (s.123).

Tímto druhým číslem se po dvou letech PE vrátila k rubrice Globální problémy. V úvodu „byl vymezen předmět globálních problémů jako pracovní hypotéza. Redakce se k tomuto tématu opětovně vracela, což vyústilo v publikaci navazujícího souboru příspěvků ke globálním problémům v kontextu s prognózami světového vývoje a předpokládá, že globální problémy budou mít trvalé místo na jeho stránkách. V žádné jiné sféře se badatelské úsilí nevyznačuje takovou snahou o predikční přístup, i když ze zcela rozdílných pozic. Možnosti řešení [globálních problémů] přesahují rámec jednoho sociálního či regionálního systému, vyžadují mezinárodní spolupráci“ (s. 121). Další příspěvky tohoto čísla se zabývaly zprávou Brandtovy komise „Sever-Jih: program pro přežití“ (Landa), potravinovou situací rozvojového světa (Černohorský), rozvojem hospodářských vztahů mezi socialistickými a rozvojovými zeměmi v podmínkách energetické krize (Fárek), perspektivami industrializace rozvojových zemí (Putník), využíváním přírodních zdrojů ve světovém zemědělství (Stehlík), prognostickým projektem OECD INERFUTURES (Foltýn) a publikacemi P. Vincúra - V. Mokrého - V. Spěváčka *Makroekonomická prognostika a dlouhodobé plánování* (Vobořil), *Internationale Wirtschaftsbeziehungen* (Orlíček) a W. Leontiefa aj. *Buduščeje mirovoj ekonomiki* (Večeř).

Páté číslo se zaměřilo opět na ceny. Úvodem se M. Hrnčíř ve stati „Parametrická cena – předpoklady a smysl v plánované ekonomice“ (č. 5-6) snažil vyvést dosavadní diskusi o cenách za rámec diskusí o typu (modelu ceny), protože „problém adekvátního vyjádření společensky nutných nákladů a v návaznosti na to i dosažení kvality kritériální funkce není řešitelný v rámci úzce cenové sféry, zdokonalováním techniky cenové tvorby. Proces formování společensky nutných nákladů práce je závislý na náročnosti prostředí, v němž se subjekty rozhodují. Jeho integrační součástí je funkční uplatňování ceny jako limitu rozhodování a chování“ (s. 581-582, 579).

Další příspěvky se zabývaly metodologií cenového prognózování (Pekník), Kasan inspirovaný Vejvodou se věnoval návrhům na zvyšování účinnosti cen. V návaznosti na to Žemlička zkoumal souvislosti cenových a kursových relací národních měn a číslo bylo ukončeno recenzí publikace A. Kubička a V. Knoblocha *Ceny, kvalita, inovace* ([Petr] Soukup).

Další monotematické číslo „Ekonomické problémy soudobého kapitalismu“ (č. 7) uvedla stať M. Rumlera „K příčinám soudobé vleklé krize ekonomiky vyspělých kapitalistických zemí“, založené na předpokladu, že „proinovační klima kapitalistických ekonomik v 50. a 60. letech přechází v 70. letech mnohdy i ve svůj opak“ (s. 671).

Po tomto prologu B. Čmelinský ve stati „O nových momentech v hodnotě pracovní síly v kapitalismu“ poučil čtenáře, že „rychlým růstem hodnoty pracovní síly lze vysvětlit, proč nastal v průmyslově vyspělých zemích kapitálu tak velký rozvoj spotřeby“ (s. 695). Přes méně příznivé inovační klima přiznal J. Chlumský v příspěvku „Společenská regulace výroby a spotřeby energie ve vyspělých kapitalistických státech“, že „v posledních letech bylo dosaženo úspěchů v úsporách energie“ (s. 707). Průběh ekonomické integrace v Evropě podle stati S. Tíkala „Perspektivy prohloubení integračního procesu v Evropských společenstvích“ musí být doprovázen odmítáním principu mezistátnosti jako hlavního principu rozvíjení integračního procesu. Koncepti měnové politiky jako faktoru vzestupu úrokových sazeb a jejich výkyvů se věnoval M. Cuc

v diskusním příspěvku „Ještě jednou k soudobé úrokové expanzi ve vyspělých kapitalistických státech“. Přehledu H. Kociánové „Dlouhodobý vývoj sociálně politických opatření buržoazního státu a jeho soudobé problémy ve vyspělých kapitalistických státech“ dominovala teze, že „součástí růstu [kapitalistické ekonomiky] se staly zásahy státu a živelný tržní mechanismus se přetvořil v regulovaný tržní mechanismus“ (s. 737-738). Přehled „Ekologická kríza a Európske spoločenstva“ od D. Šibla byl věnován politice ES v oblasti ochrany životního prostředí. Číslo bylo doplněno informací o vědeckotechnickém rozvoji v USA (Kubík) a o vývoji národohospodářských ukazatelů v kapitalistických státech (Brdek). Bylo uzavřeno recenzemi knih P. Rapoše *Krízy a súčasný kapitalizmus* (Breňová), S. V. Močerného *Súčasný štátnomopolistický kapitalizmus* (Breňová-Kadeřábková), S. M. Nikitina aj. *Sovremennaja inflacija: istoki, pričiny, protivorečija* (Kulháněk), D. Šibla *Európske spoločenstva. Otazníky a vykričníky* (Kápl) a V. V. Rymalova *Strukturální změny ve světovém kapitalistickém hospodářství* (Tíkal).

Ve světě výše uvedeného předpokladu N. Ordnunga o ekonomických problémech kapitalismu, avšak již probíhající krize v Polsku, si tvůrci díla *Československo 2000. Prognóza vývoje socialistické společnosti, zejména socialistického způsobu života do roku 2000*, jehož vybrané výsledky byly shromážděny v devátém čísle pod názvem „K dlouhodobému prognózování sociálně ekonomického vývoje“, ani nepomysleli, že by se mohla vyplnit starší předpověď J. F. Kennedyho o osvobození východoevropských národů do r. 2000.

Pouze R. Vintrová ve stati „K některým rysům sociálně ekonomické strategie v osmdesátých a devadesátých letech“ uvedla, že „podstatně se zhoršila komparativní efektivnost československé ekonomiky vůči ostatnímu světu. Jelikož se dovozní vstupy zhruba o pětinu méně výhodně zhodnocují ve vývozních výstupech a tyto transakce se týkají celé třetiny národního důchodu, ztrácí se tak jedna patnáctina národního důchodu z domácího užití ve prospěch vnějšího světa oproti podmínkám, na nichž byla založena životní úroveň a rozvoj výroby počátkem 70. let“ (s. 913). Poznamenala, že „kromě změn ekonomických podmínek mají v osmdesátých letech ekonomické dopady i posuny v mezinárodně politických vztazích. Zvýšení mezinárodního napětí nese sebou ekonomické náklady na zbrojní program, ztěžuje využívání mezinárodní dělby práce, narušuje ekonomické vztahy, vyvolává politické nejistoty. Důsledky poruch v polské ekonomice se dotýkají ostatních zemí RVHP“ (s. 914). Podle K. Dyby v příspěvku „Dlouhodobé strukturální změny ve vývoji „vnějšího okolí“ čs. ekonomiky“ „délka období snížených temp růstu bude závislá na tom, jak se prostřednictvím adekvátních řídicích mechanismů podaří dosáhnout lepších výsledků v mikroekonomické základně adaptace. Uvědomíme-li si, že materiálová náročnost a nízká exportní výkonnost čs. ekonomiky patří k dlouholetým slabinám čs. hospodářského vývoje, jen zvýrazněným v dosavadním průběhu adaptačního procesu, pak tím naléhavěji vyvstává nutnost adekvátní odezvy v dnešních rozhodovacích procesech“ (s. 996). Kromě toho byly opublikovány v tomto čísle příspěvky M. Tomse a M. Hájka „Proces intenzifikace a prognózování růstu souhrnné hospodárnosti čs. ekonomiky“, J. Klacka a A. Nešporové „Modelování variantních trajektorií ekonomického růstu“, V. Klusoně „K některým otázkám teorie prognóz“, V. Komárka „K prognóze strukturálního vývoje čs. ekonomiky“, E. Klvačové „Cílové projekty rozvoje vědy a budoucí struktura čs. národního hospodářství“, V. Kupky a V. Nachtigala „Míra investic a tempo ekonomického růstu“, J. Kutíla, I. Rubíka a F. Záhlavy „Prognostické úvahy k rozvoji zemědělství a výživy do roku 2000“, V. Bártý a K. Janáčka „Alternativy rozvoje životní úrovně“ a J. Chlumského a N. Ordnunga „Světové prognózy hospodářského a sociálního vývoje do roku 2000“.

První číslo XXX. ročníku PE bylo dáno do tisku 2. 11. 1981 (tedy o měsíc později) a vyšlo podle údajů v tiráži v březnu 1982, druhé číslo bylo dáno do tisku 4. 12. 1981 a vyšlo v únoru 1982, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 4. 10. 1982 a vyšlo v prosinci téhož roku. Rozsah se nezměnil (1342 str.), stejně tak cena (84,- Kč). Změnil se způsob distribuce v zahraničí. V čísle 1 je uvedeno, že objednávky do zahraničí vyřizuje PNS- ústřední expedice a dovoz tisku Praha a cena pro zahraniční čtenáře není uváděna. Od čísla 2 následuje dodatek v angličtině, že distribuční práva pro zá-

padní země má Kubon a Sagner, München. Cena ročního předplatného byla stanovena na 120,- DM.

Složení redakce se nezměnilo, ale asi od dubna EÚ ČSAV řídil M. Toms a PE I. Rubík a nečekaně zemřel František Koláček, člen redakční rady. Celoroční obsah časopisu byl rozdělen do rubrik: Po XVI. sjezdu KSČ (č. 1), 65. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a 60. výročí vzniku SSSR (č. 11), Ke globálním problémům a prognózám světového vývoje (č. 2), Ekonomické problémy soudobého kapitalismu (č. 7), K dlouhodobému prognózování sociálně ekonomického vývoje (č. 9), Pojednání, Diskuse, K zdokonalování plánovitého řízení, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje, Překlady, Přehledy, Ke kritice buržoazního ekonomického myšlení, K vývoji ekonomického myšlení, Vědecký interview, Konzultace, K ekonomické výuce, Z vědeckého života, Poznámky, Informace, Ohlasy a Z nové ekonomické literatury. Výroční premií Českého literárního fondu za ekonomickovědní publikační činnost v r.1982 získali M. Rumler za pojednání „K příčinám soudobé vleklé krize ekonomiky vyspělých kapitalistických zemí. Nástin politickoekonomické koncepce“ (č. 7) a v kategorii mladých autorů S. Polouček za stať „Kritika některých teoreticko-metodologických východisek teorií komparativní analýzy ekonomických systémů“ (č. 4).

Do dalšího monotematicky pojatého čísla „K 65. výročí VŘSR a výročí vzniku SSSR“ byly zařazeny stati: „Národohospodářský komplex SSSR a rozvoj mezinárodní socialistické ekonomické integrace“ (Chalupský), „Palivosurovinový problém v nových podmínkách rozvoje ekonomik zemí RVHP“ (Zubkov), „Tendence vývoje ekonomické efektivnosti investicí krajin RVHP v sedemdesátých a začátkem osmdesátých let“ (Belovič), „Evropské země RVHP při nástupu do osmdesátých let“ (Urban-Lér) a „Teoretické a metodologické problémy analýzy světové socialistické hospodářské soustavy (Fingerland-Špaček).

V tomto ročníku J. Goldmann publikoval své vzpomínky na Michala Kaleckého, protože „... autor se domnívá, že pohled na práci tohoto velkého ekonoma může být kdykoli užitečný pro novou generaci marxistických ekonomů“ (s. 1212). Tyto vzpomínky byly doprovázeny úvodní poznámkou redakce, že „memoárová publicistika, tolik oblíbená v jiných společenských oborech, je v oblasti ekonomických věd výjimečným jevem. Tím více patří čtenář uvítá každou snahu o aktivizaci tohoto žánru. Autor, jeden z nejstarších předních teoretiků v oblasti ekonomických věd, se o to pokusil“ (s. 1208).

Osmé číslo začalo zprávou z prvního pracovního setkání představitelů ekonomickovědních časopisů evropských socialistických zemí v EÚ ČSAV ve dnech 22.-24. dubna 1982. Z hlediska PE je komuniké významné formulací společných představ o tematických úkolech ekonomickovědních časopisů. Pozoruhodná je věta, že se „toto setkání stalo neformální příležitostí k zaznamenání 30. výročí existence časopisu PE, do jehož angažovaných análů se zapsalo důstojným písmem“ (s. 791). Stejně tak je pozoruhodné, že podle všeho zůstalo jen u tohoto jednoho setkání.

Nesporně zajímavým příspěvkem o vlivu ekonomických procesů na populační vývoj se prezentoval Bálek. Podle něj „vazba mezi porodností a přírůstky obyvatelstva a ekonomickými procesy je dána především změnami ekonomické úrovně. Urychlení ekonomického rozvoje vyvolává – v určitých mezích daných biologicky a společensky – vzestup porodnosti a naopak“ (s. 361).

„Faktorem ovlivňujícím výši porodnosti jsou změny v ekonomice, nikoliv dosažená hladina životní úrovně. Jestliže struktura životní úrovně se rychleji blíží možnostem daným celkovou úrovní ekonomiky, je to obyvatelstvem chápáno jako růst životní úrovně, i když se celková hladina životní úrovně nemění nebo jinými slovy, když osobní spotřeba jako celek neroste. Použijeme-li pojmu ekonomická rovnováha, pak pozitivní efekt vytváří pohyb od nerovnováhy k rovnováze a negativní efekt pohyb opačný. K nastartování těchto efektů musí být překročen práh citlivosti. Vyšší rovnováha (proporcionalita) vnitřního spotřebního trhu ovlivňuje porodnost kladně a naopak zhoršená rovnováha negativně. Vnímá-li obyvatelstvo daný růst životní úrovně pro některou disproporci jako nižší (viz např. výše popsanou disproporci v bytové výstavbě), s jejím odstraněním dochází k určité kumulaci pozitivního efektu. Vzniká-li neproporcionální vývoj v některé z hlavních

položek životní úrovně, resp. ekonomiky, pak ani rychlá dynamika rozvoje národního hospodářství není považována jako růst, ale dokonce jako pohyb zpět" (s. 361-363).

Příspěvky v časopise se dále zaměřovaly na rozvoj nevýrobních oblastí národního hospodářství ČSSR (Kerner), možnosti a meze prognóz životní úrovně (Janáček), kvalifikaci jako faktor efektivního zapojení do mezinárodní dělby práce (Kalinová), agregátní produkční a nákladové funkce, teorie indexů a měření syntetické efektivnosti (Kotulan), význam a místo služeb (Kerner-Michalová), zemědělsko-průmyslový komplex (Divila), zemědělsko-průmyslovou kombinaci (Rubík), ekonomickou vědu jako axiologickou disciplínu (Klusoň), ekonomické problémy čs. urbanizace ([František] Zeman), rozbor teorií komparativní analýzy ekonomických systémů (Polouček), teorii katastrof (Bureš), analýzu pojmů výrobní, výrobně-technická a materiálně-technická základna (Bartes), postavení a úlohu drobné výroby (Kontra), analýzu podílů jednotlivých faktorů na zpomalení tempa růstu čs. ekonomiky v letech 1975-1980 (Šujan), dovoz v plánované ekonomice (Červová), obecné kategorie politické ekonomie (Nikolič), regionální aspekty vývoje efektivnosti čs. ekonomiky (Bálek), postavení rozvojových zemí ve světové ekonomice a mezinárodních vztazích (Fárek-Vraný), vývoj metodologie dlouhodobého plánování v ČSSR (Holeček), efektivnost vědeckotechnického rozvoje (Gürlich), islámskou ekonomickou teorii a politiku (Jurečka), vědeckotechnický pokrok v NDR v 80. letech (Becher), metodologii dlouhodobého plánování (Holeček), vědeckotechnický rozvoj v ČSSR (Baková), potravinový program SSSR (Choma), faktory působící na využití národního důchodu ČSSR v letech 1976-1980 (Mikelka), problematiku ekonomické struktury (Kameníčková), elasticitu substituce mezi pracovní silou a výrobními fondy (Dědek), model odvětví školství (Stíbalová) atd.

Rok 1983

Úvodní číslo tohoto ročníku bylo věnováno významu díla K. Marxe v souvislosti se 100. výročím jeho úmrtí. Kromě statí M. Rumlera „Marx a soudobý kapitalismus“, M. Svatošové a Z. Háby „K překladu Marxova Kapitálu“, I. Baboučka „K interpretaci Marxovy teorie dvojakého charakteru práce“, E. Jestřábové a M. Kubíka „Rozvíjení marxistického pojetí výrobních sil v sovětské diskusi“, J. Večeře „Postoj k marxismu v pracích českých buržoazních autorů a J. Soukupa „Rozvíjení Marxových schémat reprodukce u japonského teoretika“ lze zde nalézt již citovanou stať M. Křížka „Marx a socialismus“.

Sedmé číslo nazvané K reprodukci zdrojů výživy má opět monotematický charakter. V rámci pravidelných rubrik zde byly publikovány příspěvky L. Petružely a I. Rubíka „Výživa v perspektivě biologické revoluce“, J. Kutila „Metodické aspekty nákladů v potravinové vertikále“, J. Sejáka „K potřebě jednotného ocenění půdy v ČSSR“, J. Kaštánkové a Č. Kaštánka „Za soběstačností v obilovinách“, F. Záhlavy „Vliv vědeckotechnického rozvoje na reprodukci zdrojů výživy“, J. Hubáčka „Úvaha o perspektivním postavení zemědělského podniku“, H. Kociánové „Světové spektrum problémů výživy“, K. Srby a E. Jestřábové „Obzor k Potravinovému programu SSSR“ a J. Stehlíka „J. H. von Thünen a jeho izolovaný svět“. Součástí čísla byla též esej J. Texlera „Nexus potravin a energie“.

Deváté číslo věnované 30. výročí založení VŠE v Praze připravil, koncepčně a organizačně zajistil a redigoval M. Mach. Na tvorbě příspěvků věnovaných většinou podnětům k procesu zdokonalování systému řízení národního hospodářství se podíleli vesměs pracovníci této vysoké školy. Redakční rada v úvodní poznámce jménem vydavatele EÚ ČSAV, jménem svým a tiskové čtenářské obce popřála 600 učitelům, 80 výzkumným pracovníkům a 300 vědeckým aspirantům k významnému jubileu a podtrhla, že tímto způsobem autoři „dokládají prostoupení problematiky řízení ve výuce i badatelské aktivitě celé školy. Redakčním záměrem bylo, aby se škola u příležitosti třicátého výročí svého založení prezentovala ekonomickovědní veřejnosti pracovně, přiměřenou a aktuální, přitom důstojnou částí své vědecké produkce“ (s. 881). Nalezneme zde proto příspěvky M. Křížka, M. Macha, Z. Mošny a E. Vopičky, V. Rendla, J. Petřivalského a I. Kočárnika, V. Bakuleho, J. Valoucha a J. Nykrýna.

Do 10. čísla nazvaného Soudobá krize fungování ekonomiky vyspělého kapitalismu přispěli M. Rumler: „Ještě jednou o soudobé krizi fungování ekonomiky vyspělých kapitalistických zemí“, M. Kápl a P. Matějček: „Teoretická východiska současné buržoazní hospodářské politiky“, F. Vencovský: „Proces zadlužování v soudobé etapě kapitalismu“, J. Kreuter: „Cena světového trhu, inflace a peněžní politika USA“, L. Urban: „Sféra výzkumu v současné kapitalistické ekonomice“, L. Císař: „Úloha vědy a výzkumu ve strategii mezinárodních monopolů“, S. Tíkal: „Internacionalizace kapitalistických ekonomik a mezinárodní monopoly“ a A. Čapek: „Reaganomika očima buržoazních ekonomů“.

První číslo XXXI. ročníku PE bylo dáno do tisku 29. 10. 1982 a vyšlo v lednu 1983, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 30. 9. 1983 a vyšlo v prosinci téhož roku. Rozsah (1344 str.), cena a způsob distribuce se nezměnily. Cena ročního předplatného pro zahraniční čtenáře stoupla na 130,- DM.

Složení redakce se změnilo od červencového čísla, které bylo dáno do tisku 4. 5. 1983. Teprve později se čtenáři dozvěděli, že pro onemocnění na počátku tohoto roku ukončil své působení ve funkci vedoucího redaktora PE i ředitele EÚ Květoslav Roubal (viz PE 1983, č. 12, s. 1338). Vydávání časopisu poté zajišťovali vedoucí redaktor Jiří Dvořák se svým zástupcem Imrichem Rubíkem, dále členové redakční rady Antonín Brůžek, Zdeněk Hába, Ivan Haluška, Zdeněk Chalupský, Antonín Kerner, Miroslav Křížek, František Kutta, Miloš Mach, Josef Nikl, Květoslav Roubal, Miroslav Rumler, Vítězslav Soural, Václav Šedivec, Miroslav Toms, Růžena Vintrová a František Vencovský a členové redakčního kruhu Miroslav Hrnčíř, Antonín Chyba, Kamil Janáček, Jan Kasan, Antonín Nesvadba, Nikolaj Ordnung, Zdeněk Tlustý, Jaromír Vepřek a Jiří Vojtíšek. Redakční rada se tak rozšířila z 11 členů na 16 členů, z redakčního kruhu do užšího vedení přešli Jiří Dvořák, Zdeněk Chalupský a František Vencovský. Z rady odešli Jan Knop a Antonín Romanec. Počet členů redakčního kruhu se zmenšil z 11 na 9 a odešli z něj Jaroslav Krojher, Pavel Dušan Nikolič, Ladislav Říha, Oldřich Truhlář a František Valenta. Obsah ročníku byl rozdělen na rubriky: K sedmdesátinám Gustáva Husáka (č. 1), Marx a dnešek (č. 3), K reprodukci zdrojů výživy (č. 7), Třicet let Vysoké školy ekonomické v Praze (č. 9), Soudobá krize fungování ekonomiky vyspělého kapitalismu (č. 10), K jubileu Ekonomického ústavu ČSAV (č. 12), Pojednání, Diskuse, Ke zdokonalování plánovitého řízení, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje, K vývoji ekonomického myšlení, Esej, Překlady, Přehledy, Poznámky, Informace, Ohlasy, Z vědeckého života a Z nové ekonomické literatury. Výroční prémie Českého literárního fondu získali F. Vencovský za pojednání „Proces zadlužování v soudobé etapě kapitalismu“ a v kategorii mladých autorů M. Mejstřík za stať „Problémy hodnocení efektivnosti vědeckotechnického rozvoje“.

30. výročí vzniku EÚ ČSAV bylo věnováno dvanácté číslo PE nazvané K jubileu Ekonomického ústavu ČSAV, kde po úvodníku B. Kvasila „Ekonomické vědy a společenská praxe“ a rozhovoru R. Vintrové se Z. Snítilem, místopředsedou ČSAV, „Odpovědnost ekonomické vědy za výstavbu rozvinuté socialistické společnosti“ vyjádřili své názory na zdokonalování hospodářského mechanismu F. Valenta, Z. Hába, M. Toms, J. Dvořák, V. Klusoň, K. Janáček, J. Klacek, R. Vintrová a Z. Chalupský, tedy vesměs pracovníci EÚ ČSAV.

Z dnešního hlediska měla největší význam stať I. Rubíka „Pokus o retrospektivu“ mapující vývoj vědeckého výzkumu v EÚ ČSAV od jeho založení. Podle úvodní redakční poznámky k výběru „živých myšlenek“ z třiceti ročníků PE (představujících 25 000 stran časopisecké tvorby) „naš časopis je v rostoucí míře hlavním publikačním prostředkem, kterým pracovníci ústavu předkládají veřejnosti výsledky svého badatelského úsilí. Autorský podíl vědeckého potenciálu ústavu na ploše časopisu postupně vzrostl z původních asi 20 % na soudobých více než 50 %“ (s. 1328).

Čtenáři byli dále konfrontováni s názory autorů na cílové programové přístupy v plánování (Mervart-Schorcht), teoretická východiska zkoumání životní úrovně (Krebs), neoklasickou teorii optimality (Janáčková), místo ekonomických věd v poznání životního prostředí (Lamser), ekonomiku využívání přírodních zdrojů (Chačaturov), kategorizaci služeb v zemědělsko-průmyslovém

komplexu (Hubáček), tzv. zákon klesající efektivity vkladů do životního prostředí ([Jan] Zeman), zdokonalování dlouhodobého prognózování v rámci tvorby výhledu rozvoje čs. ekonomiky (Vobořil), dodavatelsko-odběratelské vztahy v investičním procesu (Fidrmuc), pojetí a výzkum ekonomického vědomí (Beneš), meziodvětvové komplexy potřeb (Divila-Gouli), pojetí výrobní infrastruktury (Gorizontov-Trnka), teorii procesu intenzifikace (Toms), interakce cen a kursů měn (Svěrák), ekonomické důsledky kapitalistické regionální integrace (Tíkal), sociálně ekonomické problémy světového populačního vývoje ve světle Světového shromáždění OSN o stárnutí (Kociánová), kategorie rezerv, ztrát, bariér růstu a řízení společenských procesů (Kutta), měření intenzivního rozvoje (Vaner), nemarxistické koncepce globální prognostiky ve vztahu k ekonomice rozvojových zemí (Foltýn), analýzu koncepcí nového mezinárodního ekonomického řádu ([Miroslav] Nikl), teoretické rozpracování socialistické orientace rozvojových zemí (Krýsl), nové jevy ve vývozu kapitálu do afrických států (Císař), tzv. zhodnocování v socialistické výrobě (Babin), měření efektivity intenzifikace (Jordanov), vzájemné souvislosti objemů produkce, rostoucích nákladů a parametrických cen (Izák), pojetí ekonomické struktury (Fogl), hospodářskou strategií NDR na 80. léta (Urban), teorii komparativních nákladů a mezinárodní socialistickou děbu práce (Tauchman), typologii procesu intenzifikace společenské výroby (Toms), překlad Marxova Kapitálu (Burešová-Kvasničková), formování ekonomické struktury čs. ekonomiky (Czesaný), společnou investiční činnost členských států RVHP (Válek), progresivní změny v procesu intenzifikace čs. ekonomiky (Mervart), proměny hospodářské politiky na příkladu šesti kapitalistických států (Kápl-Matějček), kvantifikaci v ekonomii ([Milan] Matějka) a Lutherův přínos ekonomickému myšlení (Küchler).

3. Vědeckotechnický rozvoj

V r. 1979 zveřejnil svůj názor na vědeckotechnickou (VT) revoluci a buržoazní ekonomii jako odpověď Heretikovi Rumler (viz předchozí část V): „Bez systematické péče státu o rozvoj vědy a vzdělání by kapitalistická ekonomika nemohla využít nových potencií, jež sebou přináší VT revoluce. Jsou-li nové výrobní síly nejvyšších řádů výsledkem výrobní aplikace vědeckých poznatků, není rozvoj výrobních sil možný bez péče o to, aby měla společnost k dispozici dostatečné množství aplikovatelných poznatků a kvalifikovaných pracovních sil schopných rozvíjet vědecké poznání a výrobně je aplikovat. Protože rozvoj vědy a vzdělání přesahuje možnosti monopolního kapitálu a jeho jednotlivých skupin, resp. neurčitostí a tím i riskantností svých výstupů se vymyká jeho možnostem, nemůže přejít tato povinnost (v omezené míře) na nikoho jiného než na stát. Poprvé se stávají státní zásahy do ekonomiky procesem nezbytným pro zachování a udržení nejvlastnějších základů schopnosti kapitalismu být vývojeschopným a tudíž i dynamickým“ (s. 338). Stejně tak S. Gürlichová (1979) ve stati „Příspěvek k marxistické kritice odrazu procesu vědeckotechnického pokroku v buržoazní abstraktní logické teorii“ upozornila, že buržoazní teorie zkoumá otázky zdrojů, důsledků a typů technického pokroku.

Tváří v tvář těmto praktickým i teoretickým výzvám Z. Hába (1979) otevřel novou rubriku „K ekonomické problematice vědeckotechnického rozvoje“ programovým článkem „Ekonomická teorie a vědeckotechnický rozvoj“ s podtitulem „Úvod do diskuse“.

„Zkušenosti ukazují, že i když se v ekonomickém výzkumu podařilo dosáhnout při řešení ekonomických problémů VT rozvoje určitého pokroku, přece jen se nepodařilo dovést jeho výsledky na takovou úroveň, jakou vyžadují potřeby hospodářské praxe. To zavazuje ekonomický výzkum podstatně zintenzivnit práce v této oblasti tak, aby řídicí orgány měly dostatek spolehlivých a vědecky zdůvodněných podkladů pro rozhodování o otázkách dalšího VTR. Splnění takového úkolu na úrovni vyžaduje (kromě ostatního) inventarizaci a shrnutí dosavadních teoretických a empirických poznatků v rámci jeho marxisticko-leninské koncepce, kritický rozbor nemarxistických teorií

(s přihlédnutím k tomu, jak pronikly do povědomí širší ekonomické obce), shromáždění a utřídění informací o průběhu VTR a jeho řízení u nás a v socialistických státech, a rovněž i v ostatním světě, konfrontaci teoretických poznatků a představ o průběhu VTR s jeho vývojem v praxi a zpracování a navržení žádoucích alternativních řešení pro čs. ekonomiku. Jak ukazují sovětské zkušenosti, k uskutečnění této systematické výzkumné práce, k níž byly učiněny jen jednotlivé kroky, může napomoci i časopisecky organizovaná diskuse" (s. 971).

V tomto roce byla do této rubriky začleněna ještě stať J. Mervarta „Ke vzniku invenčních idejí a námětů inovací z hlediska dlouhodobého plánování rozvoje čs. hospodářství" (č. 11). V článku „Plánovité řízení vědeckotechnického rozvoje a hlavní problémy jeho propojení s cíli a záměry ekonomického rozvoje" (1979) tentýž autor napsal, že „v období VT revoluce dochází k převratným objevům uvnitř mnoha vědeckých a technických disciplín, které vyvolávají složité inovační vlny. Tento proces probíhá v kapitalismu v rámci konkurenčního boje v tržních formách a v socialismu je součástí plánovitého řízení" (s. 1034).

V roce 1980 první přispěl do rubriky Teoretické problémy vědeckotechnického rozvoje Rusmich článkem o stimulaci vědeckotechnického rozvoje (č. 5). V příspěvku o hodnocení efektivnosti VTR Ludwig (1981) vyslovil názor, že „zákon ekonomie času vyjadřuje vzájemnou závislost mezi úsporami pracovního času v hospodářských činnostech a rozdělením pracovního času přiměřeně k potřebám společnosti na jednotlivá výrobní odvětví při racionálním vynakládání pracovního času, spojení společensky nutné práce s hodnocením společenského užítu produktu práce. Efektivnost je určována nikoli efektem z využití nové techniky, nýbrž porovnáním efektivnosti nové a staré techniky ve fázi zhotovování výrobků, jakož i pokrokem při uspokojování potřeb ze strany výroby" (s. 472, 482). Průběh diskuse k tématu Ekonomická teorie a vědeckotechnický rozvoj podnítil pokus P. Peška a M. Farského o analýzu pojmů rozvoj a pokrok ve vztahu k vědě a technice.

V r. 1983 se autoři věnovali jednotlivým problémům VTR, tj. vztahu vědeckotechnického rozvoje a efektivní struktury národního hospodářství (Vácha), hodnocení jeho efektivnosti (Mejstřík) a řízení vědeckotechnického rozvoje podle ekonomických potřeb (Jarkovský). Jestliže v tomto roce byla pozornost věnována VT potenciálům zemí RVHP (Tvrdík-Iljin), tak v následujícím roce byl předmětem zkoumání vědeckovýzkumný potenciál kapitalistických zemí (Komárková).

Gürlich (1984) rozebíral vývoj efektů VTR na makroekonomické úrovni pro čs. ekonomiku v letech 1950-1980 prostřednictvím vztahů mezi vývojem společenského produktu (národního důchodu) a celkovými národohospodářskými náklady (národohospodářskými náklady bez výrobní spotřeby): „Uspora nákladů se realizuje ve výrobě v důsledku výsledků výzkumu a vývoje. V důsledku kvality rozhodování a řízení VTR poklesy efektu VTR mohly být způsoby jednak sníženou kvalitou výsledků výzkumu a vývoje v letech, které tomuto poklesu předcházely, nebo způsobem výběru důležitých hospodářských opatření. V porovnání s vyspělými zeměmi dosahujeme menšího přírůstku národního důchodu na 1 Kčs vynaložených neinvestičních prostředků. Zatímco v zahraničí činí tato částka 3-4,50 Kčs, u nás je to 2,50 Kčs. Tento stav je doprovázen vyčerpaností základních zdrojů růstu. K hlubokému poklesu došlo v roce 1954 a zejména pak v letech 1962-1964, kdy se efekt VTR podílel na přírůstku národního důchodu zápornými hodnotami. K prudkému růstu došlo v letech 1965-1966, k mírnějšímu růstu pak v letech 1966-1973. V posledních osmi letech dochází ve výrobní sféře k poklesu podílu efektu VTR na přírůstku národního důchodu. Pokud se týče podílu efektu VTR na přírůstku společenského produktu v průmyslu, je celková tendence za léta 1950-1980 zhruba konstantní. Použitá metoda ukazuje na pokles efektu VTR na přírůstek agregátních ukazatelů produkce v poslední pětiletce, kdy se stále více zdůrazňuje nutnost přechodu k intenzivnímu růstu naší ekonomiky" (s. 272, 269-270, 272).

Doležal (1985) zkoumal podmínky efektivního využití VT potenciálu. Kromě této stati byly do rubriky Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje zařazeny příspěvky J. Strádalové

„Vědeckotechnická revoluce a nutnost kvalitativní přestavby výchovně vzdělávací soustavy“, F. Záhlavy „Klima pro vědeckotechnický rozvoj v zemědělsko-průmyslovém komplexu“, M. Ne-sládka „Některá východiska komplexního přístupu k stimulaci vědeckotechnického rozvoje“, J. Gürlicha „Zdroje vědeckotechnických poznatků pro inovace a úlohu tvůrčí aktivity“ a stať J. Bureše a M. Mejstříka „Riziko a inovační procesy v chovrasčotní jednotce“. V rubrice Kritika buržoazního ekonomického myšlení publikovala S. Janáčková stať „Pracovní teorie hodnoty a některé buržoazní přístupy k měření souhrnné ‚produktivity‘ a technického pokroku“, podle níž „zachycení vědeckotechnického rozvoje v marxistické teorii vyžaduje, aby byl zachycen i vliv VTR na růst užité hodnoty produktu. Jde o přechod od měření hospodárnosti k plnému zachycování vývoje produktivní síly práce“ (s. 1213).

V roce 1986 naplnili rubriku Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje svými příspěvky J. Trnka „Pojetí inovačních procesů a inovací“, O. Landa „Společenské vlivy a souvislosti urychlování vědeckotechnického rozvoje v období intenzifikace socialistické ekonomiky“, L. Petružela „K vybraným předpokladům rozvoje biotechnologií“, E. Klvačová „Vědeckotechnický rozvoj a řízení národního hospodářství“, V. Bacová „K riadeniu a zabezpečovaniu efektívnosti rozvojových programov“, M. Mejstřík „Ekonomické aspekty uplatňování mikroelektroniky“, J. Vavroušek „Soubor státních programů technického rozvoje v období 1970-1985“, V. Šlosár „Bariéry transferu vědeckých poznatků do socialistické výroby“ a J. Gürlich „Originální tvůrčí aktivita v procesu intenzifikace čs. ekonomiky“. Tématu se věnovaly mimo tuto rubriku i příspěvky o výzkumu a vývoji v americkém průmyslu (Čapek), materiálně technickém zabezpečení výzkumu a vývoje (Vášek), využívání vzdělání v Československu (Žižková-Koucký), vztahu cen a vědeckotechnického pokroku (Zajac). M. Čížkovský (1986) ve stati „Strategie vědeckotechnického rozvoje a jeho vnější vztahy“ napsal, že „se natolik internacionalizují ekonomické vztahy, že základní rozpory dnešní sociální skutečnosti lze řešit pouze v internacionálním rámci. Tak např. lze vyslovit hypotézu, že spojení předností socialismu a VT revoluce je možné realizovat pouze na bázi uplatnění procesu socialistické ekonomické integrace“ (s. 383).

J. Lukas (1987) ve stati „Ekonomické vztahy a technický rozvoj“ konkretizoval některé myšlenky Mervarta (1979) a Kubička (1981) a vyvedl diskusi za hranice marxisticko-leninské ortodoxie, založené na opakovaném konstatování determinovanosti konání individua na existujících výrobních silách a vztazích do rámce standardní ekonomie s jejími diskusemi o míře svobody volby individua. Na rozdíl od ní sledoval hledisko rozvíjení ekonomické struktury jako externího důsledku učiněných individuálních rozhodnutí, což mu umožnilo přehodnotit výsledky diskuse o struktuře společenských vztahů.

Tato snaha o postižení charakteru a mechanismu působení ekonomických vztahů na technický pokrok vyúsťuje v obecnější závěry. „Ekonomické vztahy jsou vyjádřením vztahů přivlastňovacích, výrobních a vlastnických v jejich jednotě, protože charakterizují jak způsob působení společenské formy na přírodu, tak způsob vzájemného působení, potřebnosti, součinnosti a závislosti subjektů výroby i způsob reprodukce tohoto vztahu. V tomto pohybu svého vlastního vývoje se ekonomický vztah strukturalizuje. Vztahy přivlastňovací se reprodukují jako vztahy organizačně technické (technicko-ekonomické), vztahy výrobní se reprodukují jako vztahy organizačně ekonomické a konečně vztahy vlastnické se reprodukují jako vztahy sociálně ekonomické. Vzájemně rozporné projevování se ekonomického vztahu, jeho produkce a reprodukce, se rozvíjí od reprodukce člověka k reprodukci věcí, od vztahu sociálně ekonomického ke vztahu organizačně technickému, tj. k postupné materializaci ekonomického vztahu ve struktuře výrobních sil. Vlastnictví nachází reálnou podobu v organizaci výroby, která dává podnět ke vzniku nové techniky (Rosický). Technický pokrok je výsledkem materializace rozporného pohybu ekonomických vztahů. Ekonomické vztahy se převrací na vztahy technické. Každá technická novinka má svůj zdroj pohybu rozporů ekonomických vztahů v jejich strukturované reprodukci a v jejich zpředmětnění v subjektech výroby. Potom existuje ideálně v lidské hlavě jako subjektivní zprostředkování a řešení těchto rozporů. Tehdy přijímá svou materiální formu vynálezu, inovace a jejich rozšíření. Proto každá revoluce ve výrobních silách se začíná ideologickou revolucí, na níž

navazují přírodovědecké, technické, komunikační, zemědělské a demografické revoluce" (s. 14-20).

Tyto teze potvrdila též stať „Vědeckotechnický pokrok v rozvojových zemích" od J. Fárka a M. Kuřete (1987), podle nichž „specifika a složitost situace rozvojových zemí spočívá v tom, že na rozdíl od vývoje průmyslově vyspělých zemí se stává technická modernizace imperativem dlouho předtím, než budou plně vyčerpány faktory extenzivního růstu. Intenzifikace rozvoje je nutností z toho důvodu, že rozvojové země jsou vtaženy do světové ekonomiky v období urychleného VTR" (s. 866). Poté následovala esej E. Klvačové (1987) „Netradiční diskuse", která komentovala jednání Všesvazové vědeckotechnické konference k otázkám vědeckotechnického rozvoje v Talinu v r. 1986.

V roce 1988 téma VTR otevřel J. Foltýn stať „Vědeckotechnické inovace se zřetelem k postavení rozvojových zemí v mezinárodní kapitalistické dělbě práce". Do čtvrtého čísla se vrátila po delší odmlce rubrika „Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje" statěmi M. Čížka „Komplexní program vědeckotechnického pokroku členských států RVHP do roku 2000" a E. Krtkové „Řízení vědeckotechnického rozvoje v socialistické ekonomice". V osmém čísle se název rubriky inovoval na Vědeckotechnický rozvoj, v jejímž rámci byly publikovány stati J. Procházky „Vědeckotechnická strategie čs. ekonomiky do roku 2000", A. Čapka „Inovační politika západní Evropy" a J. Foltýna „Význam vědeckotechnického potenciálu pro rozvojové země". Mimo rubriku byly publikovány příspěvky J. Beneše „Kvalitativní a kvantitativní stránka inovací" a P. S. Labiniho „Nové technologie a pokrok". V roce 1989 S. Tíkal ještě publikoval stať „Vliv vědeckotechnické revoluce na změny v mezinárodní dělbě práce".

V desátém čísle (1989) se rubrika dočkala resuscitace pod názvem „Otázky vědeckotechnického rozvoje", do níž byly zařazeny příspěvky J. Trnky a J. Beneše „Vědeckotechnický rozvoj jako činitel hospodářského růstu" a O. Landy „Technický rozvoj a obohacování sociálně ekonomického obsahu práce". Mimo vlastní rubriku byl uveřejněn přehled V. Čejpy „Vědeckotechnický rozvoj Japonska v mezinárodní komparaci", J. Večeře „Inovační ohniska v soudobé buržoazní literatuře" a I. Šroňka „Transfer technologie v pojetí ekonomů nesocialistických zemí".

Rok 1984

A. Brůžek ve svém zamyšlení nad VII. světovým kongresem ekonomů konstatoval, že „míra internacionalizace hospodářského života měřená podílem mezinárodně směňovaného produktu se v poválečném období zdvojnásobila a činí téměř 25 %, přičemž do konce století lze předpokládat její zvýšení na jednu třetinu. Tento trend vývoje vyvolává potřebu výrazných změn ve fungování světové ekonomiky" (s. 225). Snad právě proto byl ročník opět ve znamení významu vnějších ekonomických vztahů pro čs. ekonomiku. Byl uveden pojednáním M. Hrnčíře „Makroekonomická proporcionalita v otevřené plánované ekonomice" a ukončen v pořadí čtvrtým monotematickým číslem zaměřeným na tuto problematiku. Číslo připravené redakční radou bylo nazváno „Aktuální otázky postavení ČSSR v mezinárodní dělbě práce".

Do tohoto čísla kromě úvodníku R. Rohlíčka „Jasná linie společenství" a rozhovoru Z. Lamsera s J. Jakubcem o zahraničním obchodu s nesocialistickými zeměmi byly zařazeny příspěvky „Efekt vnějších ekonomických vztahů v rozvoji čs. ekonomiky" M. Hrnčíře, „Socialistická ekonomická integrace a proces intenzifikace ekonomického rozvoje (se zřetelem k ČSSR)" Z. Chalupského a J. Fingerlanda, „Aktuální otázky postavení ČSSR v mezinárodní dělbě práce" I. Angelise, „Čs. ekonomika a její vztahy ke společenství států RVHP" F. Stránského, „Makroanalýza čs. zahraničního obchodu jako východisko k prognostické úvaze" Z. Orlíčka, „Účinnost ekonomických nástrojů při řízení zahraničně ekonomické činnosti hospodářských organizací" A. Neustadta a J. Štůračové-Rindtové, „K problémům exportních výkonů podnikové sféry čs. zpracovatelského průmyslu" M. Kolandy, „Postavení ČSSR v ekonomických vztazích mezi evropskými zeměmi RVHP a hospodářsky vyspělými kapitalistickými zeměmi" K. Zemana, „Analýza efektivnosti vývo-

zu československých průmyslových podniků B. Plchové a „Mezinárodní obchod licencemi a některé problémy čs. obchodu licencemi“ I. Šroňka.

Hrnčířovo úvodní pojednání bylo založeno na myšlence, že „při zapojení do mezinárodní dělby práce nejde jen o látkovou výměnu mezi národní ekonomikou a vnějším prostředím, ale i o toky informací, o kritéria a stimuly rozhodování a chování. Potenciální možnosti substituce mezi tuzemskou výrobou a dovozem mění charakter problému efektivnosti alokace zdrojů“ (s. 1-2, 6).

První číslo XXXII. ročníku PE bylo dáno do tisku 4. 11. 1983 a vyšlo v lednu 1984, dvanácté číslo bylo předáno do tisku 1. 10. 1984 a vyšlo v prosinci téhož roku. Složení redakce, rozsah, cena a způsob distribuce se nezměnily. Cena ročního předplatného pro zahraniční čtenáře stoupla na 135,- DM. Obsah ročníku byl rozdělen na rubriky: Do 31. ročníku Vysoké školy politické ÚV KSČ (č. 4), Vědecká rozprava k dílu Miroslava Tomse *Měření efektů v socialistické ekonomice* (č. 6), Ke čtyřicátému výročí Slovenského národního povstání (č. 8), Aktuální problémy postavení čs. ekonomiky v mezinárodní dělbě práce (č. 12), Úvodní pojednání, Pojednání, Diskuse, Ke zdokonalování plánovitého řízení, Vědecký interview, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje, K vývoji ekonomického myšlení, Kritika současného nemarxistického myšlení, Přehledy, K ekonomické výuce, Poznámky, Informace, Ohlasy, Z vědeckého života a Z nové ekonomické literatury. R. Vintrová získala výroční prémii Českého literárního fondu za pojednání „Tempa a proporce reprodukce v etapě intenzivního ekonomického vývoje“ (č. 10) a A. Nešporová v kategorii mladých autorů za stať „Kvantifikace ekonomického potenciálu základních fondů a pracovních sil a odhad jejich vzájemného vztahu pro strojírenství ČSSR“ (č. 8)

Časopis v desátém čísle zahájil úvahy a diskuse k tempům ekonomického růstu statemi K. I. Mikulského „Aktuální problémy analýzy temp ekonomického růstu“ a R. Vintrové „Tempa a proporce reprodukce v ekonomické strategii socialistických zemí“ v návaznosti na zařazení tohoto tématu do programu výzkumu Problémové komise mnohostranné vědecké spolupráce akademií věd socialistických zemí. Vintrová připomněla, že v čs. literatuře je možno navázat na tradici makroekonomické analýzy od počátku 60. let jak v pracích J. Goldmanna a jeho kolektivu, tak i na pozdější práce kolektivu autorů EÚ ČSAV, a hovořila o začarovaném kruhu stagnující ekonomiky. Dále byla publikována stať A. Nešporové „Komparace dlouhodobého ekonomického růstu šesti socialistických zemí“.

Do prvního monotematicky pojatého (čtvrtého) čísla „Do 31. ročníku Vysoké školy politické ÚV KSČ“ byly soustředěny statí pracovníků této ne již nejmladší instituce o vzniku a rozvoji socialistických výrobních vztahů a socialistického společenského vlastnictví (Fremer), hospodářském řízení a realizaci předností socialistické soustavy hospodaření (Hlavatý), přechodu čs. zemědělství na fondové a materiálové úsporný typ rozvoje (Krilek) a vzniku a rozvoji mezinárodních monopolů (Šedivec). Dalším ryze monotematickým číslem v tomto ročníku bylo již zmiňované šesté číslo „Vědecká rozprava k dílu Miroslava Tomse *Měření efektů v socialistické ekonomice*“.

V průběhu roku byly publikovány příspěvky na různorodá témata. Autoři se zaměřili na limitní náklady na surovinové strategii (Šafář), charakter a působení ekonomických zákonů socialismu (Kroh), koncepci Nového mezinárodního ekonomického řádu (Holub), severoevropskou integraci (Jurečka), vývoj objemu a struktury soukromé spotřeby v kapitalistických státech (Brdek), energetický problém zemí RVHP (Fárek), zdokonalování dlouhodobého prognózování (Vobořil), vliv vnějších efektů působících na objem produkce, rostoucí náklady a parametrické ceny (Izák), pokles temp růstu produktivity práce v kapitalistických státech ([Jan] Urban), maloodpadové výrobní technologie (Farský-Mašterová), pojistnou teorii Adolpha Wagnera (Vostatek), aktualizaci výkladu politické ekonomie na vysoké škole (Zlý), teorii mezinárodní hodnoty ve světové socialistické soustavě (Neustadt), strukturální vývoj čs. ekonomiky v 80. letech (Kameníčková), vztah Evropských společenství s rozvojovými zeměmi (Landa), plánování priorit ve výzkumu a vývoji

prostřednictvím determinace jejich priorit (Klvačová), metody mezinárodní komparace ekonomické úrovně a jejich výsledky ([Jiří] Soukup), motivaci práce v procesu reprodukce pracovní síly za socialismu (Seidlová-Němec), vývoj počtu pracovníků v nevýrobní sféře v ČSSR (Stříbalová), monetaristické návrhy na negativní důchodovou daň (Polouček), ekonomiku osídlení ([František] Zeman), vzdělání a kvalifikaci jako faktory intenzifikace ekonomiky (Kalinová), rozšířenou interpretaci národního důchodu z hlediska meziodvětvových komplexů (Divila-Goulli), funkci drobných podniků v moderním průmyslu (Remeš), vývoj efektivnosti kapitalistických ekonomik (Janáčková), teorii rozkladu absolutních přírůstků statistických ukazatelů (polemika Dědka kontra Cyhelský-Matějka), ekonomickou reformu v ČLR ([Miroslav] Nikl), rozbor koncepce základních potřeb (Kuře), metodologické problémy ekonomické teorie socialismu (Medvěděv), změny v sociálně ekonomickém postavení dělnické třídy v kapitalistických zemích (Čmelinský), charakter vlastnictví ve společných podnicích RVHP (Rotport), ekonometrický model krátkodobých problémů vývoje čs. ekonomiky (Šujan-Olexa-Haluška), modelování relativní ekonomické samostatnosti podniků (Bureš-Valenčík), výživu jako globální problém (Kutil), zpomalení strukturální adaptability průmyslově vyspělých kapitalistických zemí v 70. letech (Izáková), modelování prognóz rozvoje světové ekonomiky (Nachtigal), úkoly sovětského ekonomického výzkumu (Abal'kin), měnový kurs za socialismu (Chvojka), změny v řízení národního hospodářství ČLR ([Miroslav] Nikl), pojetí a funkce ekologických nákladů (Černá-Lamser-Tošovská), vývoj nezaměstnanosti v kapitalistických zemích (Kociánová), alternativy růstu volného času v kontextu rozvoje životní úrovně (Janáček-Hrbek-Zelenková), ekonomickou efektivnost ochrany životního prostředí (Kubelková), vzdělání jako faktor intenzivního rozvoje (Texler), ceny druhotných surovin (Jarkovský), pojetí a význam nutričního uvědomění (Rubík), změny sociálně ekonomického klimatu kapitalistických zemí ([Jan] Urban), zahraniční zadluženost rozvojových zemí (Fárek), aplikaci dialektické metody v politické ekonomii socialismu (Rusmich) a ekologicko-ekonomické souvislosti kvality životního prostředí (Schindler).

Rok 1985

K. Kříž zaznamenal, že „dnes se opět začínají vynořovat romantické představy o tržním mechanismu. Není to však vůbec cesta vpřed, neznamená to řešení problémů, jež přináší ekonomický pokrok“ (s. 739) a V. Komárek ve stati „Zamyšlení nad rozvojem československé socialistické ekonomiky“ odhadl velikost hrubého domácího produktu ČSSR připadající na jednoho obyvatele na 5 tisíc USD (ceny r. 1975), čímž se tento stát zařadil mezi 20 až 25 nejvyspělejších zemí světa po boku Velké Británie, Itálie a Rakouska. Připustil, že jiné odhady přiřazují Československo ke Španělsku, Řecku a Portugalsku (s. 232-233).

Vydávání XXXIII. ročníku PE, jehož první číslo šlo do tisku 30. 10. 1984 (vyšlo v lednu 1985) a dvanácté číslo bylo předáno do tisku 1. 10. 1985 (vyšlo v prosinci 1985) zajišťovala redakce v nám již známém složení. V květnu 1985 zemřel Josef Nikl, výkonnou redaktorku Taťanu Olšovskou nahradila Hana Rosická (č. 11, dáno do tisku 3. 9. 1985). M. Hrnčíř věnoval svůj článek „Vnější kritéria a hospodářský mechanismus“ (č. 9 – dáno do tisku 27. 6. 1985) „T. Olšovské, která právě v tomto období končí své mnohaleté působení v redakci Politické ekonomie. Jako jeden z přispěvatelů časopisu chci tak vyjádřit poděkování nejen za mimořádnou kvalitu její redakční práce, ale i stimulující atmosféru a pochopení pro nedokonalé autory“ (s. 923).

Rozsah (1348 str.), cena a způsob distribuce se nezměnily. Cena ročního předplatného pro zahraniční čtenáře opětovně stoupla na 149,- DM. Obsah ročníku byl rozdělen na rubriky Ke 40. výročí osvobození, Naše anketa k vývoji čs. ekonomiky (č. 4), Pojednání, Diskuse, Ke zdokonalování plánovitého řízení, Vědecký interview, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje, K vývoji ekonomického myšlení, Kritika buržoazního ekonomického myšlení, Překlady, Přehledy, K ekonomické výuce, Poznámky, Informace, Ohlasy, Z vědeckého života a Z nové ekonomické literatury. V oblasti časopisecké publicistiky získali výroční prémii Českého literárního fondu J.

Sedlák za pojednání „K pojetí společensky nutných nákladů“ (č. 8) a v kategorii mladých autorů K.Trdlíková za stať „K pojetí, analýze a modelování zásob“ (č. 4).

K Vintrové a Nešporové diskutujícím v uplynulém ročníku o tempech růstu se připojil V. Kupka pojednáním „Ekonomický růst a hospodská (správně hospodářská) politika“ myšlenkou, že dlouhodobý růst není myslitelný bez rovnováhy a efektivity. Volba tempa růstu se pohybuje mezi zvýšeným napětím a zvýšeným nevyužitím zdrojů v ekonomice. Adaptace na vnější nárazy v letech 1973-1975 a 1979-1981 si vyžádala zásadní odezvu hospodářské politiky. Soubor opatření již nelze dále koncipovat jako doménu dílčích opatření jaksi „dolaďujících“ úkolů státního hospodářského plánu“ (s. 245). V příspěvku Z. Šedivého „Aktuální problémy formování optimálních temp ekonomického růstu“ zazněla myšlenka, že „se prohlubuje vazba mezi tempy růstu a zdokonalováním hospodářského mechanismu“ (s. 452). Toto téma bylo též předmětem úvah K. Steinitze „Hospodářský růst v podmínkách vědeckotechnické revoluce a intenzifikace“ a R.Vintrové „Reprodukční proporce intenzivního rozvoje“.

Autoři dalších článků se zabývali vývojem a úkoly společenských věd (Brůžek), cílové programovým principem v řízení společenských procesů (Kutta), dvojím pojetím cílových programů na makrospolečenské úrovni (Vavroušek), utvářením meziodvětvových komplexů v rámci národohospodářského komplexu (Hájek), relací mezi výrobními faktory v procesu intenzifikace na příkladu USA, Japonska a Rakouska (Klacek), objektivizací efektů z vnějších ekonomických vztahů (Svěrák), mezinárodním transferem technologií (Pachtová), etapami upevňování dělnicko-rolnického svazku (Rubík), vztahem osobní a společenské spotřeby obyvatelstva (Divila-Goullie), soběstačnosti v zemědělsko-potravinářských výrobcích jako národohospodářskou prioritou (Kutil), rozpory socialistické ekonomiky (Kulíkov), funkcí a modelem stimulačních cen (Izák), Smithovým, Ricardovým a Marxovým pojetím bohatství společnosti (Kameníček), výukou politické ekonomie (Zlý), modelováním vývoje objemu investic a základních prostředků v nevýrobní sféře (Stíbalová), věcnými předpoklady prohloubení průmyslové součinnosti zemí RVHP (Sereghyová), surovinovou a ekologickou situací rozvojových zemí (Fárek-Pípek), mezinárodními měnovými vztahy po rozpadu bretonwoodského systému (Klausová), agregátní produkční funkcí (Klacek-Nešporová), tvorbu a užitím zdrojů v komplexu výživy (Divila-Goullie), pracovní silou jako kategorií politické ekonomie socialismu (Němec), energií v systému výrobních sil (Pešek-Farský), předpokládaným vývojem Organizace zemí vyvážejících ropu ve střednědobé perspektivě (Pantůčková), organizační strukturou podnikových sdružení zemí RVHP (Kireta), internacionalizaci kapitalistických ekonomik a jejich sociálně ekonomickými důsledky (Tíkal), vlastnictvím a užitnou hodnotou pracovní síly za socialismu (Němec), výrobní spotřebou jako faktorem efektivity zahraničního obchodu (Liegertová), hodnocením vlivu znečištěného ovzduší na zdraví populace (Měsíček), ekonomikami strany nabídky (Sojka), pojetím a metodami měření souhrnné hospodárnosti (Toms-Hájek), efekty mezinárodní dělby práce (Neustadt-Kruliš), procesem intenzifikace v kapitalismu (Janáčková), kvantifikací vlivů faktorů na změny hodnot ekonomických ukazatelů (Samek), Kornaiovou makroteorií nedostatkové ekonomiky (Dlouhý-Klaus), velkou hospodářskou krizí a spory o hospodářskou politiku v Německu (Iša), ekonomickým vývojem USA v 80. letech (Kreuter), přehledem diskuse mezi ekonomy NDR o rentním oceňování přírodních zdrojů (Seják), buržoazními teoriemi o vývoji a postavení rozvojových zemí v mezinárodní dělbě práce (Foltýn), komparativní analýzou různých přístupů k souhrnné hospodárnosti (Toms), tendencemi a faktory vývoje zásob v čs. ekonomice (Kameníčková), změnami priorit v investiční politice Maďarska (Bárta), Mezinárodním měnovým fondem (Helísek), monetarismem a hospodářskou politikou USA (Polouček-Tošenovský), západoevropskou měnovou integrací (Vencovský), teorií hospodářské politiky jako vědní disciplíny (Bálek), rozdělováním podle práce a ze společenských spotřebních fondů (Sobek), významem biotechnologií (Říman), základními proporcemi ve sféře výživy, racionalizací výživy v ČSSR (Kutil), oceňováním, využíváním a ochranou zemědělské půdy (Seják), teorií oceňování druhotných surovinových zdrojů (Dvořák), formami součinnosti zemí RVHP při reprodukci zdrojů výživy (Skočdopolová), společnou zemědělskou politikou zemí EHS

(Kadeřábková), rozvojem biotechnologií v Japonsku (Komárková-Petruželka), problémy zespolenštění socialistické ekonomiky (Nikolič), názory a metodologií zkoumání základního ekonomického zákona socialismu (Babin), teoretickými východisky zdokonalování měnově finančního mechanismu států RVHP (Chvojka), směry rozvoje ekonomiky Maďarska (Kozma) a teorií subjektů mezinárodních socialistických ekonomických vztahů (Fingerland-Vašenda).

Rok 1986

Podle předpovědi V. Komárka ve stati „Prognóza vyžaduje diskusi“ (1986, č. 7) „realizace strukturálních změn, zvýšení efektivity výrobní spotřeby a rozvinutí inovačního dynamismu by umožnila, aby ČSSR na rozhraní století dosáhla ekonomické úrovně v pásmu 14-15 tis. amerických dolarů hrubého domácího produktu na obyvatele (v dnešních cenách)“ (s. 678). Přitom podle tohoto autora tohoto stavu v letech 1983-1984 dosahovaly USA, Švédsko, Švýcarsko a Kanada. „Mnozí čs. ekonomové zařazují ČSSR až na úroveň Španělska, Řecka, Portugalska a Jugoslávie, tj. v rozmezí 4000-6000 amerických dolarů hrubého domácího produktu na obyvatele“ (s. 683). Sám Komárek zařadil Československo „do spodní části skupiny ekonomicky nejvyspělejších zemí světa (Belgie, Finsko, Japonsko, Rakousko, V. Británie, Itálie) zhruba se 7000-8000 amerických dolarů hrubého domácího produktu na obyvatele“ (s. 684).

Redakční poznámka k článku zněla: „Jak z názvu vyplývá, prognostická úvaha byla napsána se záměrem vyvolat diskusi k problematice, kterou zdůraznil i nedávný XVII. sjezd KSČ. Redakce uvítá ohlasy na myšlenky i další podněty k věcným a metodologickým aspektům prognózování sociálně ekonomického rozvoje“ (s. 677). Na tuto výzvu odpověděl K. Janáček statí „K diskusi o dlouhodobé prognóze“ (č. 9) a ukázal, že k naplnění Komárkovy vize by bylo nutné dosahovat ročního tempa růstu HDP ve výši 4,8-5,8 % a že při očekávaném 3,5-4 % růstu tohoto ukazatele by se mezinárodní postavení Československa nezměnilo. F. Kutta v eseji „Prognóza vyžaduje koncepci“ vyjádřil přesvědčení, že „statické makroekonomické komparace nejvyspělejších kapitalistických zemí a socialistického Československa mají pro prognózu omezený význam. Z makrostatistického rozboru tendencí přesunu činného obyvatelstva mezi národohospodářskými sektory kapitalistických zemí bez rozboru ekonomické a sociální struktury terciárního sektoru nelze dělat závěr o kvalitativně nové makrostruktuře či zcela novém místě terciárního sektoru v procesu reprodukce. Nehledě na specifika společenských systémů, musely tyto země dospět na svou nynější úroveň přes nižší etapy, spjaté s řádově nižšími rozvojovými úkoly. To platí i pro socialismus, který může a musí zrychlovat sociálně ekonomické procesy rozvíjením progresivních prvků společenského rozvoje, ale nikoli velkými skoky“ (s. 841-842, 844).

Podle R. Vintrové „Kontinuita či přestavba?“ (1988, č. 3, s. 231) „síli vědomí, že hledání adekvátního modelu fungování socialistické ekonomiky odpovídajícího intenzivnímu typu reprodukce, je třeba propojit s poznatky o možných směrech sociálně ekonomického rozvoje země, je třeba zkoumat ve vzájemné návaznosti podobu hospodářského, jakož i širšího sociálního mechanismu na jedné straně a hlavní směry a formy působení vědeckotechnického pokroku a jeho dopady do makroekonomických proporcí, výrobní a sociální infrastruktury, se změnami v charakteru práce a dělby práce na straně druhé.“

Po Komárkovi prezentovali své výpočty Dlouhý (1987), Nachtigal (1987), Nevařil (1988), Jonáš s Hejnákem (1989), Nachtigal (1989) a Zamrazilová (1989). Diskusi uzavřel příspěvek J. Langra „K diskusi o úrovni hrubého domácího produktu“ (1989), konstatující velký rozptyl odhadů úrovně HDP na obyvatele v ČSSR (na jedné straně se blížíme Turecku s cca 3600 USD a na druhé straně Rakousku s cca 11 000 USD – r. 1985). Studie Zamrazilové ukázala, že v letech 1970-1985 došlo k relativnímu zhoršování pozice ČSSR jak vůči Rakousku, tak vůči NDR.

Lze-li srovnat závěry Dlouhého, resp. Nevařila se stanoviskem Krejčího (1968), pak v letech 1966-1980 došlo k relativnímu zlepšení (zhoršení) pozice Československa ve vztahu k Velké Británii, jejíž úroveň v r. 1984 dle tehdejších výpočtů (viz

Brdek, 1987, s. 775) nepřevyšovala průměr Evropských společenství (země ES celkem = 100, Dánsko 122, NSR 120, Francie 116, Belgie 113, Nizozemsko 105, Velká Británie 101, Itálie 91, Španělsko 73, Řecko 57, Portugalsko 46, USA 152, Japonsko 117).

První číslo XXXIV. ročníku PE šlo do tisku 29. 10. 1985 (vyšlo v lednu 1986), dvanácté číslo bylo předáno do tisku 1. 10. 1986 (vyšlo v prosinci 1986). Rozsah (1342 str.), cena a způsob distribuce se nezměnily. Cena ročního předplatného pro zahraniční čtenáře vzrostla na 159,- DM. Redakce, jejíž složení se nezměnilo, rozdělila obsah časopisu na rubriky K XXVII. sjezdu KSSS a XVII. sjezdu KSČ, Pojednání, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje, Ke zdokonalování plánovitého řízení, Diskuse, Vědecký interview, K vývoji ekonomického myšlení, Přehledy, Poznámky, Informace, Ohlasy, Z vědeckého života a Z nové ekonomické literatury. V posledním čísle tohoto ročníku začala PE v rubrice Z vědeckého života pravidelně informovat o zasedáních pracovní komise pro otázky řízení Vědeckého kolegia ekonomie ČSAV věnovaných přestavbě hospodářského mechanismu. Výbor sekce pro vědeckou a odbornou literaturu Českého literárního fondu ocenil výročními premiemi články J. Vanera „Intenzifikace společenské výroby – základní teoretické otázky“ a R. Valenčíka „Ekonomie a světový názor“ v kategorii mladých autorů.

Součástí ročníku bylo monotematické číslo K současné ekologické problematice ČSSR (č. 11). Koncepti tohoto čísla (rozčleněného do obvyklých rubrik) připravil, organizačně zajistil a redigoval Z. Lamser včetně úvodního rozhovoru s V. Barušem, místopředsedou ČSAV. Lamser byl také autorem úvodní stati „Národohospodářské souvislosti ekologické zátěže“. Do tohoto čísla byly dále zařazeny příspěvky A. Černé „Životní prostředí a národohospodářská efektivnost“, E. Tošovské „Ekologický faktor a vnější ekonomické vztahy“, L. Petružely „Biotechnologie a životní prostředí“, P. Šauera „Cesty a prostředky péče o životní prostředí a jejich efektivnost“, J. Jeníka, E. Kružíkové a V. Mezříckého „Právo a hospodaření v přírodě a s přírodou“, V. Krečmera „K ekonomické problematice mimoprodukčních funkcí lesů a lesního hospodářství“ a Č. Kaštánka „Produkčně ekologické funkce zemědělství“.

V 34. ročníku lze nalézt stať O. Tenzera a K. Pstružiny o aktuálních problémech metodologie a politické ekonomie socialismu, dále příspěvky o přístupech a řešení vnější rovnováhy v čs. ekonomice (V. Hrnčíř), rozvoji sféry služeb v SSSR (Rutgajzer), vývozu kapitálu a nekolonialismu (Fárek), o VŠE v Praze jako centru vzdělávání, výchovy a vědy (Brůžek), ekonomické problematice komplexního využívání surovin (Jarkovský), úloze vzdělání v reprodukčním procesu (Hrbek-Zelenková), populačním optimu Československa (Pavlík-Kuchár), využívání výrobního potenciálu zemědělství (Kutil), cenové tvorbě a vztahu rentability výrobních fondů a rentability zpracovacích nákladů (Bernát), vztazích vývozu a dovozu v čs. ekonomice (Orlíček), vývoji v regionální ekonomické integraci na přelomu 70. a 80. let (Šedivec), demonetizaci zlata v kapitalistické ekonomice (Helísek), zahraniční technice v čínské modernizaci (Steiger), druhotných surovinách v čs. ekonomice (Farský), migraci pracovních sil v zemích Blízkého východu a Severní Afriky (Weigl), meziodvětvových vztazích zemědělství ČSSR (Kutil) a rozbor knihy M. a R. Friedmannových *The Tyranny of Status Quo* (Petráček). Dále to byly články o systémových aspektech procesu prognózování (Pražák), formování strategie intenzifikace zemědělsko-potravinářské výroby (Záhlava), ukazateli převedených nákladů (Dědek), diferenciální pozemkové rentě v socialistickém zemědělství (Klinko), pojetí a metodologii tvrdých a měkkých systémů (Křovák-Zamrazilová), prognóze plánování sociálních procesů (Kutta), měnově finančním systému kapitalismu (Fárek) a vývoji cen surovin na světových trzích v letech 1980-1985 (Žemlička).

4. Cesty k úvahám o radikální přestavbě hospodářského mechanismu

L. Rusmich (1979), zabývající se strukturou ekonomických zájmů, přišel s koncepcí úplného chozrasčotu: „Chozrasčot měl podniky zainteresovat na splnění direktivních úkolů, týkajících se dílčích stránek jejich hospodářské činnosti. Tato

soustava nebyla určena k tomu, aby vedla podniky k vyhledávání a realizaci vlastních záměrů, týkajících se zefektivňování jejich výrobního procesu podle vlastního, relativně samostatného kritéria optimality, usměrňovaného státem... proto v ní nemusely být zabudovány nástroje a opatření centra ovlivňující formulování jednotného lokálního kritéria" (s. 56). V článku věnovaném vztahu zájmů a choz-rasčotu Rusmich (1979) s odvoláním na L. Leontijeva uvedl, že v perspektivní tendenci podniky musí mít přibližně stejné podmínky přístupu k zdrojům rozšířené reprodukce (investičním prostředkům, surovinám, materiálu, pracovním silám) a musí mít právo vybírat si dodavatele, uzavírat s ním smlouvy a odmítat nevýhodné dodávky (s. 266).

V roce 1979 se plánovitým řízením ekonomiky jako funkcí socialistického vlastnictví výrobních prostředků zabíral Bavlínka, přebírající argumenty a přístup Nikolíče, ale též terminologii F. A. Hayeka (oddělené vlastnictví). Na závěr ročníku Vejvoda (1979) kritizoval způsob vyjádření společenských vlastních nákladů a zisku ve velkoobchodní ceně: „Přímou vazbou na podnikové mzdy se stává velkoobchodní cena účinně působící veličinou. Ve stávajícím systému mzdy nejsou bezprostředně propojeny s velkoobchodní cenou, nýbrž jsou propojeny s ukazateli objemu výkonů, které jsou rozhodující pro realizaci a regulaci růstu podnikových mezd. To eliminuje možnosti velkoobchodní ceny vyvíjet na podniky ekonomické tlaky – ty se přenášejí na zmíněné ukazatele fyzického objemu výroby, tj. na výkony" (s. 1163).

První číslo PE v r.1980 bylo uvedeno komentářem „Nová etapa plánovitého řízení národního hospodářství" (podepsána redakční rada PE), který s určitou distancí a nadhledem rozebíral význam zavedení Souboru opatření ke zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. „V jednom úvodníku není možné rozebrat podněty, které Soubor opatření pro ekonomickou teorii nastoluje. Náš časopis, který se zabývá otázkami plánovitého řízení, hodlá se proto věnovat teoretickým i praktickým otázkám souvisejícím se Souborem opatření, s jeho realizací a s jeho dalším rozvojem. Uvítáme příspěvky, které budou směřovat k zdokonalení plánovitého řízení u nás a ke zvýšení jeho účinnosti, jako projev zodpovědnosti teoretické ekonomické fronty za další vývoj našeho socialistického národního hospodářství" (s. 2-9).

V tomto úvodníku dosáhlo české normalizační ekonomické myšlení svého dna. Termín trh byl použit pouze ve spojení tržní situace: „Společnost je jednotný celek, sestávající ze sociálně-ekonomicky rovných jednotek; relativní samostatnost podniků však za určité tržní situace může postavit některé z podniků do výhodnějšího postavení než jejich partnery i bez odpovídající vlastní pracovní zásluhy" (s. 4).

Objevil se tu strašák F. Olivy: „Plánovité řízení se uskutečňuje prostřednictvím státu, který v ekonomice vystupuje jak v roli reprezentanta společenského vlastnictví, tak v roli představitele politické moci dělnické třídy, ve funkci nástroje diktatury proletariátu. Spojení obou funkcí je předností státní formy společenského vlastnictví, protože umožňuje pomocí nástrojů státní moci zabezpečovat zájmy společnosti tehdy, jestliže objekt řízení nepochopil ekonomický smysl určitého opatření anebo se s ním neztotožnil. Nelze ani oddělovat hospodářské řízení od politického. Jsou známy názory, podle nichž je prý zapotřebí podnikovou, hospodářskou sféru oddělit od vlivů politické sféry a potlačit vedoucí úlohu strany v ekonomice"(s. 5).

Autoři úvodníku spatřovali řešení problému efektivnosti jako problém metod spojení centrálního řízení a lokální iniciativy v administrativním modelu.

S tímto úvodníkem byla publikována stať J. Dvořáka „Stimulační účinnost čisté výroby a substituce práce"(1980), podle něhož „pro substituci živé práce prací zpředmětněnou dává normativní určení podílu mezd na čisté výrobě příliš široké hranice. Normativní podíl mezd na čisté výrobě lze zlepšovat (snižovat) i prostřednictvím neefektivní substituce, tj. při větším zvýšení materiálových nákladů než činí pokles mzdových nákladů. Normativní určení podílu mezd na čisté výrobě

v sobě obsahuje zájem na extenzivním rozšiřování výroby. Systém ukazatelů plánu nelze redukovat na optimální kombinaci ukazatelů, jako je objem výkonů, hrubá výroba, čistá výroba, výroba zboží, zisk, rentabilita atd. Každý z těchto ukazatelů (jejich kombinací) je nutno kontrolovat naturálně-věcnou stránkou plánu nebo hospodářských smluv a vynaložených zdrojů. Naturální ukazatele mají určující význam pro dodržení věcných proporcí a pro vybilancovanost ekonomiky. Zdokonalování systému plánových ukazatelů je spojeno s kritériem uspokojování potřeb odběratelů" (s. 13, 21).

Chytil (1980) v článku věnovaném plánovitosti a zbožně peněžním vztahům za socialismu varoval, že „v působnosti systému ekonomických zákonů socialismu a tím i v hospodářské činnosti dochází k zajímavému jevu. Tržní mechanismus, kterým bylo odchylkami cen od hodnoty dosahováno rovnováhy, je nahrazen vědomým dosahováním proporcí bez pokusů a omylů. Řídící centrum musí rozhodnutí volit tak, aby nedošlo k porušení principu efektivnosti. Pokud tuto skutečnost nerespektuje, vzniká možnost společenských ztrát (v investiční oblasti negativní dopad se může projevit vzhledem k časovému zpoždění i za několik let). Disproporce mohou být založeny též v období úspěšném" (s. 177-178).

Působení Chytilova teoremu ilustrovala Sládková (1981), věnující se funkcím zahraničně obchodních cen v čs. hospodářství: „V té míře, ve které se vnitřní ceny dovážených a vyvážených zboží odchylují od mezinárodních nutných nákladů, neinformují jednotlivé články řízení o nákladech, které jako společensky nutné nalezly své uznání na mezinárodních trzích. V závislosti na velikosti odchylek velkoobchodních cen od zahraničně obchodních cen vyvíjejí tyto ceny ekonomický tlak na hospodářské organizace v jiném směru, než odpovídá tendencím v zahraničí. Přitom vůči národnímu hospodářství zahraničně obchodní ceny svojí kritériální funkcí plní" (s. 43).

I. Pastrňák (1981) v příspěvku „Působení soustavy plánovitého řízení na efektivnost ekonomického rozvoje" ukázal, že neodstranitelná vada centrálního řízení spočívá v nutnosti přeměnit kritéria efektivnosti chování subjektů na ukazatele, na jejichž splnění jsou pak vázány mzdy a zisky: „Efektivnost společenské výroby je zúžena na hodnotová kritéria – na hospodárnost a na rentabilitu, navíc se uvažuje kvalita. Dosud chybí ovlivňování účelnosti (společenské užitné hodnoty), neboť není motivováno uspokojování potřeb odběratelů a spotřebitelů. Při zdokonalování soustavy řízení je nutno uplatnit všechny typy ukazatelů efektivnosti (nejen ukazatele hospodárnosti a rentability, ale i ukazatele účelnosti a kvality) v kritériálních funkcích, a to při respektování a využití vazeb mezi nimi. Ukazatele objemu dodávek pro rozhodující směry užití budou použity ke konstrukci ukazatelů efektivnosti oceňujících účelnost (společenskou užitnou hodnotu). Ukazatele typu čisté výroby nebudou vystupovat v kritériálních funkcích, ale stanou se základem pro konstrukci ukazatelů oceňujících účelnost (společenskou užitnou hodnotu)" (s. 1296-1297).

Kazakevič (1981) se věnoval rozvoji ekonomických metod plánovitého řízení a Jindřichovský (1981) ilustroval platnost poznatku I. Pastrňáka v poznámce o plánování vnějších ekonomických vztahů: „Přestože se Souborem opatření jsme měli možnost se seznámit již před rokem, jsou jeho konkrétní přínosy pro plánovací praxi zdrojem výkladů a diskusí."

Podle L. Rusmicha (1981) ve stati o hospodářském mechanismu rozvinutého socialismu „ještě nikdy nezastarávaly učebnice politické ekonomie socialismu tak rychle jako v první polovině sedmdesátých let. Kdo chtěl být při řešení hospodářských úkolů a problémů na úrovni posledního slova teoretického poznání, musel sáhnout po autorských pracích či časopiseckých článcích, které mu otevíraly nové obzory" (s. 735, 742-743).

Počátkem r. 1982 odpověděl V. Kvěš z Vysoké školy politické na otázky redakce o dalších směrech rozvoje ekonomického výzkumu a předpověděl, že spojení výsledků vědeckotechnické re-

voluce s přednostmi socialismu bude znamenat překonání kapitalismu vyšší produktivitou společenské práce (s. 2). Ale správně uvedl, že realizace Souboru opatření „nemůže přinést převratnou změnu v řízení. Ostatně ekonomika převratné změny vůbec nesnáší“ (s. 3).

Navíc podle Z. Háby (1982) ekonomické přednosti socialismu se prosazují pouze cílevědomým úsilím, protože může docházet k zaostávání výrobních vztahů za rozvojem výrobních sil (z důvodů opoždění myšlenkové reflexe reálného pohybu výrobních sil, její nedokonalosti, nepružnosti realizace získaných poznatků, ze zájmových důvodů apod.) a protože nemůže docházet ani k jejich nezodpovědnému předstihu, vyvolanému jejich subjektivistickým nadekretováním bez dostatečných materiálních předpokladů. „Vědeckotechnický rozvoj se zde posuzuje, obrazně řečeno, jako plod soustavy, a stejně tak jako chceme-li získat kvalitní jablka, musíme se starat především o strom, musíme se starat především o soustavu řízení, chceme-li dosáhnout efektivní vědeckotechnický rozvoj“ (s. 14).

Obměněné redakční orgány v r. 1983 zahájily svou činnost vyhodnocením úspěšnosti rubriky Ke zdokonalování plánovitého řízení (č. 8). Zprávu pro zasedání redakční rady připravil Antonín Kerner, jejíž publikování bylo uvedeno vysvětlující poznámkou, že „redakční rada neomezuje svou činnost na posuzování plánovitě zadaných nebo jinak nabídnutých příspěvků a přípravu nových čísel. Formou zpětné vazby vyhodnocuje čtenářské ohlasy, hodnotí vydaná čísla i ročníky a čas od času se zamýšlí nad obsahem a životností rubrik. Kritický pohled na výsledky minulé práce přináší podněty, které sledují cíl zlepšovat obsah časopisu, aby byl důstojnou kronikou ekonomického myšlení v období rozvinutého socialismu“ (s. 813).

Jevstignějev a Jevstignějevová (1982) v článku o objektivních základech socialistického plánovitého řízení formulovali tezi, že „hospodářský systém vzniká v důsledku transformace vlastnictví z potenciální v reálnou kategorii. Jde o to, že sociálně ekonomická struktura společnosti vyjadřuje vlastnictví potenciálně, zatímco vybavení jejích subjektů (společnosti jako celku, kolektivu a jednotlivce) specifickými funkcemi ve společenské výrobě přeměňuje vlastnické vztahy ve vztahy fakticky existující a vyvíjející se. Přitom se subjekt sociálně ekonomické struktury přeměňuje v hospodářský subjekt, který má nejen určité zájmy, ale i určité potřeby“ (s. 794). Petrášek (1982) v článku věnovaném metodologii řízení národního hospodářství vyslovil několik postřehů týkajících se plánování.

V r. 1983 kromě příspěvku o ekonomických informacích v plánování a řízení (Bureš) bylo možné se na stránkách časopisu setkat s články o sporných problémech vstřícného plánování (Hlaváček), institucionálních aspektech odvětvového řízení (Grünwald), zdokonalování ekonomického mechanismu v Bulharsku (Čípek). Zatímco pracovníci VŠE se v monotematickém čísle (1983) zabývali především problematikou hmotné zainteresovanosti na zisku, tak F. Valenta (1983) v pojednání „Mechanismus ‚fungování‘ a mechanismus vývoje“ rozlišil na základě „prověrky dosaadvních celkových přístupů k povaze a mechanismu rozvoje socialistické ekonomiky“ mechanismus jejího fungování a mechanismus jejího vývoje. „V mechanismu vývoje národního hospodářství, na rozdíl od mechanismu fungování národního hospodářství, vstupují do hry vedle vstupně-výstupních charakteristik chování další dva faktory. Je to směr a intenzita inovačního procesu, na nichž jsou závislé změny v chování (ekonomické efekty), i směr a intenzita lidské tvůrčí a řídicí aktivity, na nichž je závislá orientace a intenzita inovačního procesu“ (s. 1249). V návaznosti na konstatování této duality V. Klusoň (1983) ve stati „Adaptace a soustava plánovitého řízení“ varoval, že 70. léta nebyla jen jakousi výjimečnou epizodou ve vývoji. Proces změn vždy byl a nadále bude trvalou součástí dialektiky rozvoje. Změny ve světě, který nás obklopuje, budou častější a pronikavější, budou si stále více vyžadovat pohotovou a účinnou reakci“ (s. 1291).

Podle názoru Z. Háby v článku „Systém ekonomických zákonů socialismu“ (1983) „idea plánovitého řízení v sobě obsahuje jako svůj předpoklad plánovatelnosti ekonomických jevů – předpoklad, že v národním hospodářství panuje určitý pevný řád, umožňující s relativní jistotou předvídat budoucí následky současných příčin“ (s. 1251). V tomtéž čísle viděl M. Toms ve stati „Kritérium efektivnosti a zdokonalování hospodářského mechanismu“ základní slabinu Souboru

opatření v tom, že „v soustavě paralelně působí více druhů kritérií, přičemž se současně používají kritéria typu čisté výroby s kritérii hrubé výroby (tato fungují prostřednictvím ukazatelů dodávek pro hlavní směry užití) a ukazatele hospodárnosti různého stupně syntetičnosti“ (s. 1268).

A. Kotulan (1984) věnoval ve dvou článkách pozornost stimulační funkci tvorby cen z hlediska optimálního sdílení rizika a konstrukci stimulační funkce indikující předávání nezkrácené informace. Podobně J. Bureš (1984) učinil předmětem svého zájmu zvyšování věrohodnosti ekonomických informací v plánování a řízení. Tuto informaci chápal jako vícerozměrný pojem odrážející nejen vymezenou ekonomickou realitu, ale i vzájemnou interakci řídicího a řízeného systému. R. Grünwald (1984) se zabýval řízením cen, I. Haluška (1984) možnostmi zdokonalování hospodářského mechanismu, J. Zajac (1984) vztahem cen a strukturálních změn, E. Klvačová (1984) cílovými programy rozvoje, plánem a ekonomickým mechanismem, H. Rosická (1984) zdokonalování systému odměňování. Jako určitou mezikritériu předložil VÚSTE Praha návrh koncepce řízení strojírenství založený na chápání Souboru opatření jako prostoru pro podporu intenzivního rozvoje ekonomiky, na zainteresovanosti na objemu zisku a na aktivizaci ekonomických nástrojů a metod řízení.

Ve stati „Organizace, chozrazsčot a vědeckotechnický pokrok“ M. Rosický (1984) upozornil na nutnost změn v institucionální struktuře řídicího centra, protože „rozdělení pravomocí a odpovědnosti po vertikální linii (tj. na úrovni vlády, ministerstev, středních článků řízení, podniků) neodpovídá povaze problémů, které je třeba s postupujícím rozvojem reprodukčního procesu řešit na jednotlivých stupních. Změny v organizační struktuře výrobní základny musí najít svůj odraz v institucionálním uspořádání centrálních řídicích orgánů, tj. centrální řídicí orgány musí mít takovou strukturu, která by vyloučila vznik a prohlubování meziresortních bariér“ (s. 913).

J. Mervart (1985) objevil znovu Turkovu myšlenku ve stati „Ke zdokonalování hospodářského mechanismu“ upozorněním na význam všeobecně uznávaných norem úrovně efektivnosti využívání zdrojů, resp. úrovně užitečnosti výrobků a jiných výkonů zvláště ve vztahu k zahraničním trhům, které vystupují vůči hospodářským subjektům jako objektivní parametry jejich rozhodování, takže se musí adaptovat pod hrozbou svého zániku (s. 69).

Poté V. Dlouhý a K. Dyba (1985) ve stati „K problému vnitřní a vnější rovnováhy v socialistické ekonomice“ připomněli Kočího postulát: „Institucionální charakteristiky socialistické ekonomiky vtiskují určité zvláštnosti definici vnitřní rovnováhy. Investiční statky, zboží na export a pro společenskou spotřebu jsou alokovány centrem ve fyzickém množství. Plánovací orgány určují agregátní nabídku spotřebního zboží a jeho ceny a spotřebitelé vynakládají své důchody na toto zboží podle svého uvážení. Plánovací orgány určují poptávku po toku inputu práce a mzdové tarify a domácnosti podle svého uvážení rozhodují o vkladu práce“ (s. 139).

Myšlenky P. Soukupa (1984) v článku „K některým otázkám perspektivního plánování cen“ o vyřešení informačního problému jako rozhodujícího základu pro žádoucí sladění naturálních a hodnotových vztahů doplnil J. Fogl (1985) v diskusním příspěvku „Ke vztahu ceny a plánu“ s odvoláním na V. Klause v tom smyslu, že „má naději na efektivní fungování takové vnitřní uspořádání ekonomiky (vč. informačních toků), které je založeno na respektování parciálních zájmů, na jejich koordinaci a sladění ve prospěch celku. Informační problém nespočívá v centralizaci informací, ale v jejich racionální alokaci mezi odpovídající ekonomické subjekty a úrovně řízení (rozhodování). Centrální plánování stejně jako toky informací nelze chápat nezávisle na reálné struktuře zájmů. Cena, zprostředkující platební vztahy, nemůže být nástrojem řízení v tradičním slova smyslu, má-li odrážet objektivní realitu. Tyto dvě funkce nejsou slučitelné v jedné ceně“ (s. 590, 592).

Podle M. Hrnčíře (1985) v úvodníku „Kritéria alokace zdrojů v otevřené plánované ekonomice“ (č. 7) „rozhodování o alokaci zdrojů v otevřené plánované ekonomice by měla zakládat vývoj struktury, která umožňuje co nejvyšší přírůstek společenské produktivity práce, jehož je dosaženo nejen podle vnitřních měřítek, ale je verifikován a uznán i při realizaci v zahraničí, tj. vnějším prostředím. Rozvíjení specializace národní ekonomiky může zajišťovat nejen vnější, ale i vnitřní cíle – makroekonomickou proporcionalitu a dynamický rozvoj ekonomiky – jen za předpokladu, že ekonomické subjekty jsou s to realizovat aktivity s odpovídající úrovní efektivnosti. Problém

alokační efektivnosti je problémem stupně využívání a zhodnocování alokovaných zdrojů, je svázán s chováním a rozhodováním subjektů" (s. 683).

Ve stati „Centrální řízení hospodářské sféry ve výrobních odvětvích“ R. Grünwald (1985) charakterizoval postavení centra v ekonomice ve snaze o postižení tzv. horizontálních vztahů mezi podniky. V témže roce byly diskutovány vztahy chozrasčotních organizací mezi zainteresovanými členskými státy RVHP (Válek), upravené vlastní výkony jako nástroj řízení (Bezděková-Papežová), propojenost národní a mezinárodní sféry řízení (Fojtík), působení ukazatele upravených vlastních výkonů a rentability výrobních fondů v systému mzdové regulace (Kubát), propojování společenských, přírodních a technických věd na cestě k vyšší efektivnosti řízení (Častorál), měření společensky nutných nákladů na paliva a energie v Československu (Hladík), postupné zdokonalování plánovitého řízení z hlediska dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů (Valenčík), zdokonalení dlouhodobého národohospodářského prognózování v Československu (Rendl), sociálně ekonomické aspekty mzdové diferenciace (Večerník), zdokonalení soustavy řízení maďarské ekonomiky (Kurtán-Tepper). K článku Kamenička o stimulačních účincích mzdy při nedostatečném růstu národního důchodu se v následujícím ročníku vrátil Večerník příspěvkem o nákladech mzdové diferenciace.

Ročník 1986 byl zahájen úvodníkem F. Valenty „K nové syntéze reprodukčního procesu a hospodářského mechanismu v ekonomické teorii“, který plédoval za nové řešení vztahu „chozrasčotního řídicího okruhu s plánovitým okruhem“. Poté byly publikovány příspěvky o aktuálních aspektech kombinace ve sféře výroby (Rubík), velikosti průmyslových výrobních jednotek v ČSSR a metodice měření koncentrace výroby (Zemplinerová), modelování indikátoru nerovnováhy a možnostech optimalizační realokace zásob (Trdlicová), plánování cen a oceňování zdrojů (Soukup-Seják), pojetí základního článku podnikové hospodářské sféry (Hubáček), vztahu ekonomických rozporů, zájmů a chozrasčotu (Čermák), stimulaci tvůrčí iniciativy (Nováček),

J. Bureš (1986) ve stati „K informačním bariérám v soustavě plánovitého řízení“ podrobil analýze plánovité řízení jako informační systém ve vztahu k rozhodovacím procesům: „Ke zdokonalování plánovitého řízení musí přispět redukce informačních toků a přestavba informačních systémů“ (s. 69). J. Fidrmuc (1986) v příspěvku „Horizontální a diagonální vazby“ podtrhl, že „problematika horizontálních a diagonálních vazeb v hospodářství není ani relativně uspokojivě dořešena v žádné socialistické zemi. Naopak právě v této oblasti je nejvíce bílých míst nerozpracovaných ekonomickou teorií a hospodářskou praxí řízení“ (s. 623). Z. Hába (1986) v úvodníku „O některých vnitřních souvislostech soustavy plánovitého řízení“ vystoupil s požadavkem relativní jednorázovosti přestavby hospodářského mechanismu pod heslem „komplexnost předpokládá současnost“ (s. 1233) a s názorem, že „důchody podnikového kolektivu mají být vázány na upravený čistý důchod jako kritérium efektivnosti podnikové práce“ (s. 1239).

Na počátku dalšího ročníku M. Hrnčír v úvodníku „Princip demokratického centralismu a hospodářský mechanismus pro intenzivní typ rozvoje“ (1987) shrnul výsledky diskuse ve formulaci, že „omezení dosavadního typu hospodářského mechanismu spočívá v tom, že jím zprostředkovaná transformace celospolečenského zájmu na co nejvyšší uspokojování potřeb a tudíž i na takovém rozhodování a chování ekonomických subjektů, které v daných podmínkách uvedený celospolečenský zájem realizuje, tento požadavek nesplňuje, navíc s postupem času a v měnících se podmínkách v narůstající míře. Ekonomická teorie musí objasnit a praxe v realitě prokázat, zda a za jakých předpokladů se prohloubení centrálního řízení a celospolečenského ovládní ekonomických procesů v komplexu jejich hmotných a hodnotových závislostí může realizovat současně s prohloubením pravomocí, odpovědnosti, ale i iniciativy a podnikavosti hospodářských jednotek a kolektivů“ (s. 9, 2-3).

Dále byly publikovány materiály o proporcionalitě při intenzivním rozvoji (Izák), ceně jako nástroji řízení ekonomiky (Fibířová), dynamice a efektivnosti koncentrace výroby (Zemplerová), relací nákladů a cen zainteresovanosti výroby (Caha), modelování interakce mezi plánovacím centrem a socialistickým podnikem (Hlaváček-Tríska), měření zisku podniku ([Bohumil] Král), objektivizaci cen a úplném chozrasčotu (Grünwald), stimulační úloze mezd při zvyšování podílu složité práce (Kalinová), lokálních kritériích efektivnosti a souhrnné hospodárnosti (Toms), zvyšování relativní samostatnosti podniků (Haluška), návrhu zákona státního podniku (Mošna, Faldyna, Kerner), lokálních kritériích, normativech efektivnosti a společenské užitečnosti produkce (Toms), normování ekonomické efektivnosti (Hoffmann), aktivní funkce spotřeby (Šimuničová), vývoji v kapitalistických zemích a hospodářském mechanismu čs. ekonomiky (Janáčková). I. Rendek ve stati „K metodologickým otázkám hmotné hodnotové optimalizace plánů“ rozpracoval myšlenku O. Langeho o možnosti plánovače tvořit racionální ceny. Hmotně hodnotový gestor na základě znalosti tržní poptávky zařadí nejprve ten podnik, který daný výrobek nabízí nejlevněji a až po něm se zařazují podniky s vyššími náklady. Podniky soutěží o zařazení do plánu. K tomuto tématu se Rendek vrátil v příspěvku „Proefektivnostné plánovanie pri prestavbe hospodárského mechanismu“, podle něhož má být vyloučeno hospodářským mechanismem, aby se neefektivní spotřebitel mohl ucházet o zdroje, a to se nedá bez cen. Protože podmínkám volné soutěže je nejbližší světový trh, je třeba ceny odvozovat od světových cen. Touto problematikou se rovněž zabývali ve stati „Uplatnění metody hmotně hodnotové optimalizace v centrálním plánování“ J. Minařík a P. Procházka.

Čtvrté číslo XXXV. ročníku začalo úvodníkem „Třicet sedm programových zásad“, komentujících zveřejnění „závažného a očekávaného podnětu, tj. Zásad přebudování hospodářského mechanismu ČSSR, které dávají předpoklady, že výsledky přebudování hospodářského mechanismu budou účinnější než tomu bylo u předchozích ekonomických reforem, počínaje rokem 1958. Redakční rada a redakce časopisu a s nimi jistě všichni čtenáři uvítají příspěvky, jež se budou zabývat teoretickými i praktickými aspekty rozpracování Zásad s cílem přispět k jejich co nejučinnější realizaci. Pro ekonomickou teorii jsou Zásady inspirující a nikoliv omezující; teorie se musí podílet nejen na současnosti, ale zároveň v každé etapě pracovat i pro budoucnost“ (s. 338).

„Problematika řízení a plánování ekonomiky je součástí obsahu našeho časopisu. Je iniciována nutností řešit neantagonistické rozpory mezi socialistickými výrobními vztahy, které se vytvořily jako výsledek vybudování socialismu v jeho základech, a stupněm rozvoje výrobních sil, jež přinesla současná etapa VTR. Řešení těchto rozporů nemůže být zahájeno ničím jiným, než změnami v nejdynamičtější složce socialistických výrobních vztahů, tzn. v hospodářském mechanismu (s. 337).

Výzvy, obsažené v uvedeném komentáři, se jako první chopil J. Hejkal (č. 4), který ve stati „Zainteresovanost chozrasčotních jednotek na hospodářských výsledcích“ na základě jednotných pravidel a norem pro oblast chozrasčotní stimulace zkoumal varianty regulace mzdových prostředků (prostřednictvím normativů, limitů, zainteresovanosti na čistém zisku a samostatné rozdělování nově vytvořené hodnoty na osobní důchody a investice).

Dalším příspěvkem do diskuse byla úvodní stať (č. 7) V. Klusoně „Zákon nezbytné variety v plánovaném řízení“, kde autor odůvodnil možnost rozšířit prostor přípustného chování ekonomických subjektů, avšak „ne každý způsob chování, každá iniciativa, každý rozvojový projekt je společensky žádoucí nebo společensky přípustný. V systému o vysoké varietě existuje jistý počet stavů, jež jsou nežádoucí a musí být jako takové z repertoáru chování předem vyloučeny. Takové omezování variety se nejučinněji provádí pomocí obecných pravidel a norem. Základním úkolem řídicího centra je uplatňovat pravidla a omezení, jež neříkají co se stane, nastoupí-li určité podmínky, nýbrž co se stát nesmí a nemůže, resp. jak se řízená jednotka chovat musí. Tím se dosáhne toho, že nežádoucí segmenty variety řízeného systému – řízených jednotek – vyloučí, avšak sou-

časné jim dostatečný prostor pro růst variety žádoucími směry ponechá. Plánovité řízení, jež využívá obecných pravidel ve smyslu zákona nezbytné variety, je řízením spolehlivějším a účinnějším nežli řízení spočívající téměř výlučně na pravidlech zvláštních" (s. 565, 570). Za rok Klusoň v úvodníku (1988/1) „Obecná a zvláštní pravidla v řízení ekonomiky" svá tvrzení obohatil: „Velmi obecná pravidla vytvářejí nejpříznivější podmínky pro variantně bohaté chování, pro růst variety systému, jehož se týkají. Nelze hovořit o prohlubování centrálního řízení, o rozšiřování relativní samostatnosti podniků, o zvyšování úlohy horizontálních vztahů, o zavádění různých forem účasti pracujících na řízení apod. a setrvávat na koncepci řízení, jež vychází z využívání zvláštních pravidel a přímých nástrojů řízení a zanedbává nástroje nepřímé, zejména podceňuje obecná pravidla, která tvoří pojivo relativně autonomních jednotek a ve svém souhrnu vytvářejí fungující celek národního hospodářství" (s. 4, 15).

L. Rasmich (1987) započal v příspěvku „Úloha a místo zboží výroby v socialistické ekonomice" nové kolo debat o pojetí socialistické výroby jako výroby zboží pro plánovitě regulovaný socialistický trh. Do diskuse se zapojila D. Machová (1987) statí „Vyjadřování společensky nutných nákladů v cenové tvorbě" a P. Soukup (1987) statí „K uplatnění vnějších hodnotových kritérií", podle něhož „zahraniční cenové relace nelze převzít do vnitřní cenové soustavy, a to s ohledem na existující, mnoha specifickými okolnostmi založenou věcnou a institucionální strukturu čs. ekonomiky" (s. 712).

V diskusním příspěvku „Zákon hodnoty v podmínkách přestavby socialistických ekonomických vztahů" (1988) L. Rasmich razil tezi, že „nejde o nic menšího, než o přeměnu chování účastníků reprodukčního procesu zásadní povahy – od pouhého plnění shora stanovených úkolů k tvorbě společensky racionálních inovací, tzn. ke kritice daného stavu, především formou samosprávy pracujících, ale i jinými způsoby, za účelem změny techniky, technologie a organizace výrobního procesu socialistické podnikavosti" (s. 51). Naproti tomu D. Machová (1988) v dalším diskusním příspěvku „Odráz poměru nabídky a poptávky v cenách" se snažila vymezit mantinely této změny.

P. Soukup a J. Seják (1988) ve statí „Kritériální soustava cen a její mechanismy" upozornili, že „zahraniční ceny, resp. decentralizovaná cenová tvorba, mohou přispět k objektivizaci čs. cenové tvorby, k vytváření soustavy kritériálních cen. Nemohou vyřešit problém chování ekonomických subjektů, nemohou samy o sobě vytvořit parametrické prostředí, které by vynucovalo efektivní výrobu, a nikoli pouze plnění ukazatelů plánu za cenu úlev, dotací, cenových relací a zvyšování cen" (s. 472). Oproti L. Bakalářovi (1988) ve statí „Bankovní soustava v hospodářském mechanismu", podle něhož „je možné si představit i takový vývoj, že od mnoha kapitalistických bank a složitého bankovního systému k jedné státní bance za socialismu je možné v etapě urychlení sociálně ekonomického rozvoje přejít k složitějšímu systému bank a po překonání problémů s řešením současných věcných problémů ekonomiky, dialekticky a negací dojít v další etapě k vytvoření jedné banky leninského typu" (s. 494), V. Klaus ve statí „Měnová kritéria v chování banky" argumentoval v rozvinutější podobě myšlenku Spišiaka (1960) o oddělení měnového centra od plánovacího centra a ideu Kožušníka (1965) a Vencovského (1967) o vytvoření soustavy komerčních bank.

L. Kalinová v úvodní statí „Adaptace lidského faktoru na urychlení sociálně ekonomického rozvoje" (č. 6) se domnívala, že „klíčovým motivačním faktorem aktivizace lidí je působení samosprávných orgánů. Nezbytnou podmínkou uplatňování sociální spravedlnosti je účast pracovních kolektivů při hodnocení a výběru lidí" (s. 570-571). O. Turek ve statí „Hospodářská politika v období přestavby hospodářského mechanismu" uvedl, že „nový hospodářský mechanismus vyžaduje adekvátní hospodářskou politiku jak co do obsahu, tak instrumentaria. Je symptomatické, jak zjednodušená představa o automatickém působení systémových změn je zasunuta do probíhajících experimentů. Vůči experimentujícím podnikům absentuje adekvátní hospodářská politika. Experiment nabízí podnikům hlavně více výhod a volnost. Chceme-li pro ozdravení eko-

nomiky učinit vše naléhavé, bude muset hospodářská politika vytvořit i žádoucí protiváhu v podobě větší náročnosti prostředí, v němž podnik operuje, protiváhu v podobě ekonomického donucení. Nový koncept měl by být pojátkem mezi dvěma proudy ekonomického myšlení, které v ČSSR dominují – o ekonomické reformě a strukturálních změnách, aby tak byla překonána situace, kdy oba proudy žijí až příliš samostatným životem (a navíc málo pozornosti věnují implementační problematice)” (s. 575). Skepsi Turka vůči schopnosti centra vůbec provést přestavbu hospodářského mechanismu sdílel též J. Lukas, který ve stati „Centrální řízení komplexního experimentu” průběh tzv. Komplexního experimentu zvýšení samostatnosti a odpovědnosti hospodářských organizací za efektivní rozvoj chápal jako prověrku „pružnosti a koncepčnosti praktické činnosti centrálních orgánů, míru jejich schopnosti změnit metody své práce, připravenosti ústředních orgánů na plnění nových funkcí” (s. 725).

J. Hlaváček, P. Kysilka a J. Zieleniec ve stati „Plánování a averze k měření” (1988) v návaznosti na práci Hlaváčka (1986) se pokusili „zpochybnit tezi, že omezení schopnosti národního hospodářství generovat důležité informace o svém fungování je důsledkem zájmového rozporu odvozeného od centrálního plánování či centrálního rozhodování o využívání zdrojů. Příčinu absence měření v ekonomice direktivně přidělového typu je třeba hledat v hodnotových východiscích společnosti... Na první pohled se zdá, že řešení pomocí realokace zdrojů není v rozporu se žádným z tradovaných hodnotových východisek fungování společnosti. Respektuje požadavek plánovitého rozvoje společnosti a ekonomiky, umožňuje centrální rozdělování zdrojů. Nemůže vést k nezaměstnanosti ani k polarizaci důchodů. Takové řešení se neobjevilo, i když reálný systém tendenci k substituci zdrojů živelně vykazuje. To, že určité mechanismy probíhaly vždy na pokraji zákona, místo aby se staly středem zájmů institucí, odpovědných za chod ekonomiky, svědčí o podstatné systémové vlastnosti, která takové mechanismy pokud možno zcela vytlačuje. Nazvali jsme ji averze k měření, či averze k informacím, které by umožňovaly měřit výkonnost jednotlivých účastníků reprodukčního procesu. Ekonomika bude muset předložit nároky vůči společnosti, vůči jejímu hodnotovému systému. Cíle, které se před národním hospodářstvím staví, zůstanou nesplnitelné, dokud se nezmění některá tato východiska. Změna vztahu společnosti k měření asi bude na čelném místě” (s. 593-594, 597-598, 602-604).

K. Dyba v příspěvku „Ekonomická reforma a makroekonomická výkonnost” (č. 6) porovnává jícím především vývoj reformované ekonomiky Maďarska a administrativního systému řízení ekonomiky Československa, dospěl k závěru, že „reforma je podmínkou nutnou, ale nikoliv postačující pro to, aby makroekonomická výkonnost v reformované ekonomice byla lepší ve srovnání s tradičně řízenou ekonomikou. K tomu je nutné, aby reforma byla doprovázena odpovídající rozvojovou strategií a hospodářskou politikou, které nejdou proti logice reformy, a pokud možno příznivou situaci ve vnějším ekonomickém okolí. Hospodářská reforma nemůže být úspěšná bez širších společenských a politických reforem” (s. 676).

F. Vencovský v úvodní stati „Ekonomické předpoklady volně směnitelné měny” (1988) – po více než dvaceti letech na stránkách PE – diskutoval problematiku konvertibility měny: „Volná směnitelnost národní měny je jedním ze základních prvků tržní ekonomiky. Znamená absenci omezujících norem, v podstatě volné devizové hospodářství, volný devizový trh a volnost použití měn. Hospodářský vývoj ve světě potvrzuje, že volné devizové hospodářství vyrůstalo z volného tržního hospodářství a bylo mu adekvátní. Dlouhodobá vyrovnanost, v podstatě vyrovnanost platů do ciziny a z ciziny, je podmínkou pro dosažení konvertibilní koruny. Tendence k rovnováze vůči cizině je odvislá od potenciálu našeho postavení v mezinárodní dělbě práce, kdy domácí produkce musí mít takové technické a ekonomické parametry, které odpovídají kritériím trhů, na nichž se má koruna uplatnit. Ke konvertibilitě koruny se lze dopracovat jen přes konvertibilní zboží” (s. 1010, 1012- 1013).

V úvodní stati k poslednímu číslu XXXVI. ročníku „Směry přestavby hospodářského mechanismu” M. Hrnčíř prostřednictvím charakteristiky tradičního systému centrálně plánovitého řízení (jako centrálního řízení používajícího individualizované nástroje pro jednotlivé subjekty, projekty,

výrobky, individualizované přidělování zdrojů a úkolů podle uvážení centrálních orgánů téměř bez limitujících pravidel) a jeho přestavby spočívající v podstatném zvýšení váhy normativních metod plánování a řízení dospěl k obecnému závěru, že takto reformovaný typ hospodářského mechanismu - sám o sobě nestabilní - „nemůže být schopen sám o sobě výrazněji změnit vzorce chování a rozhodování ekonomických subjektů, překonat zabudované monopolní tendence. Taková změna předpokládá konzistentní strategii, integrující změny v hospodářském mechanismu se změnami ve sféře institucionální, zájmové, v interpretaci společenských hodnot a norem, v makroekonomické politice k rovnovážnosti ekonomiky, v otevírání ekonomiky vůči vnějšímu prostředí“ (s. 1243).

Toto názorové vymezení vůči probíhajícím úpravám hospodářského mechanismu bylo doprovázeno vznikem nových iluzí. Konstatace o možnosti vzniku rovnovážných cen jediné možnou metodou pokusů a omylů jednotlivých účastníků trhu je doprovázena upozorněním, že „při řešení cenových problémů se jedná o kvalitativně obtížnější úlohu než jakou je institucionální přestavba ekonomiky, než jsou posuny v rozhodovacích pravomocích, v úloze a obsahu plánu, v postavení a struktuře centrálních orgánů atd. Tyto změny je možné provést legislativními akty, které může v hypoteticky modelovém, samozřejmě nepraktickém případě, všechny naformulovat jeden jediný kvalifikovaný ekonom“ (V. Klaus: „Příčiny zahraničně obchodního problému“, s. 1285).

V tomto roce se do diskuse o přestavbě hospodářského mechanismu zapojili svými příspěvky Malý a Herc o pojetí systému plánovitého řízení v období intenzifikace, Štěpánek o vývozní účinnosti výrobních faktorů čs. průmyslu, Karász o působení strukturálních a technologických změn na vývoj výrobní spotřeby, Choulík o společenských a podnikových zájmech, Krilek o návrhu zákona o zemědělském družstevnictví, Potůček o lidském potenciálu v rozvoji čs. společnosti, Fišera a Albrecht o subjektech ekonomického systému, Rašek o výsledcích sociologických průmyslových výzkumů o lidském potenciálu, Haluška o přestavbě cen, Klak o vlivu jednotné míry zisku na reprodukci průmyslové výroby, Španěl o podniku jako investoru v podmínkách kritériálních odvodů, Toms o pojetí a měření konečných národohospodářských výsledků, Vostatek o modelu soustavy příjmů státního rozpočtu, Smrčka o perspektivách vývoje organizačních struktur podnikové sféry a tvorbě systému národohospodářského plánování, Kutálek o usměrňování mzdového vývoje přírůstkovým normativem, Petříček o plánování zahraničního obchodu, Kerner o národních výbo-rech, Šíba o hospodaření s přírodním bohatstvím uhlí, Bacová o zvyšování efektivnosti stimulace vědeckotechnického rozvoje, Toman o budoucnosti družstevnictví, Šujan a Štrauch o modelování chování ekonomických subjektů v makromodelu čs. ekonomiky, Izák o efektivnosti ekonomiky a pracovních silách, Král o hospodářských výsledcích vnitropodnikových útvarů, Klačanský o organizačních formách podnikání v Maďarsku.

V r. 1989 Štěpánek porovnával zákony o státním podniku ČSSR a SSSR, Procházka a Hábová věnovali pozornost odměňování, Havel a Kmoníček rozdělování podle práce, Smrčka jmenovitým úkolům ve státním plánu a teoretickým problémům plánování, Soukup objektivizaci soustavy cen a charakteru mechanismu tvorby cen, Bulíř a Radová rozhodovacím kritériím monobanky v krátkém období jako kasičky plánovacího centra, Bohatá a Kmochová konkurenční schopnosti čs. podniků zpracovatelského průmyslu, Izák možnostem volby plánovacích orgánů při využití mechanismu fungování modelů reprodukce, Bureš zisku jako ukazatelé efektivnosti chování podniku, Slovincová s Mikulcem přímým vztahům jako projevům podnikatelské aktivity socialistických organizací a Zemplinerová mife a zdrojům monopolizace čs. průmyslu.

Nakonec v první ze dvou statí v rubrice K přestavbě hospodářského mechanismu nazvané, „K některým aspektům přestavby hospodářského mechanismu“ (č. 12, dáno do tisku 4. 9. 1989) přinesl J. Lukas na základě rozboru zkušeností z realizace tzv. Komplexního experimentu zvýšení samostatnosti a odpovědnosti organizací za efektivní rozvoj přehled návrhů konkrétních změn ve fungování hospodářského mechanismu: „Výsledky experimentu, které jenom potvrdily prohlubující se nepříznivé tendence v dlouhodobém zhodnocování národního bohatství, zvýraznily nutnost radikální přestavby hospodářského mechanismu. Změna způsobů hospodaření musí být založena na přestavbě vlastnických vztahů, které

nacházejí své vyjádření v centrálním řízení, soustavě plánování a financování, v ekonomických nástrojích a stimulech a ve způsobech realokace peněžních prostředků. Ekonomické experimentování prokázalo, že každá dílčí změna ekonomických pravidel vyžaduje řádově vyšší změnu práce centra" (s. 1442).

Rok 1987

Časopis opět informoval o udělení Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1986 J. M. Buchananovi formou zprávy o přednášce V. Klause a D. Třísky na půdě ČSE v lednu 1987.

První číslo XXXV. ročníku PE bylo předáno do tisku 29. 10. 1986 (vyšlo v lednu 1987) a dvanácté číslo bylo předáno do tisku 1. 10. 1987 (vyšlo v prosinci téhož roku). Rozsah (1344 str.) a cena se nezměnily. Zahraniční distributor opět zvýšil cenu PE na 165,- DM. Redakce v nezměněném personálním obsazení rozčlenila celoroční obsah novým způsobem: na autorský rejstřík a na tematický rejstřík, rozdělený do následujících pododdílů: Významná výročí, KATEGORIÁLNÍ OTÁZKY, Zdokonalování hospodářského mechanismu, Urychlení sociálně ekonomického rozvoje, Prognostika, Problémy spotřeby, terciární sféra, Ekonomika světové socialistické soustavy, Ekonomické problémy kapitalistických zemí, Ekonomické problémy rozvojových zemí, Vývoj ekonomického myšlení, Problémy výuky, Z vědeckého života, Recenze, Anotace. Nejčastěji zastoupenými autory v ročníku byli E. Klvačová (4x) a M. Toms (4x). Výbor sekce pro vědeckou a odbornou literaturu Českého literárního fondu ocenil výročními přemiemi Zd. Chalupského za pojednání „Předpokládaný vývoj mezinárodní socialistické ekonomické integrace“ a „Východiska přestavby ekonomického mechanismu mezinárodní socialistické ekonomické integrace“ a v kategorii mladých J. Havla a L. Kmoníčka za statě „Obecná tendence k úspoře času při výrobě zboží a světová hodnota“ a „Obecná tendence k úspoře času při výrobě zboží a světová výrobní cena“.

Obsah jednotlivých čísel zůstal rozdělen na nepravidelně i jednorázově zastoupené rubriky: K 70. výročí VŘSR, K přestavbě hospodářského mechanismu, Pojednání, Vědecký interview, Esej, Diskuse, K hlavním výsledkům ekonomické prognózy, K zdokonalování plánovitého řízení, Přehledy, Z vědeckého života, K ekonomické výuce, Poznámky, informace, Z nové ekonomické literatury a nová stálá rubrika Mezinárodní dělba práce a socialistická integrace, kterou redakce (č. 4) doprovodila komentářem, že „seskupením tematiky do samostatného útvaru chceme usnadnit studium významných přeměn ve světovém hospodářství, které jsou v rostoucí míře spojeny s působením světového socialismu na mezinárodní dělbu práce. Zároveň chceme vyhradit plochu pro podnětné diskuse – v rovině teorie i hospodářskopolitické praxe – o analýze soudobých a perspektivních trendů v rozvoji socialistického společenství. Máme na mysli především intenzifikaci spolupráce zemí RVHP, jakož i problematiku prohlubování socialistické ekonomické integrace a rozvoje progresivních forem mezinárodní socialistické dělby práce“ (s. 423). Jako první do rubriky přispěl J. Fingerland statí „Intenzifikace ekonomického rozvoje členských zemí RVHP a úloha integračních procesů“. Poté následovala stať A. Čumačenka „Princip komparativní výhody v mezinárodní socialistické dělbě práce“. Většina příspěvků byla soustředěna do jedenáctého čísla, věnovaného rovněž 70. výročí VŘSR: Z. Chalupský: „Východiska přestavby ekonomického mechanismu mezinárodní socialistické ekonomické integrace“, J. Seregheyová: „Konceptce rozvíjení čs. vnějších ekonomických vztahů“, P. Chvojka: „Světová cena a integrace RVHP“, S. Simanovskij-J. Fingerland: „Vnější ekonomické souvislosti realizace strategie vědeckotechnického pokroku členských států RVHP“ a A. Belovič „Úvahy o koordinaci štrukturalnej politiky krajín RVHP“.

Stať V. Fronkové a V. Krebse „Terciární sféra, služby a doplňková ekonomika“ rozebírala situaci (Krausův teorém) „živelně (ne vždy společensky žádoucího způsobu) řešení problému nedostatečného propojení plánu a trhu, zdrojů a potřeb, nedostatečné strukturní a sortimentní rovnováhy na vnitřním trhu, tj. nutného doplnku nedokonale fungujícího trhu. Na druhé straně však četné činnosti, zahrnované do doplňkové ekonomiky, jsou odvozené z úplně odlišné motivace, tj. z potřeby rozvíjet zájmové činnosti v mimopracovním nebo volném čase. V oblasti

placených služeb v ČSSR lze odhadnout, že přibližně jednu třetinu si občané vykonávají sami, případně pomocí cizích osob, které k tomu nemají povolení národního výboru" (s. 33-34). Obdobnou tematiku zpracoval J. Pitlík v přehledu „K problematice osobních pomocných hospodářství v SSSR.“

Takovýmto zdánlivě vedlejším tématem, sledujícím cesty akumulace individuálního kapitálu a rozkládajícím fungování direktivně řízené ekonomiky, se zabýval již dříve v článku o sběratelství a socialistickém životním způsobu Rubík (1980), podle něhož „s postupující společenskou dělbou práce se rozmanitost ekonomických aktivit a jevů neustále prohlubuje. Některé vedlejší aktivity a jevy se stávají terra incognita ekonomické teorie, jsou jí teprve dodatečně či opožděně zkoumány. Dlouhodobá koexistence rozdílných společenských systémů podněcuje v socialistických zemích na jedné straně rostoucí homogenizaci základních životních hodnot lidí (sociální jistoty, charakter práce, světový názor atp.), zatímco na straně druhé diverzifikaci jejich potřeb a zájmů. Patří k nim sběratelství. K této činnosti, již se zabývají v rychle narůstajícím počtu statisíce občanů, socialistická ideologie a socialistické instituce zaujímají vcelku tolerantní stanovisko. Jako okrajové sociální aktivity některé formy sběratelství podporují, zatímco k jiným mají spíše neutrální postoj. Jedním z důvodů jsou fiskální zájmy státu, jiným zájmy státní propagace. Ekonomický přínos sběratelství je do značné míry založen na *převádění rozptýlených pseudohodnot do systémových souborů*. Lze tedy sběratelství považovat za *činnost zakládající v ekonomickém smyslu metamorfózu pseudohodnot v užité hodnoty*, uznávané do značné míry jen vymezenými skupinami lidí. Tím vzniká zvláštní druh užité hodnoty, jímž je sběratelská hodnota. Tím dochází k paradoxu, že předmět, který nemá žádnou nebo nepatrnou hodnotu, má značnou sběratelskou hodnotu. Řídí se sběratelskou zálibou a vzácností, jejichž vyjádřením je cena záliby: Vzácnost - nehledě ke vztahu mezi nabídkou a poptávkou - je základní příčinou inkongurence mezi hodnotou a sběratelskou hodnotou. Marx v celkem analogické souvislosti výstižně uvádí: „... vzácnost je prvkem směnné hodnoty“. Podmíněné monotónní stereotypy spjaté s výrobou zboží masového charakteru budí v rostoucí míře neurózy a jiné duševní poruchy, k jejichž prevenci nebo překonání může přispět sběratelství jako jedna z forem aktivní a často i odborné individuální seberealizace člověka. Existence zbožně peněžních vztahů dává možnost, aby na zcela vymezených okrajových úsecích společenských vztahů takovéto záměry vyšlehly a nacházely byt v omezené míře jisté realizační podmínky. Průvodním jevem sběratelských zálib za socialismu jsou zejména předpoklady, které poskytují osobnímu, převážně bezpracnému přizívování lidí zabývajících se překupnictvím. Kluby mají často charakter trhů, jehož subjekty jsou jednotlivci. Pokud koupě a prodej probíhají bezprostředně mezi zájemci — sběrateli, prostor pro zbožně peněžní charakter směny by bylo možno tolerovat. Více méně profesionální překupnictví by se ve sběratelských aktivitách tolerovat nemělo. Na tom nic nemění skutečnost, že se jím převážně zabývají důchodci, kterým slouží jako doplňkový, ale někdy i jako hlavní zdroj příjmů" (s. 737-742). K této stati se o rok později v PE 1981, č. 12 vyjádřil v rubrice Ohlasy M. Farský příspěvkem „Ekonom o sběratelství“.

Součástí ročníku bylo též monotematické číslo „K hlavním výsledkům ekonomické prognózy (č. 5), kterému předcházela stať S. Czesaného „Od analýzy k prognóze“ (č. 4). Konceptci čísla připravil, organizačně zabezpečil a redigoval K. Janáček. Redakční rada uvedla publikování vybraných materiálů ze Souhrnné prognózy vědeckotechnického, ekonomického a sociálního rozvoje ČSSR do roku 2010 vypracovaného ČSAV pro čs. vládu v roce 1986 úvodním komentářem, podle něhož „v návaznosti na již realizované výzkumy (viz např. PE 1982/9) stati v tomto čísle PE vycházejí z materiálů, zpracovaných v EÚ ČSAV a týkají se zejména vnitřních a vnějších podmínek rozvoje čs. ekonomiky. Příspěvky prezentují čtenářům různé prognostické úvahy a varianty, které se jeví autorům z dosaženého stupně poznání jako určující pro další vývoj čs. ekonomiky. Objektivně postihují základní otázky dlouhodobého sociálně ekonomického rozvoje Československa a obsahují prognostické výpovědi, jež jsou teoreticky podloženy a často variantně zpracovány“ (s. 449).

Do čísla byl zařazen na úvod rozhovor s V. Vinklárkem ze Státní plánovací komise (-red-) a stati „Na přelomu k nové kvalitě rozvoje“ (Valenta), „Zamyšlení nad hlavními výsledky ekonomické prognózy“ (Janáček), „Směry vývoje hospodářského mechanismu“ (Klusoň-Hrnčář-Seják), „Variantní trajektorie ekonomického růstu“ (Klacek), „Teoretické otázky prognózování procesu intenzifikace a variant jeho dynamiky“ (Toms-Hájek), „Úvaha o vývoji životního prostředí“ (Černá-Lamser-Tošovská), „Makroekonomické hypotézy o rozvoji služeb“ (Divila-Goulli), „Předpokládaný vývoj mezinárodní socialistické ekonomické integrace“ (Chalupský), „Vyspělý kapitalismus a strategie čs. ekonomiky“ (Rumler) a „Nástin ekonomických vztahů k rozvojovým zemím“ (Ordnung). Jak už bylo avizováno v poznámce k úvodnímu komentáři k tomuto číslu, vzhledem k jeho omezené kapacitě byly další články k tomuto tématu zařazeny až do sedmého čísla: „Inovace a formování vědeckotechnické strategie“ (Mejstřík), „Reprodukce základních výrobních prostředků“ (Hanzlová) a „Prognóza a realita vnějších ekonomických podmínek“ (Orlíček). Prognózu do r. 2000 rovněž diskutoval J. Mervart ve stati „Posilování terciárního sektoru v makrostrukturálním rámci“ (č. 12).

Prognóza se opírala o následující úvahy a souvislosti:

- v příštích desetiletích bude rozvojový svět nadále polem intenzivního zápasu mezi kapitalismem a socialismem (Ordnung);
 - nadnárodní monopoly se staly rozhodujícím subjektem dalekosáhlých změn odvětvové, výrobové struktury kapitalistické ekonomiky při postupném otevírání národních ekonomik prostřednictvím přijetí neokonzervativní hospodářsko-politické strategie; aplikace mikroelektroniky a později biotechnologie a genetiky zůstane hlavním inovačním proudem (Rumler);
 - proces mezinárodní socialistické ekonomické integrace směrem k utváření mezinárodního výrobního komplexu vyžaduje přestavbu hospodářského mechanismu jak v členských zemích RVHP, tak ve sféře jejich vzájemných vazeb, na čemž je čs. ekonomika výrazně zainteresována (Chalupský);
 - pouze takové změny v hospodářském mechanismu, které vytvoří podmínky pro stejnosměrné působení zájmů ekonomických subjektů se zájmy celospolečenskými, se mohou stát tím rozhodujícím stimulem nové kvality reprodukčního procesu; adekvátní formou chozrasčotní hmotné zainteresovanosti je zainteresovanost na čistém zisku a zřízení rozvojového fondu, tvořeného z části zisku a odpisů, z účasti odvětvového orgánu či dalších organizací, z něhož by byly financovány investice; zisk sám není adekvátní mírou společenské užitečnosti dané produkce, ta musí být vyjadřována systémem tvorby cen, reflektujícím užitnou hodnotu, a jednotným působením ostatních složek soustavy plánovitého řízení (Klusoň-Hrnčář-Seják);
 - žádoucí tempo růstu národního důchodu je výsledkem určitých úvah o dynamice spotřeby, akumulace a netto vývozu v konfrontaci s předpokládaným vývojem ve světě (Toms-Hájek);
 - při 3% roční míře růstu národního důchodu fond akumulace neroste (Valenta);
 - prognózovaný 3,5% růst HDP nezmění postavení čs. ekonomiky na konci století ve světové ekonomice ve srovnání s polovinou 80. let; je však aktuální otázkou možnost postupného návratu ekonomiky na dlouhodobou růstovou dráhu, charakterizovanou 5% tempem růstu národního důchodu v období 70. let (Klacek);
 - pouze národohospodářské analýzy konkrétních případů mohou ukázat, kde je výhodnější vkládat prostředky, mnohé výroby a výrobky v ČSSR neefektivní a označované za neperspektivní se v jiných zemích za analogických podmínek ukazují jako efektivní a perspektivní (Janáček).
- Další články byly věnovány strukturální přestavbě kapitalistických ekonomik (Tíkal), optimální velikosti zemědělského podniku (Hrmo), zemědělství v procesu intenzifikace čs. ekonomiky (Choma), desagregaci tempa souhrnné hospodárnosti (Dědek-Nachtigal), reprodukci strojních základních prostředků v čs. průmyslu (Hanzlová), společensko-ekonomickým souvislostem rozvoje potřeb a životní úrovně v mezinárodním rámci (Kučerák-Kršáková), interpretaci Marxova pojetí tržní ceny (Kotulan), úpravě vnějších ekonomických vztahů v SSSR (Maršíková), vzdělání a kvalifikaci v kapitalistických státech (Kociánová), strukturálním změnám zaměstnanosti v procesu intenzifikace (Koucký-Nešporová), sociálně třídní struktuře socialismu (Valenčík), kvantifikaci uspokojení poptávky a nedostatkovosti na vnitřním spotřebitelském trhu na makroekonomické úrovni (Šíp-Žůrek), kritériu úvěrové emise v měnové politice (Vencovský), pojetí národního dů-

chodu a produktivní práce (Nachtigal), vymezení kategorie oběžných prostředků průmyslového podniku (Pilková), základním přístupům k analýze monopolní ceny (Fuchs), dvanácté pětiletce SSSR v koncepci urychlení ([Luděk] Urban), měření zisku v podniku ([Bohumil] Král), metodologickým přístupům k vymezení sféry služeb (Divila-Goulli), 120 letům Marxova Kapitálu (Rumler), sociálně třídní struktuře (Valenčík), myšlenkám K. Marxe o společenské pracovní síle (Janíčko), jednotlivým vydáním Samuelsonovy učebnice buržoazní ekonomické teorie (Burešová), ekonomické teorii N. Kaldora (Klaus-Triska), podstatě odvodů a daní (Kyzlink-Marek), relací pracovních a sociálních důchodů (Vostatek), sociálně ekonomickým souvislostem demografických perspektiv v kapitalistických státech (Kociánová), přesunu pracovně náročných výrob z kapitalistických do rozvojových zemí (Horák), modelování souvislostí mezi rovnováhou ekonomiky, kritériem celospolečenské efektivity a základním ekonomickým zákonem socialismu (Kodera), dvěma stránkami socialistické výroby ([Svatopluk] Minařík), objevu a vynálezu jako kritériu hodnocení výzkumné a vývojové činnosti (Vašáková) a úloze technologických změn (Jonáš).

Rok 1988

V redakčním úvodníku „Významná etapa přestavby hospodářského mechanismu“ (č. 3) se opět konstatovalo, že „připravovaná přestavba se stane nejradikálnějším zásahem do systému řízení čs. ekonomiky od dob znárodnění a počátku socialistické výstavby“ (s. 225, srovnej PE 1965, s. 277). Čtenáři byli informováni ve stručném přehledu o udělení Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1987 R. M. Solowovi. V závěru autoři noticky (Schwarz a Ševčík) uvedli, že „jeho závěry a doporučení však nemohou překročit stín buržoazní ekonomie“ (s. 842).

Nezměněná redakce zajišťovala vydávání XXXVI. ročníku PE, jehož první číslo šlo do tisku 29. 10. 1987 (vyšlo v lednu 1988) a dvanácté číslo bylo předáno do tisku 30. 9. 1988 (vyšlo v prosinci). Od pátého čísla se počet členů redakční rady snížil o M. Tomse, který nečekaně zemřel. Rozsah (1344 str.), cena a zahraniční distributor se nezměnily. Opět byla zvýšena cena PE pro zahraničního čtenáře na 169,- DM. Obsah byl rozčleněn na autorský rejstřík (nejplodnější autoři: V. Klaus a S. Tíkal se třemi příspěvky) a na tematický rejstřík s pododdíly: Významná výročí, KATEGORIÁLNÍ OTÁZKY, Zdokonalování hospodářského mechanismu, Urychlení sociálně ekonomického rozvoje, Prognostika, Problémy spotřeby, terciární sféra, Ekonomika světové socialistické soustavy, Ekonomické problémy kapitalistických zemí, Ekonomické problémy rozvojových zemí, Problémy výuky, Z vědeckého života, Recenze, Anotace.

Obsah jednotlivých čísel zůstal rozdělen jak na pravidelné, tak na nepravidelné i jednorázové rubriky Ke koncepci nové učebnice, K přestavbě hospodářského mechanismu, Problematika strukturálních změn, Pojednání, Ekonomická problematika vědeckotechnického rozvoje (Vědeckotechnický rozvoj), Problémy vnitřního trhu, K vývoji ekonomického myšlení, Vědecký interview, Lidský faktor v přestavbě hospodářského mechanismu, Diskuse, Přehledy, Z vědeckého života, K ekonomické výuce, Ohlasy, Poznámky, informace, Zahraniční obzor a Z nové ekonomické literatury. Redakce časopisu zveřejnila plán hlavních tematických okruhů na léta 1988-1989 „se záměrem orientovat publicistickou aktivitu čtenářů a uvítat příspěvky, případně operativně sdělené návrhy k vyznačeným, ale i k dalším tematickým okruhům“ (č. 5, s. 550). Do těchto okruhů byla zařazena témata (dále v textu podrobněji rozčleněná): kategoriální otázky, hospodářský mechanismus, urychlení rozvoje, světová socialistická soustava, vyspělá kapitalistická ekonomika, ekonomika rozvojových zemí, globální problémy. Ocenění za publikační činnost od sekce pro vědeckou a odbornou literaturu v kategorii mladých autorů převzal A. Čapek za stať „Inovační politika západní Evropy“ (č. 8). Od 10. čísla začal v rubrice K ekonomické výuce vycházet na pokračování překlad vybraných statí z učebnice *Politická ekonomie* V. Medvedeva, L. Abalkina a O. Ožereljeva, svým rozsahem převyšující vše, co bylo dosud na stránkách tohoto periodika opublikováno (1988, s. 1053-1114, 1159-1200; 1989, s. 67-106, 173-218, 303-357).

V tomto roce byly dále publikovány články o prognóze vývoje světové energetiky (Šťastná), vojensko-ekonomické spolupráci kapitalistických zemí (Dufala), pojetí světové hodnoty (Neu-

stadt), koncepci devizových kursů (Vostatek), příčinách a důsledcích poklesu dolaru a paniky na světových burzách (Fárek), úloze vnějších ekonomických vztahů při intenzifikaci čs. ekonomiky (Voráček), vlivu vybraných faktorů na dynamiku produktivity práce (Šujan-Štrauch), ekonomických nástrojích řízení zemědělství (Buriánová), ekonomické teorii stacionárního stavu ([Alexander] Soukup), nové klasické makroekonomii ([Milan] Sojka), odrazu rozpočtových vztahů v buržoazní ekonomické teorii ([Jindřich] Soukup), společenské produktivitě práce, komparativní efektivnosti a ekonomické úrovni (Vaner-Nachtigal), rovnováze na spotřebitelském trhu (Janáček-Zelenková), perspektivách globálního modelování (Pavlík), přístupu k nevýrobní sféře (Bělostíková-Goulli), charakteru a zásadách daňové reformy v Maďarsku (Rák), dynamice růstu a strukturálních přeměnách v Japonsku (Čejpa), sociálně ekonomických faktorech diferenciacie spotřeby (Večerník), pracovních silách v 90. letech (Kameníčková), podstatě daně z obratu (Marek), kvalitativním aspektu vzdělání (Texler), vlivu informatizace na zaměstnanost (Večeř), koncepci učebnice politické ekonomie (Medvedev-Abalkin-Ožereljev), strukturálním vývoji čs. ekonomiky (Czesaný), makroekonomických důsledcích populačního vývoje (Bursíková), prognózách vývoje odvětvové struktury zaměstnanosti v Československu (Nešporová), terciární sféře v čs. ekonomice (Stíbalová), strukturálních změnách v malých kapitalistických zemích (Tíkal), východiscích komparace vývoje souhrnné hospodárnosti (Janáčková), globální rovnováze na vnitřním spotřebitelském trhu (Mládek), vlivu maloobchodních cen na chování spotřebitele (Fibírová-Fassmann), výzkumu veřejného mínění v Maďarsku o nedostatkovosti zboží (Farkasová-Patakiová), podnětech pražského zasedání RVHP pro ekonomický výzkum (úvodník), zdokonalování měnových vztahů zemí RVHP (Svěrák), pracovních zdrojích z hlediska produktivity práce (Kociánová), vlivu rozmístění výrobních sil v SSSR na čs.-sovětskou spolupráci (Hruška), strukturu ekonomik malých vyspělých zemí (Tíkal), možnosti realizace socialistického vlastnictví v SSSR (Rudnickij) a nejvýznamnějších globálních projektech (Pavlík).

Rok 1989

Hned od prvního čísla – v návaznosti na již uvedené komentující zprávy – v rámci rubriky Z vědeckého života přistoupila redakční rada k „publikování informativního seriálu o nositelích Nobelovy ceny za ekonomii. Hlavní důvod, proč jsme zadali zpracování příspěvků pro uvedený seriál, je následující. V současném světě se vedle sebe rozvíjejí dva odlišné sociálně ekonomické systémy a stejně i dvě odlišné teoreticko-ekonomické soustavy – marxistická a nemarxistická. Platí-li obecně, že rozpracování živých otázek marxistické politické ekonomie soudobého socialismu by mělo přihlížet k nejnovějším poznatkům západní ekonomické teorie, které pro ni představují důležitý informativní zdroj konfrontačního charakteru, platí to tím spíše o znalosti poznatků západních autorů odměněných Nobelovou cenou. Usnadnit v tomto směru co největší poznatkovou ažuritu čs. odborné veřejnosti a zvláště těm odborníkům, na nichž spočívá tíha a odpovědnost za teoretické rozpracování otázek rozvoje socialistické ekonomiky, považujeme za funkční povinnost naší publicistické aktivity. Z toho, že jsme seriál pojali informativně vyplývá, že medailonky chtějí čtenářům nabídnout pouze seznámení s teoretickými inovacemi jednotlivých nositelů Nobelových cen a jejich celkovou charakteristiku. Vědomě se zřikají aspirací na marxistické hodnocení jejich koncepcí. Odsunuly by publikaci seriálu a vyžadovaly by si důkladné a déle trvající kritické studium. Shledáváme za vhodnější přístup, pobízející na základě tohoto informativního seriálu k urychlení procesu zásadního hodnocení teoretických děl nositelů Nobelovy ceny“ (s. 109).

S redakčními orgány časopisu v dosavadním složení se čtenáři rozloučili v devátém čísle XXXVII. ročníku Politické ekonomie (dáno do tisku 3. 7. 1989). Vydávání časopisu od desátého čísla (dáno do tisku 7. 8. 1989) zajišťoval vedoucí redaktor Jiří Dvořák se svým zástupcem Imrichem Rubíkem a s výkonnou redaktorkou Hanou Rosickou. Členy redakční rady byli Vlastimil Augusta, Zdeněk Hába, Miroslav Hrnčíř, Zdeněk Chalupský, Kamil Janáček, Martin Kápl, Antonín

Kerner, Valtr Komárek, Miloš Mach, Miroslav Rumler, Ladislav Rusmich, Petr Soukup, Vítězslav Soural, Václav Šedivec, František Vencovský, Jaromír Vepřek, Růžena Vintrová a členy redakčního kruhu Antonín Brůžek, Pavel Černožorský, Antonín Chyba, Jan Kasan, Jan Klacek, Miroslav Křížek, Nikolaj Ordnung, Lubomír Petružela, Jan Pudlák a Michal Vronský. Redakční rada se tak rozšířila z 16 na 17 členů, redakční kruh z 9 na 13. Z redakčního kruhu do užšího vedení postoupili Kamil Janáček a Jaromír Vepřek. Z redakční rady do redakčního kruhu byli převedeni Antonín Brůžek, Ivan Haluška, Miroslav Křížek. Z redakčních orgánů odešli František Kutta, Antonín Nešvadba, Josef Nikl, Květoslav Roubal, Zdeněk Tlustý a Jiří Vojtíšek.

Rozsah se zvýšil na 1538 str. Cena (84,- Kč) a zahraniční distributor se nezměnily. Jako každoročně byla zvýšena cena PE pro zahraničního čtenáře na 177,- DM. První číslo bylo dáno do tisku 30. 10. 1988 a vyšlo v lednu 1989, jedenácté a dvanácté číslo šly podle údajů v tiráži do tisku současně 4. 9. 1989 a vyšly v listopadu téhož roku. Obsah tohoto ročníku byl rozčleněn na autorský rejstřík (nejproduktivnější autoři: K. Dyba, T. Ježek, V. Klaus, A. Nešporová, M. Sojka, D. Tříška, O. Turek se třemi příspěvky a J. Vostatek se čtyřmi příspěvky) a na tematický rejstřík s pododdíly: Vědecká rozprava o díle Miroslava Tomse, Kategoriální a metodologické otázky, Zdokonalování hospodářského mechanismu, Urychlení sociálně ekonomického rozvoje, Prognostika, Životní prostředí, Problémy spotřeby, terciární sféra, Ekonomika světové socialistické soustavy, Ekonomické problémy kapitalistických zemí, Ekonomické problémy rozvojových zemí, Vývoj ekonomického myšlení, Problémy výuky, Z vědeckého života, Recenze, Anotace.

Obsah jednotlivých čísel zůstal rozdělen jak na pravidelné, tak na nepravidelné i jednorázové rubriky Vědecká rozprava o díle Miroslava Tomse, Úvahy o ekonomické rovnováze, Pojednání, Vědecký interview, K představě hospodářského mechanismu, Otázky vědeckotechnického rozvoje, Směry ekologických aktivit, K vývoji ekonomického myšlení, Diskuse, Zemědělství a výživa, K ekonomické výuce, Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, informace, Ohlasy, Z nové ekonomické literatury. Sekce pro vědeckou a odbornou literaturu Českého literárního fondu ocenila O.Turka za statí „Rovnováha a koordinace ekonomických aktivit“ (č. 6) a „Výkonnost ekonomického systému a sociální pohodlí“ (č. 8) a v kategorii mladých autorů J. Langra za příspěvek „K diskusi o úrovni hrubého domácího produktu“ (č. 11).

Čtvrté číslo zahrnuje příspěvky z vědecké rozpravy, kterou uspořádala redakce k uctění památky M. Tomse. Rozprava se zabývala jak jeho osobností, tak jeho vědeckým odkazem. Shromáždění se zúčastnili ekonomové z vědeckých ústavů a vysokých škol a úvodní slovo pronesl Jiří Dvořák. O M. Tomsovi jako osobnosti hovořili Hájek, Klacek, Křížek, Nachtigal, Děděk, Havel, Valenčík, Mlčoch, o jeho díle Mach, Janáček, Šrein, Mejstřík, Pastrňák, Janáčková, Bureš. Materiály z rozpravy byly doplněny souhrnnou bibliografií knih, výzkumných publikací a časopiseckých článků M. Tomse.

Tímto číslem se redakce rozloučila s marxisticko-leninskou politickou ekonomikou. Hned další páté číslo nazvané „K poznatkům z tvorby souhrnné prognózy“ o rozsahu 159 stran představovalo zlom v dosavadním vývoji časopisu. Prezentované příspěvky byly zpracovány jazykem standardní ekonomie. Nekrolog sepsal V. Komárek v úvodní statí „Prognostická sebereflexe čs. společnosti“: „Dřívější pastorální idyla plynulého fungování socialistické ekonomiky na základě souhry objektivních ekonomických zákonů socialismu v čele se základním zákonem, postupujícím ruku v ruce se zákonem plánovitého rozvoje a zákonem rozdělování podle práce, se zhroutila ve svěžím myšlenkovém povětří přestavby v SSSR a především pod tíhou historických faktů. Při formování teoretických pouček politické ekonomie socialismu se až příliš dlouho vycházelo z dlouhodobých historických tendencí a jejich spekulativního zobecňování, jež byly považovány za zákonitosti automaticky působící ve prospěch socialismu. Daleko méně pozornosti se věnovalo analýze historické reality, v níž žijeme. Těmito přístupy se stále více čs. teorie subjektivizovala a z ‚říše spekulací‘ vstupovala do ‚říše reality‘ s předem zformulovanými zákony a pravidly“ (s. 524).

Přístup V. Komárka lze shrnout do několika vět: „Společnost plánovitě reguluje trh a trh reguluje podniky. Formování trhu a vytváření podmínek jeho reálného fungování se týká i oživení všech funkcí socialistického vlastnictví, především rozvinutí moderních forem účasti pracujících na řízení podniku. Součástí těchto změn musí být i využití tradic čs. družstevnictví a přiměřené využití individuální a soukromopodnikatelské iniciativy, kterou v reálném dotyku se světovými trhy a řešením otázek čs. konkurenceschopnosti nelze ignorovat. Jestliže světová ekonomika je postavena na využití široké škály vlastnických forem při neobyčejně silném postavení vlastnictví soukromého, pak ani otevřená ekonomika socialistické země, pokud chce uspět na mezinárodním kolbišti, nemůže soukromé vlastnictví, působení zahraničních firem a jejich domácích odnoží či hybridů nerespektovat“ (s. 527, 534).

Koncepci tohoto čísla, věnovaného hlavním výsledkům Souhrnné prognózy ČSSR do konce roku 2010 a zpracované v Prognostickém ústavu ČSAV v r. 1988, připravila, organizačně zabezpečila a redigovala R. Vintrová ve spolupráci s V. Klausem. V úvodní poznámce redakční rady bylo uvedeno, že „následující soubor článků není totožný s výkladem hlavních myšlenek souhrnné prognózy, která má poskytnout podklady k tvorbě dlouhodobé sociálně ekonomické strategie, která byla publikována jako interní studie určená vrcholným řídicím politickým i hospodářským orgánům i dalšímu výzkumu, která byla diskutována v politických i odborných kruzích a která začala ovlivňovat ekonomické myšlení a představy o možných variantách budoucího rozvoje. Zatímco prognostický dokument představuje jednotně koncipovaný a vzájemně propojený sevržený materiál sloužící společenské praxi, příspěvky určené pro teoretický časopis mají odlišné zaměření. Jednotliví autoři pojednávají o teoretických a metodologických poznatcích, které získali při zpracování prognózy. Projevuje se přitom pluralita názorů, různé přístupy a akcenty. Monotematické číslo má sloužit především dalšímu poznávání, zejména novým tvůrčím diskusím tak, aby ekonomické vědy ve větší míře než dosud napomáhaly rozvoji společenské praxe“ (s. 523).

Zcela jiné chápání ekonomie ve svých příspěvcích rozvíjeli J. Kreuter: „Pojetí budoucnosti a ekonomického růstu“, R. Vintrová: „Makroekonomické proporce a tempa růstu při překonávání industrializace tradičního typu“, K. Dyba: „Růst, strukturální změny a otevřenost ekonomiky“, V. Klaus: „Imperativy dlouhodobé prognózy a dominantní charakteristiky současné ekonomiky“, T. Ježek a O. Turek: „Strukturální změny a hospodářský mechanismus“, V. Dlouhý a V. Rudlovčák: „Dlouhodobý makroekonomický model rozvoje ČSSR“, J. Vostatek a H. Kysilka: „Hodnotová kritéria tvorby souhrnné prognózy“, A. Nešporová: „Perspektivy vývoje zaměstnanosti“, M. Košťálová: „Strategie rozvoje palivoenergetického komplexu“, M. Kolanda: „Strategie rozvoje strojírenského a elektrotechnického průmyslu“, J. Vostatek: „Strategie rozvoje zemědělsko-potravinářského komplexu“ a J. Urban: „Strategie rozvoje životní úrovně“.

Alespoň tři citace: Kreuter: „Strategie předpokládá široký tok vzájemně sladovaných změn na všech frontách. Ocítá se v novém světě značné nejistoty, kde se mění struktury, mechanismy, způsoby chování, ale i kritéria oceňování a jejich relace“ (s. 540). Klaus: „Pomineme-li otázku struktury trhu, znamená přestavba hospodářského mechanismu primárně přestavbu centra... Ekonomické centrum musí vidět to, co nevidí jeden výrobce (nebo jeden spotřebitel), musí vidět tzv. externalitu, čili jevy, které jsou vyvolávány ekonomickou činností jednoho subjektu na subjektu jiném“ (s. 570, 573). Turek a Ježek: „Subjekty se při sledování svých vlastních cílů a využívání svých vlastních znalostí řídí peněžními informacemi, ve kterých je v kondenzované podobě obsaženo všechno nebo téměř všechno podstatné, na čem záleží: omezeností důchodů je jim sdělováno, že ekonomické zdroje jsou omezené a cenami pak relativní intenzita těchto zdrojových omezení a preference odběratelů. Právě respektováním neosobních peněžních kritérií, která dodává ekonomický systém jako celek, je zajištěn společenský charakter parciálních jednání“ (s. 581).

Rostoucí zájem o problematiku ekonomické rovnováhy našel své vyjádření v založení nové rubriky Úvahy o ekonomické rovnováze (č. 9). Ještě předtím zaslal redakci na toto téma příspěvek O. Turek: „Rovnováha a koordinace ekonomických aktivit“, který byl zařazen jako úvodní stať (č. 6). V úvodní poznámce bylo uvedeno: „Diskusní iniciativy našeho časopisu jsou tradičně zaměřeny na aktuální oh-

niskové problémy. Patří k nim mj. dlouhodoběji založené nerovnovážné tendence ve vývoji čs. ekonomiky. Zahrnují jak materiálně věcné, tak peněžně hodnotové toky, skryté či otevřené inflační jevy, napětí mezi zdroji a potřebami, mezi poptávkou a nabídkou. Naš diskusní záměr pojímá v tomto smyslu široké spektrum projevů makroekonomické nerovnováhy, její stav i tendence, její příčiny a důsledky v chování centra, podnikové sféry a spotřebitelů, nezbytnost strukturálních změn a hlavně náměty na řešení uvedených i jiných nazrálých aspektů této tematiky. Hranice diskuse neomezujeme, budeme usilovat o to, aby se jejím těžištěm staly problémy stabilního rozvoje čs. ekonomiky. Uveřejňujeme v návaznosti první příspěvky diskutovaného obzoru. Vyhradili jsme mu zvláštní rubriku a budeme po-děční autorům za její tvořivé naplnění" (s. 1043).

Rubriku v devátém čísle XXXVII. ročníku uvedla stať F. Vencovského „Peněžní faktory nerovnovážných tendencí“. Poté následovaly příspěvky M. Hrnčíře a J. Klacka „Nerovnováha, inflace a antiinflační politika“, V. Kameníckové „Historické podmínky vzniku nerovnováhy“, K. Janáčka „Národohospodářská nerovnováha, vnitřní trh a hospodářská politika“ a A. Vavra, I. Petrenkové a A. Novotného „Úloha finančního a menového mechanismu při obnově rovnováhy čs. ekonomiky“. Rubrika byla dále obohacena o stati D. Libnara „Přístupy k řešení nerovnovážných tendencí v čs. ekonomice“, O. Dědka „Teorie všeobecné ekonomické rovnováhy a optimálního plánování“, J. Vostatka „Inflační ekonomika a (ne)rovnovážný podnikový mechanismus“ a E. Šípa „Nabídka zboží, monopol a materiální zájmy“. Rubrika Vědecký interview byla věnována odpovědím A. Topinského na otázky J. Jonáše a K. Kříže po příčinách a projevech inflace za socialismu (č. 10).

V tomto roce stihla redakce otevřít ještě další rubriku „Směry ekologických aktivit“ (č. 11) a zaplnit ji příspěvky E. Tošovské „Ekologický faktor a struktura ekonomiky“, J. Textlera „Lidský faktor globalizace ekologické problematiky“ a P. Šauera „Přírodní prostředí v životní úrovni a životním způsobu“.

Autoři spolu s redakční radou projeví dále zájem o tato témata: rozhodování v řízení (Fotr), rozpor mezi potřebou a nabídkou na vnitřním spotřebitelském trhu (Žůrek-Šíp), novelizace Hospodářského zákoníku (Marek), vztah mezi prognózováním a strategickým řízením (Potůček), přístupy k rozvoji čs. zemědělství (Kutil), rozvoj čs. zemědělství do r. 2005 (Kašťánková), potravinový problém rozvojových zemí (Černohorský), vývoj systému řízení v Československu po r. 1945 (Kysilka), společenské vlastnictví a demokratizace ekonomického života (Kulikov), rozdělovací vztahy za socialismu (Kubačáková), analýza decelerace produktivity práce ve výrobní sféře v Československu (Nešporová), maďarské hospodářské reformy (Klačanský), akumulace v Číně (Lipták), ukazatele energetické náročnosti čs. národohospodářského komplexu (Farský), vztah společenskovedních a prognostických poznatků (Mervart), změny sociálně ekonomického klimatu v kapitalistických státech (Kociánová), faktor času při oceňování efektivnosti investic (Bureš), koncepce mezinárodní ekonomické bezpečnosti (Foltýn-Vraný), geneze a struktura společensko-ekonomického zatížení přírody (Šmajš), realizace primátu politiky nad ekonomikou v současném období (Janeček), souvislosti metodologie prognózování (Křovák-Zamrazilová), makroekonomické problémy investic v NDR (Walter), rozvoj služeb v průmyslově vyspělých státech (Fronková-Michalová), výkonnost ekonomického systému a sociální pohodlí (Turek), ekonomické reformy v Polsku (Pajestka), vztah strukturálních změn a produktivity práce (Nešporová), evoluce názorů na nezaměstnanost (Tepper), tendence ve vývoji neokeynesiánské ekonomie (Sojka), cíle regulace mezd v Československu od r. 1951 (Ježek), směry zkvalitňování starobních důchodů (Vostatek), hodnocení efektivnosti investic (Grega), globalizace podnikatelské strategie a likvidace národních bariér (Haluška), výzkum a řízení nevýrobní sféry (Divila-Pelej), mezinárodní kapitálové vztahy rozvojových zemí (Fárek), zákon pohybu socialistické společnosti (Jedlička-Němec), prognózy výroby a spotřeby energetických zdrojů (Farský-Pešek) a vývoj zahraniční zadluženosti rozvojových zemí (Bratzke-Helísek).

5. Závěr

Asi nejlépe charakterizuje snažení českých ekonomů v 80. letech minulého století vůči decizní sféře, resp. státotraně Nerudovo dvojverší „Jak lvové bijeme o mříže, jak lvové v kleci jatí.“ Možná by ovšem bylo vhodnější přirovnání k jinému živočichu, ale o motýlech a slonech nemůže být ani řeči.

Toto období z hlediska časopisu je specifické tím, že standardní ekonomie a marxistická ekonomie koexistují přímo na jeho stránkách. Bezprostředně období od roku 1983 do roku 1989, jehož rámec je vyznačen důstojně rozloučením s dvěma marxistickými ekonomy (s Goldmannem a Tomsem) je (mimo jiné) obdobím rozkladu marxisticko-leninské politické ekonomie s jejími kategoriemi a zákony jako vládnoucího myšlenkového paradigmatu svázaného se socialismem a jeho ekonomikou (ideologický kolektivismus), v němž se pohybovali tehdejší ekonomové, a nástupu standardní ekonomie a jejích variant s jejími modely a pravidly (ideologický individualismus), která dokáže rozpracovávat stále realističtější model (ne)fungování centrálně plánované ekonomiky. Např. tam, kde politická ekonomie hovoří poněkud vágně o rozdělování podle práce, tam standardní ekonomové analyzují tvrdě rozpočtové omezení pro domácnosti a jeho důsledky.

I přes čtyři měsíce trvající výrobní lhůtu se v úvodní poznámce k prvnímu číslu XXXVIII. ročníku (1990) redakční rada distancovala od článku tehdejší redakční rady „Analýza vývoje a zaměření časopisu Politická ekonomie“ (1972/9), protože touto „analýzou se náš časopis připojil k těm, kteří dali do ideové klatby některé základní ekonomické kategorie – jmenovitě tržní vztahy, rovnovážné ceny, konkurenci i další. Přestože soudobá redakční rada má značně odlišné složení než tehdejší, pociťujeme spoluodpovědnost za negativní důsledky článku pro tvořivou úroveň ekonomickovědné publicistiky v navazujících letech. Obsahem článků, a jsme přesvědčeni, že i celkovou koncepcí časopisu, jsme se v posledních letech od uvedeného stanoviska z roku 1972 fakticky distancovali. Nemohli jsme tak učinit otevřeným vyhlášením, že považujeme analýzu za dobově omezenou, tendenční i nevědeckou, opírající se o pseudoargumenty. Činíme tak nyní. Současně, i když se nemůžeme omluvit autorům v analýze kritizovaných prací jménem tehdejší redakční rady, přistupujeme k tomu jménem současného vedení časopisu. Chceme se k těmto otázkám postupně vrátit, a to v širším kontextu s rokem 1968 a s následujícím hospodářským vývojem i se situací v ekonomické teoretické frontě v posledních dvou desetiletích. Rádi uvítáme příspěvky k této problematice“ (PE 1990/1, s. 1).

Redakční orgány byly na jaře 1990 téměř úplně obměněny, vedoucím redaktorem se stal Jaromír Vepřek a jeho zástupcem Miroslav Hrnčíř. Redakční kruh byl zrušen. Výkonnou redaktorkou zůstala Hana Rosická a v nové redakční radě usedli Vít Bárta, Aleš Bulíř, Oldřich Dědek, Karel Dyba, Jiří Fárek, Mojmír Hájek, Jiří Hlaváček, Václav Hoffmann, Jiří Chlumský, Petr Chvojka, Vratislav Izák, Kamil Janáček, Tomáš Ježek, Martin Kápl, Miroslav Kerouš, Jan Klacek, Eva Klvačová, Antonín Kotulan, Čestmír Kožušník, Josef Kreuter, Václav Kupka, Michal Mejstřík, Martin Potůček, Miroslav Rumler, Milan Sojka, Miroslav Souček, Miroslav Ševčík, Tomáš Tepper, Růžena Vintrová a Miloš Zeman.

Od r. 1992 časopis řídila výkonná a ediční rada s vedoucím redaktorem Petrem Soukupem a zástupcem vedoucího redaktora Hanou Rosickou a od r. 1993 převzala vydávání časopisu Vysoká škola ekonomická v Praze. Ale to všechno už je součástí historie časopisu Politická ekonomie ve znamení standardní ekonomie.

Dodatek k seriálu

Mým cílem bylo především načrtnout alespoň fragmentárně obraz světa (ekonomiky a ekonomie), který autoři a redakce prezentovali svým čtenářům, nikoliv primárně posuzovat jeho pravdivost. Důraz jsem přitom kladl na vzájemnou konfrontaci názorů, nikoliv na analýzu jejich vlastní fundovanosti. Obrazně řečeno, sledoval jsem spíše průběh bitev a šarvátek jednotlivců oděných do jednoho z mnoha (ne)průhledných šatů bohyně Athény, ale nerozebíral jsem jejich výzbroj.

Seriál byl provázen četnými omezeními:

- tematicky byl soustředěn na dva okruhy: vztah k plánu a trhu a vztah čs. ekonomů k standardní ekonomii;
- základní jednotkou zájmu autora byly konkrétní badatelské programy jednotlivců a jejich postupné ovlivňování v jedné permanentní „časopisecky organizované diskusi“ (Hába);
- tento pohled především zvýraznil nestandardní odchylky od „hlavního proudu“;
- přes veškerou velkorysost redakce musel být rozsah omezen;
- je založen na výsostně subjektivním pohledu, omezených zájmech a znalostech autora.

Tyto momenty podbarvují prezentaci průběhu vývoje dějů, resp. jejich prezentaci v tomto seriálu. Rád vyslovuji souhlas s názorem jedné z kmenových autorek PE, H. Burešové ve stati „Ekonomická realita socialistické společnosti a gnoseologické aspekty zkoumání“ (1986), že „analyzujeme-li ekonomickou realitu, ocitáme se v nebezpečí, že se v husté síti vzájemně propojených prvků, procesů a vazeb snadno můžeme ztratit, anebo začneme klást důraz na jeden problém, který generalizujeme, zatímco ostatní souvislosti zanedbáváme. Tím se ovšem dopouštíme ve svém myšlení jistých nepřesností, takže se nelze divit, že různí ekonomové, zkoumající jednu a tutéž problematiku, docházejí k zcela různým výsledkům“ (s. 403).

Ale v tom je přece půvab vědeckého výzkumu pohybujícího se v rámci určité školy, doktríny, ortodoxie a paradigmatu, že na úrovni individuálních badatelských programů a jejich vzájemných diskusí téměř nevědomky je tento užší či širší rámec porušován a vytvářen potenciálně jiný rámec.

Na tomto místě bych se rád dotkl také jevu, který redakce jednou nazvala chováním Robinsona. Opakovaně jsem se střetával s faktem, že příspěvky zveřejněné v tomto časopise na určité téma nepřihlížejí k argumentaci, stanovisku, závěrům a vůbec existenci příspěvků na totéž téma, které byly zveřejněny v tomtéž časopise již předtím, nepodrobují je dalšímu rozboru. Tímto způsobem časopis přestává být nositelem určité vědecké tradice a začíná být pouze souborem nahodile zasláných příspěvků.

Uvedu jeden příklad za mnoho dalších. Záměrně uvádím autory, kteří na zachování této tradice v jiném případě přímo galantně dbali. V roce 1982 V. Klaus s V. Rudlovčákem v již uváděné stati o stagnaci úložek obyvatelstva vyzdvihli jako novinku rozlišení uváděné R. T. Coghlanem a P. M. Jacksonem v článku „The U.K. Personal Savings Ration: Past, Present and Future“ [*Scottish Journal of Political Economy*, 1979, č. 3, s. 307], že „spoření je třeba považovat za smysluplné chování, nikoliv za reziduál, vzniklý až po provedení spotřeby. To minimálně vyžaduje, aby bylo rozhodování o spotřebě a o úsporách modelováno simultánně.“ Opomněli dodat, že tuto diferenciaci na stránkách tohoto časopisu provedl o pět let dříve Fogl (1974), i když tam nebyla ekonometricky testována. Ještě hezčí je to, že jiný společný článek obou těchto autorů „Úspory obyvatelstva a měnová kritéria“ (PE, 1979) komentoval jeden z nich o několik let později takto: „I já jsem se poku-

sil v dřívějším příspěvku stručně naznačit určité pojety..." (Klaus: „Měnová kritéria v chování banky“, PE, 1988, s. 475).

Úplně na závěr bych chtěl poděkovat vedoucí redaktorce Haně Rosické za nevšední péči, kterou věnovala tomuto seriálu, Evě Václavkové za pomoc při jazykových korekturách a v neposlední řadě Daně Podešvové ze Státní vědecké knihovny v Ostravě za její velkorysost při prolongaci stanovených výpůjčních lhůt pro periodika.

Literatura

Politická ekonomie, ročníky 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989 (některé citace jsou z důvodu přehlednosti a stručnosti stylisticky upraveny, kráceny, resp. tučně tištěny autorem, případné vysvětlivky jsou uvedeny v hranatých závorkách).

Gorkij, M.: *Po zemi Sovětů*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1954.

HISTORY OF THE POLITICKÁ EKONOMIE JOURNAL – PERIOD VI: 1979 – 1989

Abstract:

Executive Board intends to commemorate the fiftieth anniversary of the foundation of a Czech professional economic journal by publishing in Volume 2003 articles that will deal with the history, development, peripeteias, twists and turns of *Politická ekonomie*. Issue No. 6 is focused on the period 1979 – 1989.

Keywords: history of journal

JEL Classification: A11